

TES-İS

TÜRKİYE ENERJİ, SU VE GAZ İŞÇİLERİ SENDİKASI

EKİM 2007

KURAKLIK ve SU SORUNU

BAŞYAZI

TERÖR VE BEKLENTİLER

Türkiye, önce 22 Temmuz genel seçimleri ve ardından Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile yaz aylarını kendini yenileyerek geçirmiş, sonbahara ise artan terör olayları, şehitlerimiz, onların ardından döktüğümüz gözyaşı ve teröre karşı tepkimiz damgasını vurmuştur.

Gelinen noktada tüm dileğimiz, ülkemizin huzuruna göz dikenlerin bertaraf edilmesi, terör bataklığının kurutulmasıdır. Unutulmamalıdır ki, teröre ve dolayısıyla kan dökülmesine yardım ve yataklık eden tüm ülkeler bize verdikleri huzursuzluğun bedelini er geç ödeyecek, işledikleri insanlık suçunun karşılığını elbette ki göreceklerdir. Bize düşen ise, yaşadığımız bu büyük acı karşısında bile her zamankinden bin kat daha fazla soğukkanlı ve sağduyulu olmak, Hükümetin aldığı ve alacağı her kararı desteklemektir. Çünkü gün, milletçe ayrılıklardan çok birliktelikleri öne çıkarma, milletçe birlik ve beraberlik içinde kenetlenme günüdür.

Terör ve teröre karşı mücadele elbette bugün için en temel meselelerden biridir. Ama bu durum Hükümetin halka karşı görevlerini yerine getirmeme bahanesi oluşturmamalıdır. Çünkü toplumun büyük bir bölümü, AK Parti'ye oy verirken elbette sorunlarımızın ertelenen çözümleri için de bir beklentiye girmiştir.

Emeği ile geçinenlerin temel beklentisi, çağdaş sendikal hak ve özgürlükleri teminat altına alan yasal düzenlemelerin yanı sıra insan onuruna yakışır bir yaşam düzeyidir.

Uygulanacak ekonomik politikalar, istihdam ve üretime öncelik tanımalı, politikaların temelini insan oluşturmalıdır.

Bu çerçevede 2821 ve 2822 sayılı yasaların yeniden düzenlenmesi önem kazanmakta, eğitim ve sağlıkta özelleştirmeyi beraberinde getirecek uygulamalardan vazgeçilmelidir.

Vergi ve gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi de yeni hükümetin öncelikli konuları arasında yer almalı, ülkemizin özelleştirmelerle uğradığı zarar telafi edilmeli, yeni özelleştirmelere ise geçit verilmemelidir.

Maalesef, yapılan açıklamalar, Hükümetin enerjide özelleştirmeyi 2008 yılında gerçekleştireceği yönündedir.

Kaynayan kazan Ortadoğuda, Doğu ile Batı arasında köprü vazifesi gören ülkemizde enerji alanının özelleştirilmesinin sakıncaları yıllardan beri sıkça dile getirilmiştir. Dünya enerji politikalarını an an izleyen hükümetlerin de bu sakıncaları bilmemesi, görmemesi mümkün değildir. Ancak IMF ve Dünya Bankası'na verilmiş sözler vardır ve bu çerçevede enerjide özelleştirmelerden vazgeçmek pek kolay olamamaktadır.

Buna rağmen gelinen noktada farklı bir kararlılık gerekmektedir. Ülkemizin, Kuzey Irak'a askeri müdahalesinin söz konusu olduğu bu günlerde enerji alanının stratejik konumu bir kez daha öne çıkmış, yurt güvenliği ile özdeşleşmiştir.

Özel sektör, enerji alanına istediği kadar yatırım yapabilir. Bunu engelleyen yasal engellerin tümü kaldırılmıştır. Ama varolan kamu santralleri elden çıkarılmamalı, enerji sektörü kamunun denetimi ve gözetiminde kalmalıdır.

Artık anlaşılmalıdır ki, enerjinin özelleştirilmesi değil, özelleştirilmemesi milletimizin yararına değildir.

Mustafa Kumlu
Genel Başkan

TES-İŞ

TÜRKİYE ENERJİ, SU ve GAZ İŞÇİLERİ
SENDİKASI'nın Eğitim ve Kültür Yayın Organıdır

Sayı: 2007-3
Ekim 2007
ISSN: 1301-4714

TES-İŞ Sendikası adına sahibi
Mustafa Kumlu
Genel Başkan

Genel Yayın Koordinatörü
Bayram Eren
Genel Eğitim Sekreteri

Editör
Gökhan Atılğan
gatilgan@tes-is.org.tr

Yazı İşleri Müdürü
Sevkuthan Nevsuhan

Yayın Kurulu
Mustafa Şahin
Mehmet Özyılmaz
Bayram Eren
Kenan Eren
Gökhan Atılğan
Sevkuthan Nevsuhan

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
TES-İŞ Genel Merkezi
Şenyuva Mah. Meriç Sk. No: 23
06510 Beştepe - Ankara
Tel: 0312 212 65 52 - 212 65 42
www.tes-is.org.tr
info@tes.org.tr

TES-İŞ Dergisi,
2 ayda bir yayımlanır ve üyelerine ücretsiz dağıtılır.
Dergide yayımlanan yazılar yazarların görüşünü
yansıtır. Gönderilen; yazı, resim, karikatür, grafik
vb. iade edilmez. TES-İŞ Dergisi'nde yayımlanan
yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Grafik Tasarım ve Mijanjapaj
Mehmet Ali Yıldırım

Baskı
Kozan Ofset
Tel: 0312 384 20 03 Faks: 0312 341 28 60
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/11 İskitler - Ankara

Baskı Tarihi
5 Kasım 2007

TES-İŞ'ten

- TES-İŞ'ten Terörle Mücadele Kahramanlarına
5 Milyon YTL Bağış 6
- TES-İŞ Yönetim Kurulu Terörü Lanetledi 7
- TES-İŞ'ten Türk Telekom Grevine Destek 7
- TES-İŞ Başkanlar Kurulu Toplandı 8
- ICEM Türkiye Koordinasyon Kurulu Toplantısı
TES-İŞ Genel Merkezi'nde Yapıldı 12

DÜNYA'dan

- 21. Yüzyılda Sendikal Eğitim 34
- Çalışma Saatine Işık Tutmak 36
- Dünyadaki Yoksulluğun Başlıca Nedeni İşçilerin
Üretken Potansiyelinin Heba Edilmesi 39
- ILO'ya Göre Asya ve Pasifik İşgücü 2015 Yılında
200 Milyondan Daha Fazla Artacak 41

15

TÜRK-İŞ'ten

TÜRK-İŞ Bölge ve İl Temsilcileri Ortak Basın Açıklaması 16

'Gün Birlik Olma Günüdür' 17

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu Çankaya Köşkü'nde 18

TÜRK-İŞ Emeklilerin Refahtan Pay Almasını Önleyen Kanuna Karşı Çıktı 18

'Yeni Anayasa İçin Toplumsal Mutabakat Sağlanmalıdır' 19

'İş Kazası Sonucu Meydana Gelen Ölümler Kader Değildir' 19

'Çalışanlar Meclis'te Yeterince Temsil Edilemiyor' 20

TÜRK-İŞ 55 Yaşında 22

YURT'tan

İki Kişiden Biri Kayıtdışı Çalışmaya Razi 24

11.6 Milyon Kişi Kayıt Dışı Çalışıyor; Yıllık Prim Kaybı 29 Milyar YTL 26

İşsizlik Genç Nüfusta Hızla Artıyor 28

Açlık Sınırı 657 YTL, Yoksulluk Sınırı 2.141 YTL 29

Yerli Sermaya Göçü Hızlanıyor 30

Türkiye Günde 117 Milyon Dolar Faiz Ödüyor 32

43

SEKTÖR'den

EPDK'ya Eleştirel Bakış 44

60. Hükümet Programı'nda Enerji 62

Enerji Politikaları Masaya Yatırıldı 65

67

DOSYA

Ayşegül Kibaroğlu 68

DSİ Genel Müdürlüğü Basın Müşavirliği 73

Filiz Kartal 77

Tayfun Çınar 82

Hülya Kendir Özdiç 90

Ahmet Atalık 98

TES-İŞ'ten

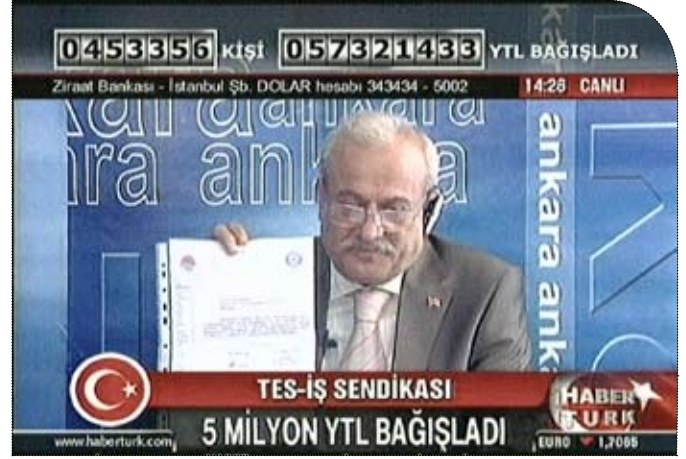

- TES-İŞ'ten Terörle Mücadele Kahramanlarına 5 Milyon YTL Bağış
- TES-İŞ Yönetim Kurulu Terörü Lanetledi
- TES-İŞ'ten Türk Telekom Grevine Destek
- TES-İŞ Başkanlar Kurulu Toplandı
- ICEM Türkiye Koordinasyon Kurulu Toplantısı TES-İŞ Genel Merkezin'de Yapıldı

TES-İŞ'ten

TES-İŞ'ten Terörle Mücadele Kahramanlarına 5 Milyon YTL Bağış

TES-İŞ, Türk Milli Futbol Takımı ve Haber Türk kanalının ortaklaşa düzenlediği "Terörle Mücadele Kahramanlarına Destek Kampanyası"na 5 Milyon YTL ile katıldı. Bu rakam, kampanya kapsamında şimdiye kadar yapılmış olan en yüksek bağış miktarı. Genel Başkan Kumlu: "Katkımızla eğer bir şehit evladının yüzünü güldürebilsek, bir şehit eşinin evine, aşına katkıda bulunabilirsek ne mutlu bize" dedi.

Haber Türk Kanalı, 17 Ekim Çar-

şamba saat 14:00'te, "Terörle Mücadele Kahramanlarına Destek Kampanyası"na katılan sendikacıları konuk etti. Programa TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, TES-İŞ Genel Başkanı ve TÜRK-İŞ Genel Sekreteri Mustafa Kumlu, Demiryol-İŞ Genel Başkanı ve TÜRK-İŞ Mali Sekreteri Ergün Atalay ve Yol-İŞ Genel Başkanı Fikret Barın katıldı.

Programda konuşan Genel Başkan Mustafa Kumlu, TES-İŞ'in kampanya-

ya 5 Milyon YTL ile katıldığını açıkladı ve resmi evrakları program sunucusu Taki Doğan'a teslim etti. Kumlu, programda yaptığı konuşmaya, "Vatanımız için canlarımızı veren şehitlerimiz bizlerin baş tacıdır. Onların aileleri bizim ailemiz, evlatları bizim evlatlarımızdır. Bu kampanya başladığından beri, çok mutluyum" sözleriyle başladı.

Kampanyanın gördüğü ilginin, birlik ve bütünlük söylemlerinin aslında Türk ulusunda çok ciddi bir karşılığı olduğunu gösterdiğini kaydeden Kumlu, "Bu kampanya ve gördüğü ilgi ulusça teröre karşı gerçekten kenetlenmişimizi dostu düşmana göstermiştir. Onurluyuz, gururluyuz. Bu onura Türkiye Enerji Su ve Gaz İşçileri de ortak olmak istedi. Üyelerimiz kampanyanın başladığı gün bizi aramaya başladı. Katkımızla eğer bir şehit evladının yüzünü güldürebilsek, bir şehit eşinin evine, aşına katkıda bulunabilirsek ne mutlu bize" diye konuştu.

TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar, 17 Ekim tarihine kadar, Terörle Mücadele Kahramanlarına Destek Kampanyası'na 7 Milyon 46 Milyar YTL bağış yaptılar. TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, TÜRK-İŞ olarak hedeflerinin 10 Milyon YTL olduğunu ve bu hedefe mutlaka ulaşacaklarını açıkladı.

TES-İŞ Yönetim Kurulu Terörü Lanetledi

TES-İŞ Yönetim Kurulu, 14 Ekim günü Şırnak'ta 13 askerimizin ölümüyle, 21 Ekim günü Hakkâri Yüksekova'da 12 askerimizin şehit edilmesi, 16 askerimizin yaralanması ile ilgili birer basın açıklaması yaparak terörü lanetledi.

Yönetim Kurulu'nun, Şırnak'ta 13 askerimizin ölümüyle sonuçlanan saldırıyla ilgili açıklamasında "Terör örgütü tarafından yapılan hain saldırıda, 13 askerimizin hayatını kaybetmesi camiamızda büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Terörün gerçek yüzünü bir kez daha bütün acımasızlığıyla ortaya koyan bu insanlık dışı saldırıyı nefretle kınıyoruz" denildi. Açıklamada, teröre başvurarak kan ve gözyaşı döken, ülkenin huzurunu, milletimizin güvenliğini sağlamak amacıyla görev yapan askerlerimizi acımasızca katleden şer odaklarının, milletimizin ve devletimizin güçlü iradesi karşısında yok olup gidecekleri vurgulandı.

Saldırıda hayatını kaybeden şehitlerimize Allah'tan rahmet, ailelerine ve

milletimize başsağlığı diliyor, bu tür acı olayların tekrarlanmaması için daha etkin önlemler alınmasının gerekliliğini vurguluyoruz."

Yönetim Kurulu'nun 21 Ekim günü Hakkâri Yüksekova'daki terörist saldırıyla ilgili basın açıklamasında, Şırnak'ta şehit edilen askerlerimizin kanı kurumadan Hakkâri Yüksekova'da 12 askerimizin şehit edilmesi, 16 askerimizin de yaralanmasının Türk milletini acıya boğduğu belirtildi. Açıklamada, "Askerlerimizi katleden şer odakları bir insanlık suçu işlemektedir. Türk ulusu, bu suçu işleyenlere karşı gerekli cevabı verecek güce ve iradeye sahiptir. Gün, milli birlik ve beraberlik içinde, teröre karşı tek bir yürek tek bir ses olduğumuzu sağduyulu ve serinkanlı bir biçimde dosta düşmana gösterme günüdür. Terörün kara yüzünü bir kez daha bütün acımasızlığıyla ortaya koyan bu insanlık dışı saldırıyı nefretle kınıyoruz" denildi.

Yönetim Kurulu, yaptığı basın açıklamalarında saldırıda hayatını kaybeden şehitlerimize Allah'tan rahmet, ailelerine ve milletimize başsağlığı, yaralı askerlerimize acil şifalar diledi.

TES-İŞ'ten Türk Telekom Grevine Destek

TES-İŞ Yönetim Kurulu, 18 Ekim günü bir basın açıklaması yaparak Türkiye Haber-İş Sendikası'nın başlattığı Türk Telekom grevini desteklediğini açıkladı.

Türkiye Haber-İş Sendikası ile Türk Telekom A.Ş. arasındaki toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde uzlaşma sağlanamamasının ardından 16 Ekim 2007 tarihinde grev uygulamasına başlandığının hatırlatıldığı açıklamada, grevin, yabancı işverenin uzlaşmaz tutumu ve yanlış uygulamaları sonucunda gündeme geldiği belirtildi.

Açıklamada, işverenin sendikasıyla çalıştırmayı özendiren yaklaşımları ve esnek uygulamalar konusundaki diremesinin kabul edilemeyeceğine dikkat çekilen açıklamada "Sendikamız, grevi büyük bir sağduyu içerisinde sürdürmektedir. Sabotaj iddialarının ise grevdeki işçiler ile hiçbir alakası olmadığı ortadadır. Greve gölge düşürmek için bu tür suçlamalar yapmak yerine grevi sona erdirecek çözümlere yönelmek en doğru yol olacaktır. Grevin sorumlusu işverendir, grevin çözümü doğrultusunda en büyük görev işverene düşmektedir" denildi.

TES-İŞ'ten •

TES-İŞ Başkanlar Kurulu Toplandı Genel Başkan Kumlu : 'Emekçiler Onuruna Yakışan Bir Yaşam Düzeyi

Yeni Hükümetten İnsan Bekliyor'

• TES-İŞ'ten

TES-İŞ Başkanlar Kurulu, 3 Eylülde, İzmir'de toplandı. Genel Başkan Mustafa Kumlu, emeği ile geçinenlerin yeni hükümetten beklentisinin çağdaş sendikal hak ve özgürlükleri teminat altına alan yasal düzenlemelerin yanı sıra insan onuruna uygun bir yaşam düzeyi olduğunu belirtti. Kumlu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "sendikal hareketin önündeki tüm engelleri aşmak, emek hareketini hak ettiği konuma ulaştır- mak boynumuzun borcudur" sözleri- nin takipçisi olacaklarını söyledi.

Genel Başkan Kumlu, Başkanlar Kurulunda yaptığı konuşmada şu görüşlere yer verdi:

YENİ DÖNEM Başkanlar Kurulu toplantımızı yaptığımız 4 Nisan 2007 tarihinden bu yana ülkemiz son derece önemli bir dönemin içerisinde geçmiş, öyle ki bu dönem milletvekili genel seçimlerinin yanı sıra, bu seçimlerin erken yapılmasına neden olan cumhurbaşkanlığı seçimlerini de içermiştir. Artık ülkemizin yeni bir parlamentosu, yeni bir hükümeti, yeni bir cumhurbaşkanı vardır.

Süreç, hepimizin bildiği gibi son derece sancılı yaşanmıştır. Ama sonuçta AK Parti yeniden büyük bir farkla meclisin çoğunluğunu oluşturmuştur. Genel seçimlerin ardından gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimine de halkın iradesi yansımıştır.

'KUCAKLAŞMA VE DİYALOG ZAMANI' Gelinen noktada her seçimin bir demokratik yarış ve sonuçlarına olgunlukla yaklaşabilmenin de bir demokrasi sınavı olduğu gerçeğinden hareketle, herkesin halkın iradesine saygı göstermesi gerekmektedir. Seçimler ayrıca birbirinden farklı görüşlerin mecliste temsilini beraberinde getirmiştir ki bu da Türk halkı için demokratik renklilik adına bir nimet olarak değerlendirilmelidir. Unutulmamalıdır ki, Türk Halkı, ülkemizde etkili ve yetkili tüm kurum ve kuruluşların içten bir kucaklaşma içinde, ülkenin

sorunlarına sahip çıkmasını istemekte, seçip meclise gönderdiği temsilcilerinin ne kadar farklı görüşte olursa olsun içten bir diyalogla çözüm arayışı içinde olmasını yürekten arzu etmektedir.

Gerilim politikalarının hiç kimseye bir yararı olmadığı yakın geçmişimizde yaşananlarla bir kez daha görülmüştür. Gün, sağduyu ile toplumun tüm kesimlerinin kucaklaşma ve memleketimizin sorunlarını çözmek için hep birlikte ayağa kalkma günüdür. Bu vesileyle hem genel seçim sonuçlarının, hem yeni hükümetimizin, hem de yeni cumhurbaşkanımızın milletimize hayırlı uğurlu olmasını diliyorum.

EMEKÇİLERİN BEKLENTİLERİ Toplumun büyük çoğunluğu AK Parti'ye oy verirken, elbette sorunlarının ertelenen çözümleri için de bir beklenti içine girmiştir. Emeği ile geçinenlerin temel beklentisi, çağdaş sendikal hak ve özgürlükleri teminat altına alan yasal düzenlemelerin yanı sıra, insan onuruna uygun bir yaşam düzeyidir. Uygulanacak ekonomik politikalar, istihdam ve üretime öncelik tanımalı, politikaların temelini insan oluşturmalıdır. Bu çerçevede 2821 ve 2822 sayılı yasaların yeniden düzenlenmesi önem kazanmakta, eğitim ve sağlıkta özelleştirmeyi beraberinde getirecek uygulamalardan vazgeçilmelidir. Vergi ve gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi de yeni hükümetin öncelikli konuları arasında yer almalı, ülkemizin özelleştirmelerle uğradığı zarar telafi edilmeli, yeni özelleştirmelere ise geçit verilmemelidir.

'BAŞBAKANIN SÖZLERİNİN TAKİPÇİSİ OLACAĞIZ' Sayın Başbakanın 25 Ağustos'ta katıldığı Hizmet-İş Sendikası'nın 10. Olağan Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma bu "yeni" döneme dair beklentilerimizde bizleri umutlandırmıştır. Sayın Başbakan bu konuşmasında bugüne kadar sendika, emek, örgüt, eylem, grev gibi kavramların "öcü" olarak görüldüğünü vurgulamış ve "Sendikal hareketin

önündeki tüm engelleri aşmak, emek hareketini hak ettiği konuma ulaştırmak boynumuzun borcudur" demiştir.

Sayın Başbakan'ın konuşmasından önemli bir bölümü aynen aktararak dikkatinize sunmak istiyorum. Sayın Başbakan diyor ki:

"Emek hareketine, işçi hakkına sahip çıkıyormuş gibi yapan, ancak birkaç yasal düzenlemeyle işi geçiştiren, sonrasında da bunun rantını on yıllarca kullanan iktidarları sizler de, bizler de gayet iyi biliyoruz. Sadece büyük patronları ya da küresel aktörleri muhatap alan, işçi haklarına tenezzül etmeyen iktidarların bu ülkeye kattığı yılları da gayet iyi biliyoruz. Emek hareketi, bize göre Türkiye'nin kalkınma hareketidir. Bugün üretimde, kalkınmada aldığımız mesafeyle övünüyorsak, yarınki Türkiye'ye umut ve güvenle bakıyorsak, bu başarıdaki en büyük pay sizlere, işçilerimize aittir. Ben Başbakan olarak, 70 milyonun hesabını omzunda hisseden bir insan olarak sizlerin mutlaka daha çok kazanmanızı istiyorum ama ikimiz de gerçekçi olmak zorundayız. Bu kardeşiniz, tüm işçi kardeşlerimin, vatandeşlerimin aynı zamanda emanetçisi durumunda."

Evet Sayın Başbakan böyle demiştir. Ve elbette ki Sayın Başbakanın bu sözlerinin takipçisi olacağımız açıktır.

'ENERJİDE BİÇAK SIRTINDAYIZ' Madem ki gerek ülkemizin kalkınması, gerek işçi hakları konusunda yeni bir dönemin yaşanabileceğine dair bir beklentimiz oluşmuştur bu vesile ile örgütlü olduğumuz iş kolu olan enerji sektörü ile ilgili yeni döneme dair hükümetten beklentilerimizi de burada ifade etmekte yarar görüyoruz. Ak Parti'nin ilk 5 yıllık hükümeti döneminde maalesef bilhassa elektrik enerjisi gereksiniminin karşılanması konusunda yeterli mesafe alınamamıştır. Bu nedenle ülkemiz elektrik arz güvenliği konusunda bıçak sırtında gitmekte ve bu durum hem ülkemizin mevcut enerji gereksinimini tehlike-

ye atmakta hem de sektörün geleceği, doğal gaz ve ithal kömür gibi ithal kaynaklara bağlanmaktadır.

Geçtiğimiz Başkanlar Kurulu toplantısında yaptığım konuşmamda da bu konuya değinmiş ve arz güvenliği sorununun ülkemizin en önemli sorunlarından biri olduğunu belirtmiştim. Bu yılın ilk 7 aylık gelişmeleri bu tespitimizi doğrulamaktadır. Bu yılın Temmuz ayında tüketilen elektrik enerjisi miktarı, bir önceki aya göre yüzde 10,8; 2006 yılının Temmuz ayına göre ise yüzde 12,4 oranında artarak 17 milyar 322 milyon kilovat saat düzeyine ulaşmıştır. Böylece 2007 yılının ilk 7 ayında tüketilen elektrik enerjisi miktarı 108 milyar 520 milyon kilovat saat seviyelerine çıkarak 2006 yılının aynı dönemine göre yüzde 9,8 oranında artmıştır.

Bu durumda, mevcut koşulların devamı halinde 2007 yılı genelinde elektrik enerjisi talebinin yüzde 11-12 düzeyinde artabileceği tahmin edilmektedir. Ancak, ülkemizin mevcut kurulu güç kapasitesi ile bu kapasitenin kullanılabilirliği dikkate alındığında bu talebin çok zorlukla karşılanabileceğini gözlemliyoruz. AK Parti iktidarının, yeni dönemde, elektrik enerjisi sektörünün bıçak sırtında gitmesine, milletimizin, sanayicimizin "bugün, yarın elektriğimiz kesilir mi?" diye korku ile yaşamasına bir son vermesini istiyoruz.

İTHAL KAYNAKLARA BAĞIMLI LIKTAN YANA DEĞİLİZ Bu konuda ikinci bir husus, elektrik sisteminde tehlike çanları çalması nedeniyle yine ülkemizin "en kestirme yol" diye ithal enerji kaynaklarına yönelmesi ve yerli kömür, su, rüzgâr ve güneş enerjisi kaynaklarının yine ikinci plana düşmesidir. Bu yılın ilk 7 ayında elektrik üretiminde doğal gazın payı yüzde 47,8'e kadar çıkarken hidrolik kaynakların payı yüzde 21,6'a gerilemiştir. İthal kömür gibi kaynakları da dikkate aldığımızda, bugün Türkiye elektrik enerjisi üretiminin yüzde 58'si ithal kaynaklardan karşılanır olmuştur. Bu

• TES-İŞ'ten

mür kaynaklarımıza karşı duyarsız kalınmasından, buna karşın ithal kömüre yönelinmesinden üzüntü duyuyoruz. Ülkemizin İzmir Aliğa, Çanakkale Ezine gibi en güzel yerlerinde ithal kömür santralleri kurulması söz konusudur. Bunların çevresel sonuçlarının ne olacağını bilmek için ise müneccim olmaya gerek yoktur.

'KAMU, ENERJİDE ETKİN, YÖNLENDİRİCİ VE PLANLAYICI OLMALIDIR' Tüm bunların kamuoyunda tartışılması gerekmektedir. Hükümetten beklentimiz her zaman olduğu gibi yeni dönem için de aynıdır: Kamunun etkin, yönlendirici ve planlayıcı olacağı sağlıklı bir enerji politikasının oluşturulması. Böylece hem milli servetimiz ekonomiye kazandırılacaktır hem de ekonomik bağımsızlığımız gelişecektir. Bu itibarla bilhassa elektrik dağıtım ve üretim tesislerinin özelleştirilmesinin gündemden çıkarılmasına yönelik beklentimizi yeni dönemde de ifade etmeye devam edeceğimizin bilinmesi gerekmektedir.

'TİS'LERDE HAKLARIMIZI KORUDUK' 59'ncu AK Parti Hükümeti'nin son dönemlerinde hükümetle imzalanan bir protokol çerçevesinde bağitlanan kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinin iş kolları düzeyinde imzalanma süreci seçim sonrasında sarktı. Bizim iş kolumuzda da sözleşmeler seçim sonrasında imzalandı. Hükümetle sürdürdüğümüz görüşmelerde bütün seçenek ve öneriler müzakere edildi. Kazanılmış hakların korunması ve düşük ücretli üyelerimiz için iyileştirilmeler yapılması temel prensibimiz oldu. İş kollarımız düzeyinde de istediklerimizin çoğunu gerçekleştirdik ama bir kısmını gerçekleştiremedik. Sonuçta olabilecekler çerçevesinde en iyi sonuçlara ulaştığımız bir toplu iş sözleşmesi dönemini daha geride bıraktık. Katkılarından dolayı müzakere sürecinde yer alan arkadaşlarımıza teşekkür ediyor, yeni dönem sözleşmemizin teşkilatımıza hayırlı olmasını diliyoruz.

bağımlılığın artmasında bu yılın Ocak-Temmuz döneminde toplam su gelirlerinin, 2006 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde 32 gibi önemli bir oranda azalmasının etkisi vardır. Ancak bizi asıl tedirgin eden günü kurtarmak adına yine yeni ithal ve doğal gaz santrallerinin devreye alınmasının gündeme gelmesidir.

Biz "Elektrik sıkıntısı böyle giderse bu ülkede mantar gibi yeni doğal gaz santralleri, ithal kömür santralleri çıkacak, o zaman yerli kaynaklarımız ne olacak?" diye uyarırken, gerçekten de geçtiğimiz Mayıs ayından itibaren Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na 4 ay gibi kısa bir süre zarfında, özel sektör tarafından toplam kurulu gücü 7690 megavat olan 13 adet yeni doğal gaz ve ithal kömür santral projesinin başvurusu yapılmıştır. Bu çok önemli bir husustur ve kamuoyunda tartışıl-

malıdır.

Bu ülkenin 40 bin megavat kurulu gücünde elektriği var. Ancak biz bunun 27 bin megavat civarındaki kısmını kullanabiliyoruz. İşte bu yeni ithal kömür ve doğal gaz santrallerinin kurulu gücü, kullandığımız bu enerjinin yüzde 28'i büyüklüğündedir.

Bir ülke zaten elektriğinin yüzde 58'ini ithal kaynaklardan karşılarken bu santrallara yüzde 28 oranında yeni ilave yaparsanız sektörün halinin ne olacağı ortadadır. Biz enerji sektörünün geleceğinin daha da fazla ithal kaynaklara bağlanmasından yana değiliz. Biz milli kaynaklarımızın kullanılmasını istiyoruz. Yıllık 7-8 milyar dolar elektrik üretme imkânımız olan akarsularımızın boşu boşuna denizlere akmasından üzüntü duyuyoruz. Çıkarılmayı, işlenmeyi bekleyen kö-

ICEM

Türkiye Koordinasyon Kurulu Toplantısı TES-İŞ Genel Merkezinde Yapıldı

Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel Hizmet Sendikaları Federasyonu (ICEM) Türkiye Koordinasyon Kurulu Toplantısı 2 Ağustosta TES-İŞ Genel Merkezinde yapıldı.

Toplantı, TES-İŞ Genel Başkanı, TÜRK-İŞ Genel Sekreteri ve ICEM Yönetim Kurulu Üyesi Mustafa

Kumlu'nun açış konuşmasıyla başladı. Türkiye'nin, dünyanın çok zor bir coğrafyasında bulunduğunu belirten Kumlu, "Bir yanımda Avrupa, Balkanlar diğer yanımda Orta Asya, Ortadoğu ve Akdeniz... Bu konum bize önemli, fakat zor görevler yüklüyor" dedi. Türkiye sendikal hareketinin zor bir dönemden geçtiğini kaydeden

Kumlu, özelleştirme, taşeronlaştırma, sendikal hak ihlalleri, işten çıkarmalar gibi önemli problemlerin artarak sürdüğünü söyledi. Türkiye'nin sendika, toplu iş sözleşmesi, grev ve ferdi çalışma mevzuatının halen uluslararası standartlara uyum bakımından önemli eksiklikler taşıdığını ifade eden Kumlu, ILO'nun bu yılki konferansında

Türkiye'yi 87 sayılı Sözleşme nedeniyle listeye koyarak yakın takibe aldığını hatırlattı.

Mustafa Kumlu, Türkiye'nin üreten, ürettiğini hakça bölüşen, hak ve özgürlüklerin, demokrasinin tam olarak hayata geçirildiği bir ülke olmaya layık olduğunu dile getirerek, "Türkiye sendikal hareketi olarak 50 yılı aşan bilgi, birikim ve tecrübemizle tüm zorlukların üstesinden gelmeyi başarmak durumundayız" diye konuştu. Kumlu, en önemli çalışma alanlarından birinin uluslararası sendikal dayanışma ve işbirliği hareketinin Türkiye ayağını güçlendirmek olduğunu bildirerek "Bu çerçevede uluslararası sendikal camia-

dan beklentilerimiz olduğu gibi, yapacağımız çok önemli katkılar da bulunmaktadır" dedi.

Kumlu, sözlerini şöyle sürdürdü: "ICEM'den önemli beklentilerimiz arasında Türkiye'deki sendikal hak ve özgürlüklerin ilerletilmesi ve örgütlenme faaliyetlerimiz sırasında çıkan uyuşmazlıklarda bizlere destek olmasıdır. Türkiye'deki ekonomik gelişmeler doğrultusunda çok sayıda doğrudan yabancı yatırım ülkemize gelmektedir. Örneğin kendi işkolum olan enerjide, birçok yabancı şirketin çok sayıda yatırıma talip olduğunu yakından takip ediyorum. Ancak sendikal örgütlenme konusunda bu çokuluslu şirketlerin

önemli bir kısmı, kendi ülkelerindeki politikalarını burada âdeta unutmakta ve sendikalara karşı son derece hasmane davranmaktadır".

Mustafa Kumlu'dan sonra söz alan ICEM Genel Sekreteri Manfred Warda, 22-24 Kasım tarihlerinde toplanacak olan ICEM 4. Dünya Kongresi hazırlıkları hakkında ayrıntılı bilgiler verdi. Kongre için taşeron işçiliği konusunda bir karar tasarısı hazırladıklarını bildiren Warda, "Çünkü bu, dünya çapında önemli bir sorun. Taşeron işçilik, özel uzmanlık gerektiren alanlarda iş gördürme meselesi olmaktan çıktı ve sürekli olarak dünya çapında yaygınlaştı. Taşeron işçilik, işçilerin ücret ve

TES-İŞ'ten •

çalışma koşullarının sürekli olarak aşağıya indirilmesinin bir vesilesi oldu” dedi. Warda, hazırladıkları bir diğer karar tasarısının küresel çerçeve sözleşmesiyle ilgili olduğunu kaydetti. Küresel şirketlerden beklentilerinin dünyanın her yerinde iyi çalışma koşullarını eşit bir şekilde sağlamaları olduğunu belirten Warda, şimdiye kadar 12 küresel şirketle sözleşme imzaladıklarını, bunlardan bazılarının Türkiye’de de faaliyetleri bulunduğunu anlattı.

Manfred Warda, ICEM Genel Merkezinin Brüksel’den Cenevre’ye taşınacağını, bunun uluslar arası federasyonların çoğunun ve ILO’nun genel merkezinin bu kentte olmasından kaynaklandığını belirtti. Warda, ICEM’in 4. Büyük Kongresinin sloganının “Küresel Birlik, Küresel Eşitlik” olduğunu da bildirdi.

ICEM’in kimya, ilaç, lastik sorumlusu Kemal Özkan da, ICEM’in Türkiye ile ilgili faaliyetleri hakkında bilgi

verdi. Özkan, ICEM Kongrelerinde bundan böyle Türkçe anında çeviri hizmetinin verileceğini ve ICEM internet sayfasının Türkçe bölümünün yayına başladığını anlattı.

Daha sonra toplantıya katılan sendika başkan ve yöneticileri tek tek söz alarak görüş ve önerilerini dile getirdiler.

Toplantıya katılan sendikalar ve temsilcileri şöyleydi:

ICEM: Genel Sekreter Manfred Warda, Kimya, İlaç, Lastik Sorumlusu Kemal Özkan

TES-İŞ: Genel Başkan Mustafa Kumlu, Genel Başkan Yardımcısı M. Murat Aytemiz, Genel Sekreter Mustafa Şahin, Genel Mali Sekreter H. Tahsin Zengin, Genel Araştırma ve Mevzuat Sekreteri Mehmet Özyılmaz, Genel Teşkilatlandırma Sekreteri Esat Durmuş, Genel Eğitim Sekreteri Bayram Eren.

Belediye-İş: Genel Eğitim ve Basın

Yayın Sekreteri Bayram Özkan, Eğitim Uzmanı Nebi Sancar

Petrol-İş: Genel Başkan Mustafa Öztaşkın, Genel Sekreter Mustafa Çavdar, Dış İlişkiler Uzmanı Gün Bulut

Genel Maden-İş: Genel Başkan Ramazan Denizler, Genel Eğitim Sekreteri Eyüp Alabaş

Kristal İş: Genel Başkan Bilal Çetinbaş

Türkiye Çimse-İş: Genel Başkan Ramazan Şafak, Genel Eğitim ve Teşkilatlandırma Sekreteri Metin Bozkurt

Türkiye Maden-İş: Genel Sekreter Levent Erbilsoy

TÜMKA: Genel Sekreter İlhan Özel

Türk-Enerji Sen: Genel Sekreter Basri Aydın

Dev-Maden Sen: Uzman Tevfik Güneş

ESM: Genel Sekreter Erdal Apaçık

TÜRK-İŞ'ten

TÜRK-İŞ Bölge ve İl Temsilcileri Ortak Basın Açıklaması ■

'Gün Birlik Olma Günüdür' ■

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu Çankaya Köşkü'nde ■

TÜRK-İŞ Emeklilerin Refahtan Pay Almasını Önleyen
Kanuna Karşı Çıktı ■

'Yeni Anayasa İçin Toplumsal Mutabakat Sağlanmalıdır' ■

'İş Kazası Sonucu Meydana Gelen Ölümler Kader Değildir' ■

'Çalışanlar Meclis'te Yeterince Temsil Edilemiyor' ■

TÜRK-İŞ 55 Yaşında ■

'Türk Milleti Engin Sağduyusuyla Birlik ve Beraberliğini Bozacak Oyunlara Gelmeyecektir'

TÜRK-İŞ Bölge ve İl Temsilcileri 22 Ekim 2007 günü ortak bir basın açıklaması yaparak Hakkâri'de 12 askerimizin şehit olmasına, 16 askerimizin de yaralanmasına neden olan saldırıyı kınadı. Açıklamada şöyle denildi:

"Uzun yıllardır, sözde dost ve mütefik ülkelerin ve komşularımızın desteğiyle varlığını sürdüren terör örgütü, son günlerde saldırılarını artırmış, son olarak da Hakkâri'de 12 askerimizin şehit olmasına, 16 askerimizin de yaralanmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin en büyük emek örgütü TÜRK-İŞ'in temsilcileri olarak ülkemizde son günlerde tırmanan ve halkımızın can ve mal güvenliğini tehdit eden PKK terör eylemlerini nefretle kınıyoruz. Bu nedenle aşağıdaki görüşlerimizi ülkemiz ve dünya kamuoyunun bilgilerine sunmayı gerekli görmekteyiz:

Son günlerde tırmanan terör eylemleri nedeniyle, gerektiğinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sınır ötesi hareket yapabilmesi için Hükümete yetki veren tezkere TBMM'nde görüşülerek 507 oyla kabul edilmiştir.

Bu tezkereyle, terörle mücadele konusunda TBMM, Hükümete tam destek vermiştir. Bu destek Türk milletinin ortak tavrının Parlamentoda ortaya çıkan sonucudur.

PKK terörüne karşı bu milli tavır, tezkere ile sınırlı kalmamış, tüm yurttaki yapılan gösterilerle de PKK teröristlerine karşı yurt genelinde ve sınırlarımız dışında yapılacak askeri harekâta milletçe tam destek verilmiştir.

TSK'nin yapacağı harekâtın desteklenmesi ve PKK terörüne karşı sivil tepkinin çok kapsamlı bir şekilde ortaya konması noktasında, tüm sivil toplum kuruluşlarına da önemli görevler düşmektedir.

Ancak ulusumuz bu hain saldırılar karşısında sağduyusunu yitirmemeli, toplumsal barışımızı ve kardeşliğimizi bozacak davranışlardan özenle kaçınmalıdır. Halkımızın olaylara soğukkanlı, metanetli ve sağduyulu yaklaşmasının gereğini de önemle vurguluyoruz.

ABD'de meydana gelen 11 Eylül saldırılarından sonra tüm dünya ülkelerinde teröre karşı oluşan ortak tavrın, PKK terörüne karşı gösterilmemesi ve ortaya çıkan bu çifte standart milletimizde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'ne zarar vermek ve ülkemizi bölüp parçalamak amacıyla uygulanan çok yönlü politikaların bir ürünü olan PKK ve onun dolaylı destekçisi olan dış ve iç odaklar iyi bilmelidirler ki, Türkiye'yi bölmeye kimsenin gücü yetmeyecektir.

Bu son saldırı, yıllardır her hain saldırıya tepki gösteren, açıklamalarla bu olayları lanetleyen, devletimize

ve güvenlik güçlerimize destek veren, toplumsal duyarlılığımızı ortaya koyan bizleri artık yeni bir şeyler söylemeye zorunlu kılmaktadır.

Hükümetimiz ve Türk Silahlı Kuvvetlerimizin teröre ve terörizme karşı verdikleri mücadeleler yanında, artık Türk toplumu da ortak bir ses haline gelmeli, üzerine düşen görevleri yerine getirmelidir.

Türkiye, bağımsızlığımız, birliğimiz ve ulusal onurumuzun korunması için kararlı ve etkili yol ve uygulamaları hayata geçirmelidir.

Türkiye terörle mücadele edebilmek ve terörün üstesinden gelebilmek için artık dış politikasından ekonomisine, komşularıyla ilişkilerinden iç siyasetine kadar her alanda yeni politikalar benimsemelidir.

Türk milleti artık sabrının sonuna gelmiş ve infial halindedir. Birlik ve beraberlik içinde olan milletimiz, engin sağduyusuyla birlik ve beraberliğini bozacak oyunlara gelmeyecektir.

Teröre ve destekçilerine en ağır darbenin vurulması için ne gerekiyorsa yapılmalı ve milletimizin beklentilerine cevap verilmelidir. Bedeli ne olursa olsun, Hükümetimizin ve Türk Silahlı Kuvvetlerimizin bu konuda alacağı her kararın sonuna kadar arkasında olduğumuzu ilan ediyoruz.

TÜRK-İŞ topluluğu bu konuda üzerine düşen görevleri yerine getirmeye kararlıdır.

Şehitlerimize Allah'tan rahmet, ailelerine, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve ulusumuza başsağlığı diliyoruz."

'Gün Birlik Olma Günüdür'

TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu, 7 Ekim 2007 günü Şırnak'ta 13 askerimizin terör örgütü tarafından şehit edilmesi; ardından Hakkâri'de askeri birliğimize yapılan hain saldırı sonucunda 12 askerimizin şehit olması ve 16 askerimizin de yaralanması üzerine yayınladığı basın açıklamalarıyla terörü lanetledi.

Yönetim Kurulu'nun açıklamasında, bölücü terör örgütünün askerimize ve masum sivillere yönelik eylemlerinin son zamanlarda arttığına dikkat çekilerek "Terör örgütü arkasındaki uluslararası güçlerin de desteği ile Türk ulusunu parçalayıp bölmek ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarında egemenlik kurmak amacındadır. Terörün ve terör örgütünün arkasındaki uluslararası güçler artık bilinmez değildir. Teröre silah, mühimmat ve lojistik destek sağlayan, terör örgütüne moral destek veren sözde dost ve müttefik Batılı güçler artık bu vahşeti görmelidir. Teröre karşı uluslararası güç birliğini gerçekleştirmek için gereken kararlı adımlar atılmalıdır" denildi. Türk ulusunun sabrının taşmakta olduğuna dikkat çekilen açıklamada, Türkiye Cumhuriyeti'nin terörizm ile daha kararlı ve etkin bir şekilde mücadele etmesi gerektiği vurgulandı.

Yönetim Kurulu'nun açıklamalarında "yıllardır her hain saldırıya tepki gösteren, açıklamalarla bu olayları lanetleyen, devletimize ve güvenlik güçlerimize destek veren, toplumsal duyarlılığımızı ortaya koyan bizleri artık yeni bir şeyler söylemeye zorunlu kılmaktadır" denilerek, Hükümet ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin teröre ve terörizme karşı verdikleri mücadeleler yanında, Türk toplumunun da ortak bir ses haline gelmesi istendi.

Açıklamalarda şu görüşlere yer verildi: "Türkiye terörle mücadele edebilmek ve terörün üstesinden gelebilmek için artık dış politikasından ekonomisine, komşularıyla ilişkilerinden iç siyasetine kadar her alanda yeni

politikalar benimsemelidir. Ulusumuz, bu hain saldırılar karşısında sağduyusunu yitirmemeli, toplumsal barışımızı

ve kardeşliğimizi bozacak davranışlardan özenle kaçınmalıdır. Gün birlik olma günüdür."

TÜRK-İŞ'ten •

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu Çankaya Köşkü'nde

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu'nu kabul etti. 21 Eylül 2007 tarihinde gerçekleşen kabulde, TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaların başkanları, Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle kutladı.

TÜRK-İŞ Emeklilerin Refahtan Pay Almasını Önleyen Kanuna Karşı Çıktı

TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 5698 sayılı kanun üzerine bir açıklama yaptı. Yönetim Kurulu'nun açıklaması şöyle:

“TBMM’de seri bir şekilde görüşülerek kabul edilen 5698 sayılı Kanun ile emekli aylığını kestirip, yeniden çalışmaya başlayan ve bir süre sonra yeniden aylık bağlanması talebinde bulunan sigortalıların, ‘gelişme hızının refah payı olarak aylık hesaplanmalarında dikkate alınması’ yönündeki hakları önlenmiştir.

Kanun tasarısı 10 Ekim 2007 günü TBMM Çalışma, Sağlık, Aile ve Sosyal İşler Komisyonu’nda görüşülürken,

Konfederasyonumuz ilgili değişikliklerle ilgili görüş ve önerilerini bu Komisyonunda sözlü olarak dile getirmiştir. TÜRK-İŞ temsilcileri, yapılan bu değişikliğin emeklilerin yararlanabilecekleri bir hakkın ellerinden alınması olduğunu ve kanun tasarısına bir ek yapılarak “gelişme hızının emekli aylıklarına yansıtılması” gereğini ısrarla talep etmişlerdir.

Buna rağmen, AKP Çorum Milletvekili Ağah Kafkas’ın basında yer alan ve TÜRK-İŞ’in de bu kanun tasarısına Komisyon toplantısında destek olduğunu belirten açıklaması, tamamen gerçek dışıdır.

Ağah Kafkas, TÜRK-İŞ’i temsil et-

memektedir, TÜRK-İŞ adına açıklama yapma yetkisi bulunmamaktadır. Kaldı ki, TÜRK-İŞ’in Kafkas’ın bu çabalarına karşı açıklamaları, TBMM Komisyon tutanaklarıyla da belgelidir.

TÜRK-İŞ, işçi ve sendikal kökenli bir milletvekilinin, işçi emeklilerinin durumlarında bir değişiklik yaparak yararlandıkları kanuni bir hakkı tüm işçiler için geliştirmesi yerine, bu hakkın ortadan kaldırılmasına öncülük etmesini yadırgamaktadır.

TÜRK-İŞ, refah payının işçi emeklilerin aylıklarına yansıtılmasını ısrarla savunmaktadır. Bu konu, 5510 sayılı Kanun değişikliği sırasında da gündeme getirilecektir.”

'Yeni Anayasa İçin Toplumsal Mutabakat Sağlanmalıdır'

TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu, kamuoyunda yapılan anayasa değişikliği tartışmaları üzerine bir açıklama yaptı. Yönetim Kurulu'nun açıklaması şöyle:

"Ülkemizde 12 Eylül hukukunun temel simgesi olan 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi ve yeni bir anayasa hazırlanması girişimleri bir süreden bu yana devam etmektedir.

12 Eylül döneminde hazırlanan anti- demokratik anayasa, halktan aldığı desteğe rağmen, özgürlükleri kısıtlamış, demokratik hakları budamış, özellikle emekçilerin hak ve özgürlüklerine getirdiği kısıtlamalarla toplumun tüm demokratik kesimlerinin tepkisini

çekmiştir.

TÜRK-İŞ, 12 Eylül döneminin bu anti-demokratik anayasasının, toplumun örgütlü kesimlerinin katılacağı demokratik bir tartışma sürecinde, evrensel demokrasi ilkelerine, onaylanmış uluslararası sözleşmelere uygun bir biçimde değiştirilmesinden yanadır.

TÜRK-İŞ, çoğulcu, özgürlükçü ve katılımcı demokrasinin, tüm kurum ve kurallarıyla hayata geçirildiği, kutuplaşmalar ve gerilim ortamı yerine, üzerinde toplumsal bir mutabakat sağlanan, yeni bir anayasanın hazırlanmasını ve bu anayasanın "toplumun ortak bir uzlaşma metni" haline getirilmesini

savunmaktadır.

Bu ilkelerle hazırlanacak ve bir 'toplumsal uzlaşma metni/ niteliğinde olacak anayasaya, iktidarın yanı sıra, muhalefet, yargı ve bilim kuruluşları ve toplumun örgütlü kesimleri katkı yapmalı, bu ortak metin, demokratik bir tartışma sürecinden geçirilmeli, son kararı yüce Türk ulusu vermelidir.

Bu anayasa hazırlanırken, cumhuriyetimizin temel niteliklerine bağlı kalınması, demokratik, laik, sosyal hukuk devleti ilkelerinin ve ulusumuzun ortak çıkarlarının azami derecede korunması ilkeleri TÜRK-İŞ topluluğu için esastır."

'İş Kazası Sonucu Meydana Gelen Ölümler Kader Değildir'

TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu, Tuzla tersanelerinde iş kazası sonucu yaşamını yitiren işçiler için 7 Eylül tarihinde bir basın açıklaması yaptı. TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu'nun basın açıklaması şöyle:

"Günümüzde küreselleşme rekabetin boyutlarını genişletmiş, maliyetlerin düşürülmesi temel hedef haline gelmiştir. Bu hedefler, kayıt dışı ekonominin yaygın hale gelmesi, sosyal güvenlik haklarına uyulmaması, sigortasız ve kaçak işçi çalıştırılmasıdır. Ancak maliyetlerin ilk düşürüldüğü alan, iş sağlığı ve iş güvenliği önlemleri olmaktadır.

Özelleştirme, taşeronlaştırma, sendikasızlaştırma ve esnek çalışma biçimleri de ülkemizde sağlıksız ve güvenliksiz bir çalışma yaşamını işçilerimize dayatmaktadır.

Bu koşullarda, açlık ve iş kazası riski arasında tercih yapmaya zorlanan

insanlar, sağlıksız ortamlarda çalışmakta, iş kazası riskini göze almaktadırlar.

Bu sağlıksız koşulların alabildiğine yaşandığı Tuzla tersanelerinde, son 15 yıl içinde 150'nin üzerinde işçi hayatını

kaybetmiş, binlercesi de sakat kalmıştır.

Son 12 gün içinde de 5 işçimiz iş kazaları nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

TÜRK-İŞ, bu insanlık dışı çalışma koşullarının ortadan kaldırılması için, 60. Hükümet'ten AB normlarına uygun bir İş Sağlığı ve Güvenliği yasa-sının çıkarılmasını ve ILO'nun inşaat, maden, tarım ve denizcilik işkollarıyla ilgili uluslararası sözleşmelerinin onaylanmasını talep etmektedir.

TÜRK-İŞ ayrıca, bu kazalara neden olan önlemleri almayan işverenleri vicdani ve insani sorumluluğa davet etmektedir. Bu kazaların sorumlularına gereken cezaların verilmesi için çaba gösterilmesini istemektedir.

Bu kazalarda hayatını kaybeden işçilerimize Allah'tan rahmet, ailelerine başsağlığı diliyoruz."

TÜRK-İŞ'ten

'Çalışanlar Mecliste Yeterince Temsil Edilemiyor'

TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, Bakü'de yapılan Başkanlar Kurulu toplantısında yeni oluşan TBMM'de çalışanların örgütlü kesiminin sadece dört milletvekiliyle temsil edildiğini belirterek "yeni parlamento bizim açımızdan yeterli temsil içermiyor" dedi.

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplandı. Toplantının açılışında konuşan TÜRK-İŞ Genel Başkanı Kılıç, toplantının Azerbaycan'da yapılmasının temel nedeninin bağımsız Türk cumhuriyetlerindeki işçi örgütleriyle benzer politikalar geliştirmenin ve ortak hedeflere yönelmenin yollarını aramak olduğunu söyledi. "TÜRK-İŞ önü-

müzdeki yüz yıla damgasını vuracak olan bölgenin Avrasya olacağına inanmaktadır" diyen Kılıç, Türkiye'deki Türkiye'deki siyasi tabloya değindi.

Seçim sürecini eleştiren Kılıç, 22 Temmuz öncesinde miting alanlarında çalışanların taleplerinden çok siyasi gerginliklerin ve polemiklerin öne çıktığını belirterek, "halkın sorunları yeterince gündeme gelmemiştir" dedi.

Kılıç, çalışma hayatının sorunların çözümünde, emekçilerin parlamento-da temsilinin önemine vurgu yaptığı konuşmasında şunları söyledi:

"Toplumun her kesiminden özellikle de iş çevreleri ve serbest meslek kesiminden çok sayıda temsilcinin bulunduğu yeni parlamentoda çalışanların örgütlü kesimlerinin temsilcileri yalnızca dört kişiyle sınırlı kalmıştır. Yeni parlamento bizim açımızdan yeterli temsil içermemektedir."

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, iki günlük toplantısında örgütlenme, istihdam paketi ve işsizlik, kayıt dışı ekonomi, sosyal güvenlik, stratejik kuruluşların özelleştirilmesi, vergi ve gelir dağılımı adaletsizliği ile Avrupa Sosyal Şartı'na koyulan çekinceler gibi konuları ele aldı.

TÜRK-İŞ BAŞKANLAR KURULU SONUÇ BİLDİRİSİ

(28 Ağustos 2007, Bakü)

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, aramızda tarihin derinliklerine uzanan bağlar bulunan, dil, kültür ve inanç birliği içinde bulunduğumuz, dost ve kardeş ülke Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplanmıştır. Başkanlar Kurulumuz, "iki devlet, tek millet" olduğumuz Azerbaycan'ı, Azerbaycan halkını ve işçilerini selamlamaktadır.

Başkanlar Kurulumuz, bölgenin çekim merkezi ve geleceğin parlak ülkesi olarak gördüğü Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının, Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda, barışçı bir çözümle özgürlüğe kavuşmasını talep etmektedir. TÜRK-İŞ, bu haklı davada Azerbaycan'ın ve Azeri kardeşlerinin yanında olduğunu açıklamaktadır.

Başkanlar Kurulumuz, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile Dünya Emek Konfederasyonu'nun 1 Kasım 2006 günü birleşmelerinin ardından yeni bir alt örgüt olarak oluşturulan Pan-Avrupa Bölge Konseyi'ni ve bu çerçevede ortaya çıkan uluslararası gelişmeleri de değerlendirmiştir.

TÜRK-İŞ, bu örgütün oluşum sürecinde tarihi bir sorumluluk üstlenmek, bölgesel çıkarlarımızı koruyacak araçları gerçekleştirmek için uygun politikaları geliştirmek için çaba gösterecektir. Bu amaçla TÜRK-İŞ, kuruluşuna onay verdiği ve içinde yer aldığı bu örgütte, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden kardeşlerimizle birlikte etkinliği artırmanın ve ortak hedeflere yönelmenin yollarını aramak kararını almıştır.

Toplantıda ülkemizde siyasi alanda yaşanan son gelişmeler de değerlendirilmiştir. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde halkımızın demokratik tercihiyle ortaya çıkan sonuca tüm kesimlerin saygı duyması gerektiğini açıklayan Başkanlar Kurulumuz, parlamentoda çalışanların örgütlü kesimlerinin ve emekçilerin temsilinin yetersizliğinin, katılımcı demokrasi açısından önemli bir eksiklik olduğunu kamuoyu ile paylaşmaktadır.

TÜRK-İŞ Başkanlar Kurulu, kurulacak olan 60. Cumhuriyet hükümetinden, çalışanların çağdaş sendikal hak ve özgürlüklerini koruyan, insandan yana ekonomik politikaların uygulandığı, demokratik bir toplum içinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak politikaların hayata geçirilmesini beklemektedir. Seçim sürecinde tüm siyasi partilere sunulan "Öncelikli Talepler Bildirgesi"nde ifadesini bulan sorunlarımızın, demokratik parlamenter düzen içinde çözülmesini talep etmektedir.

Başkanlar Kurulumuz, önümüzdeki dönemde sendikal örgütlenme, 2821 ve 2822 sayılı yasalar, istihdam paketi, kayıt dışı ekonomi, işsizlik, işsizlik sigortası fonu, sosyal güvenlik, stratejik kuruluşların özelleştirilmesi, vergi adaletsizliği, gelir dağılımı adaletsizliği ve Avrupa Sosyal Şartı'na konan çekinceler konusunda Hükümetin TÜRK-İŞ'in talepleri ve önerileri doğrultusunda adım atılmasını beklemektedir.

Başkanlar Kurulumuz, 2007 yılı kamu kesimi toplu iş sözleşmeleri çerçevesinde uyuşmazlık kapsamında bulunan yaklaşık 80 bin işçimizin sözleşmelerinin, talep ettikleri haklarının verilerek masa başında ve barışçı yollarla çözülmesini talep etmektedir. TÜRK-İŞ topluluğu bir bütün olarak, temsil ettikleri çalışanlar adına hak mücadelesi yapan, ve grev kararı alan, başta Teksif ve Haber-İş Sendikalarımız olmak üzere, tüm sendikalarımızın yanındadır ve bu yolda üzerine düşen görevi yerine getirme ve sendikalarımıza her türlü desteği verme kararlılığını açıklamaktadır.

TÜRK-İŞ'ten •

TÜRK-İŞ 55 Yaşında

TÜRK-İŞ Yönetim Kurulu, Konfederasyonumuzun kuruluşunun 55. yıldönümü nedeniyle bir açıklama yaptı. Yönetim Kurulu'nun açıklaması şöyle:

“TÜRK-İŞ, 55 yıl önce bugün, 31 Temmuz 1952 günü kuruldu. Fabrikalarda, şantiyelerde, tezgahları başında, o yılların zor koşullarında TÜRK-İŞ'i kuranlara ve yaşatarak bugünlere getirenlere

şükran duyuyoruz. Hayatta olmayanlara Allah'tan rahmet, yaşayanlara sağlık ve mutluluk diliyoruz.

TÜRK-İŞ ve Türk işçisi, işçi hakları ve sendikal hak ve özgürlükleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına borçludur. TÜRK-İŞ ve Türk işçisi, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, bizleri Cumhuriyete, özgürlüğe ve bağımsızlığa

kavuşturanları da minnetle ve şükranla anmaktadır.

TÜRK-İŞ, kurulduğu günden bugüne kadar, ülkemizin ekonomik ve sosyal alanında, çalışma hayatının temel sorunları konusunda, Atatüzüğü ve genel kurul kararları temelinde çözüm bulmak için çalışmalarını yoğunlaştırmaktadır. TÜRK-İŞ, devletin ülkesi ve milletiyle

bölünmez bütünlüğünün yılmaz savunucusudur. Anayasamızda da ifadesini bulan, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, temel insan hak ve özgürlüklerini esas alan, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin yanındadır.

TÜRK-İŞ'in sendikal anlayışının ve mücadelesinin temelinde bu yaklaşım vardır. Konfederasyonumuz, varlığını demokratik parlamenter rejim içinde bulan ve yaşatan bir anlayışın temsilcisidir.

TÜRK-İŞ, siyasal partilerden, işverenlerden ve hükümetlerden bağımsızlığını daima korumuştur. TÜRK-İŞ, farklı siyasal görüşlerden işçilerimizi aynı çatı altında birleştirerek ve bütünleştirerek, hem demokrasinin gelişmesine ve yer-

leşmesine, hem de toplumumuzdaki farklılıkların aşılmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Konfederasyonumuz bu yönüyle, farklı siyasal eğilimlerden işçilerin büyük bir hoşgörüsü içinde birlikte bulunduğu, ortak çıkarlar için meşru ve demokratik çizgide çaba gösterdiği bir emek ocağıdır.

TÜRK-İŞ ülkemizde her dönemde huzuru, barışı ve kardeşliği ön planda tutmuştur. Ancak ülkemizin ve çalışanların hak ve çıkarlarının korunması yolunda da mücadeleden geri kalmamıştır. Yasal ve demokratik tepkilerini ortaya koymaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. TÜRK-İŞ'in tarihi bu gibi şanlı sayfalarla doludur. TÜRK-İŞ, demokrasi mücadelesiyle ekmek mücadelesini bir bütün

olarak görmüştür. Çünkü TÜRK-İŞ'in mücadelesi daha güzel bir Türkiye içindir.

TÜRK-İŞ, uluslararası düzeydeki her türlü gelişmeye açık olacak ve temel ilkelerini göz ardı etmeden, başta uluslararası sendikal hareket olmak üzere, her alandaki yeni gelişmelere ayak uyduracak, kendisini her zaman yenileyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti var oldukça TÜRK-İŞ de var olacaktır.

Yönetim Kurulumuz, kuruluş yıldönümümüzün TÜRK-İŞ çatısı altındaki tüm işçilerimize, ülkemizin örgütlü-örgütsüz tüm çalışanlarına ve ülkemize daha demokratik, refah içinde ve mutlu bir gelecek getirmesini dilemektedir.”

YURT'tan

İki Kişiden Biri Kayıt Dışı Çalışmaya Hazır ■

11.6 Milyon Kişi Kayıt Dışı Çalışıyor ■
Yıllık Prim Kaybı 29 Milyar YTL

İşsizlik Genç Nüfusta Hızla Artıyor ■

Açlık Sınırı 657 YTL, ■
Yoksulluk Sınırı 2.141 YTL

Yerli Sermaye Göçü Hızlanıyor ■

Türkiye Günde 117 Milyon Dolar Faiz ■
Ödüyor

İki Kişiden Biri Kayıt Dışı Çalışmaya Razi

2002-2006 döneminde tarım dışı sektörlerde yaratılan istihdamın yüzde 47'sini kayıt dışı istihdam oluşturdu. Böylece son 5 yılda işe giren iki kişiden biri kayıt dışı çalışmaya razı oldu.

ATO'nun Türkiye İstatistik Kurumu'nun "İşgücü İstatistikleri" veri setinden yararlanarak hazırladığı "İşsizliğin Acı İlacı: Kayıt Dışı İstihdam" raporu, 1989 yılından 2006 yılı sonuna kadar tarım dışı sektörlerdeki kayıt dışı istihdamı mercek altına aldı. Rapora göre, 2002 yılından bu yana devam eden kesintisiz büyümeye rağmen, tarım dışında yaratılan istihdam, çalışabilir yaştaki nüfus artışını ve tarımdan çözülen nüfusu karşılamaya yetmiyor.

İSTİHDAM ARTIŞI KAYIT DIŞILIKLA BİRLİKTE

1989-2000 yılları arasında tarım dışı sektörlerde çalışanların sayısı 4 milyon 229 bin kişi arttı. Bu dönemde tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışan sayısındaki artış da 1 milyon 314 bin kişi oldu. Diğer bir ifade ile 1989-2000 yılları arasında tarım dışı sektörlerde yaratılan istihdamın yüzde 31'i kayıt dışına çıktı.

Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı büyük ekonomik kriz, tarım dışı sektörlerdeki istihdamın 376 bin kişi azalmasına neden oldu.

TARIM DIŞI SEKTÖRLERDE 5.5 MİLYON KİŞİ KAYIT DIŞI

2002-2006 döneminde ise tarım dışı sektörlerde çalışanların sayısı 2 milyon 346 bin kişi artarken, bu dönemde tarım dışı sektörlerde yaratılan istihdamın yarıya yakınını kayıt dışı çalışanlar oluşturdu.

2002 yılında 4 milyon 409 bin kişi tarım dışı sektörlerde kayıtsız çalışır-

ken, 2006 yılında bu sayı 1 milyon 99 bin kişi artarak 5 milyon 508 bin kişiye ulaştı. Diğer bir ifade ile 2002-2006 döneminde tarım dışı sektörlerde yaratılan istihdamın yarıya yakınını (yüzde 47), kayıt dışı istihdam oluşturdu.

KENTLERİN İSTİHDAMDAN ALDIĞI PAY AZALDI

Tarım dışı sektörlerde çalışanların dörtte üçünden fazlası kentsel alanlarda çalışıyor. 1989-2000 yılları arasında yaratılan istihdamın yüzde 87'si kentsel alanlarda iken, bu oran 2002-2006 döneminde yüzde 78'e geriledi. Kentsel alanlarda, tarım dışında kayıtsız çalışanların sayısı da büyük bir hızla arttı.

1989-2000 yılları arasında toplam tarım dışı istihdamda 4 milyon 229 bin kişilik artış yaşanırken, bu istihdamın 3 milyon 694'ü kentsel alanlarda oluştu. Buna karşılık 1989-2000 yılları arasında kentsel alanlarda tarım dışı sektörlerde kayıtsız çalışanların sayısı 1 milyon 19 bin kişi arttı.

2002-2006 döneminde ise kentsel alanlarda tarım dışında yaratılan istihdam 1 milyon 832 bin kişi olurken, kayıtsız çalışan sayısı da 803 bin kişi arttı.

Böylelikle 1989-2000 döneminde kentsel alanlarda yaratılan tarım dışı istihdamın yüzde 28'i kayıt dışına çıkarken, 2002-2006 yılları arasında yüzde 44'ü kayıt dışına çıktı.

KADINLAR DAHA ÇOK KAYIT DIŞINDA

Türkiye'de çalışabilir yaştaki her dört kadından sadece biri çalışıyor. Bunların da yarıya yakını tarım sektöründe, büyük ölçüde hiçbir kişisel gelir elde etmeden ve sosyal güvenceden yoksun bir biçimde "ücretsiz aile işçisi"

olarak çalışıyor. Tarım dışı sektörlerde iş bulma şansını elde eden kadınlar ise kayıt dışı çalışmak durumunda kalıyor.

1989-2000 yılları arasında tarım dışı sektörlerde 4.2 milyon kişiye iş yaratılırken, bu istihdamdan 966 bin kadın yararlandı ve yaratılan istihdamdan yüzde 23 pay aldı. 2002-2006 döneminde de bu pay değişmedi. Bu dönemde yaratılan 2.3 milyon istihdamın içinde sadece 546 bin kadın yer aldı.

2002-2006 döneminde, kadınlar daha çok kayıt dışına çıktı. 1989-2000 döneminde tarım dışında kayıtsız kadın çalışan sayısı 221 bin kişi artış gösterirken, 2002-2006 döneminde bu rakam 272 bin kişi oldu. Böylelikle 1989-2000 döneminde yaratılan tarım dışı kadın istihdamının yüzde 23'ü kayıt dışında çalışmak durumunda kalırken, 2002-2006 döneminde yüzde 50'si kayıt dışında yer aldı. Buna karşılık, 1989-2000 döneminde yaratılan tarım dışı erkek istihdamının yüzde 34'ü kayıt dışında çalışırken 2002-2006 döneminde yüzde 46'sı kayıt dışında yer aldı. Böylelikle iki dönem arasında, kayıt dışına çıkma erkeklerde 12 puan artarken, kadınlarda 27 puan arttı.

ÜCRETLİLERDE KAYIT DIŞI ÇALIŞMA ORANI ARTIYOR

Türkiye'de ücretli olarak çalışanların yarıya yakını ilköğretim ve altı eğitime sahipler. Bu kişiler yoğun işsizlik ortamında bulabileceği bir işte çalışmak zorunda bulunuyor. Bu durum özel sektör üzerindeki istihdam yükleri ile birleştiğinde kayıt dışı istihdama kapı açıyor.

Ücretlilerde kayıt dışı çalışma oranı son yıllarda büyük artış gösterdi. 1989 yılında tarım dışı ücretlilerin yüzde

15.9'u (906 bin kişi) kayıt dışı çalışırken, 2000 yılında bu oran yüzde 14.8'e (1 milyon 224 bin kişi) geriledi. Ekonomik kriz ile birlikte yüzde 15.6 çıkarken 2006 yıl sonunda yüzde 22.8'e (2 milyon 483 bin kişi) tırmandı.

1989-2000 döneminde yaratılan tarım dışı ücretli istihdamın yüzde 12'si kendine kayıt dışında yer bulabilirken, 2002-2006 döneminde yüzde 38'i kayıt dışında yer buldu.

İŞVEREN DE KAYIT DIŞI, İŞÇİSİ DE

Türkiye'de istihdamın büyük çoğunluğu özel sektör tarafından yaratılıyor. Özel istihdamın da önemli bir kısmı tarla, seyyar satıcı, pazarcı gibi sabit olmayan işyerinde ve evde çalışanlardan oluşuyor. "İnformal sektör" olarak tanımlanan bu kesimde kendi hesabına çalışanlar ve küçük işverenler çoğunlukta bulunuyor. İstatistiklerde, yanında en az bir ücretli kişi çalıştıranlar "işveren" kategorisinde yer alıyor. Türkiye'de işverenlerin yarıya yakını

yanında bir veya iki kişi çalıştırıyor.

Yanlış politikalar sonucu işveren, son 5 yılda sadece yanında istihdam ettiği kişiyi kayıt dışı çalıştırmakla kalmadı, kendisi de kayıt dışına çıktı. 2006 yılında tarım dışı istihdamın içinde yüzde 7 civarında pay alan işverenlerde kayıt dışı çalışan sayısı 1999 yılına kadar yok denecek kadar az iken, bu yıldan sonra artmaya başladı. 1999 yılında 41 bin işveren kayıtsız çalışırken, 2006 yılında bu sayı 246 bin kişiye yükseldi.

Böylelikle tarım dışı sektörlerdeki işverenlerde 1999 yılında yüzde 3.8 olan kayıt dışı çalışma oranı, 2006 sonunda yüzde 22.5'e yükseldi.

İŞİMİ KURARIM AMA KAYIT DIŞI

2006 yılı sonuçlarına göre tarım dışı istihdamın yüzde 16'sı kendi hesabına çalışanlardan oluşuyor. Son yıllarda tarım dışında kendi hesabına çalışanların sayısında artış gözleniyor. Kendi

hesabına çalışanlar da kayıt dışı çalışma oranları istihdam artışından çok daha büyük bir hızla artıyor.

1989-2000 döneminde geçen 12 yılda tarım dışında kendi hesabına çalışan sayısı 238 bin kişi artarken, kayıt dışı çalışan sayısındaki artış 61 bin kişi oldu. 2002-2006 döneminde tarım dışında kendi hesabına çalışan sayısı 541 bin kişi artarken, 423 bin kişi hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıt olmadan kendi işini kurdu.

Böylelikle 2002-2006 döneminde tarım dışı sektörlerde görülen istihdam artışının yüzde 23'ü kendi hesabına çalışanlar tarafından gerçekleştirilirken, kendi hesabına çalışanlar kayıt dışı istihdamın artmasında önemli rol oynadılar, yarattıkları istihdamın yüzde 78'i kayıt dışına çıktı.

TOPLAM KAYIT DIŞINDAKİ GERİLEME BİLMECESİ

Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışma artmasına rağmen tarım sektöründe ücretsiz aile işçiliğinde son yıllarda görülen azalma, toplam kayıt dışı istihdam oranının matematiksel olarak düşmesine yol açtı.

Son yıllardaki büyük azalmaya rağmen tarımsal faaliyetlerde ücretsiz aile işçiliği hala tarım istihdamının neredeyse yarısını oluşturuyor. Kendilerine ait bir çalışma gelirleri olmayan ücretsiz aile işçilerinin büyük çoğunluğu bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değil.

Ücretsiz aile işçilerindeki bu azalma diğer çalışma şekillerindeki kayıt dışı çalışma oranları azalmadığı halde, toplam kayıt dışı oranlarını azaltıcı yönde etki yapıyor.

1989 yılında toplam çalışanlarda kayıt dışı çalışma oranı yüzde 58.7'den 2006 yılı sonunda yüzde 48.5'e gerilemiş gözükürken, aynı yıllarda tarım dışı çalışanlar içindeki kayıtsızlık oranı yüzde 28.4'den yüzde 33.9'a yükseliyor.

11.6 Milyon Kişi Kayıt Dışı Çalışıyor: Yıllık Prim Kaybı 29 Milyar YTL

Sosyal güvenlik kuruluşları, kayıt dışı çalıştırılan 12 milyona yakın kişiden dolayı yılda en az 28.8 milyar YTL'lik bir prim gelirinden mahrum kalıyor.

Resmi verilere göre, 23,7 milyona ulaşan istihdamdaki toplam nüfusun 11.6 milyonu olmak üzere; her iki çalışandan birinin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kaydı bulunmuyor. En düşük matrah baz alınarak yapılan hesaplama göre bile bu kişilerin kayıt dışı çalıştırılmasından dolayı SSK yılda 18.5 milyar, Bağ-Kur 8.6 milyar, İşsizlik Sigortası Fonu da 1.7 milyar YTL olmak üzere sistem toplam 28.8 milyar YTL prim kaybına uğruyor.

İŞÇİ DE İŞVEREN DE KAYIT DIŞI

TÜİK'in Haziran-Temmuz-Ağustos dönemine ilişkin Hanehalkı İşgücü Anketi'ne göre istihdamdaki toplam nüfus 23 milyon 747 bin olurken, bunun 11 milyon 621 bininin herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kaydı bulunmadığı belirlendi. İstihdamdaki toplam nüfusta kayıt dışılık oranı yüzde 48.9 düzeyinde oluştu. Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kaydı bulunmayan bu kişiler adına bordro düzenlenmiyor, primin yanı sıra gelir vergisi de ödenmiyor.

Ücretli olarak çalışan toplam 11 milyon 602 bin kişiden yüzde 21.5 oranındaki 2 milyon 491 bininin kayıt dışı çalıştığı bildirildi. Toplam sayıları bir milyon 988 bin olan yevmiyelilerin ise yüzde 89.5 oranındaki bir milyon 779 bini kayıt dışı olarak çalışıyor. İşveren olarak faaliyet gösteren bir milyon 266 bin kişiden yüzde 27.9 oranındaki 353 bini ile kendi hesabına çalışan 5 milyon 155 kişiden de yüzde 65.7 oranındaki 3 milyon 385 bininin de sosyal güvenlik kaydı bulunmuyor.

İSTİHDAMDAKİ NÜFUS VE KAYIT DIŞI ÇALIŞANLAR (Bin kişi)

	Toplam çalışan	Kayıt dışı (*)	Kayıtdışılık oranı (%)
TOPLAM	23.747	11.621	48,9
.Ücretli	11.602	2.491	21,5
.Yevmiyeli	1.988	1.779	89,5
.İşveren	1.266	353	27,9
.Kendi hesabına çalışan	5.155	3.385	65,7
.Ücretsiz aile işçisi	3.737	3.613	96,7
TARIM	6.804	6.002	88,2
.Ücretli	117	64	54,7
.Yevmiyeli	558	554	99,3
.İşveren	105	75	71,4
.Kendi hesabına çalışan	2.778	2.120	76,3
.Ücretsiz aile işçisi	3.246	3.190	98,3
TARIM DIŞI	16.943	5.619	33,2
.Ücretli	11.484	2.426	21,1
.Yevmiyeli	1.430	1.226	85,7
.İşveren	1.160	279	24,1
.Kendi hesabına çalışan	2.377	1.265	53,2
.Ücretsiz aile işçisi	491	423	86,2

(*)Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kaydı olmayan.

Kayıt dışı çalışanlar içinde en büyük grubu ise "ücretsiz ev işçileri" oluşturuyor. Büyük bölümü tarım kesiminde bulunan ve standart bir istihdamdan farklı olarak ailesine yardım eden bu kişilerin toplam sayısı 3 milyon 737 bin. Bunların da yüzde 96.7 oranındaki 3 milyon 613 bini sosyal güvenlik şemsiyesi dışında, kayıt dışı olarak çalışıyor.

Kayıt dışı çalışanlar toplamının 6 milyon 2 bini tarımda, 5 milyon 619 bini ise tarım dışı sektörlerde bulunuyor. Kayıt dışılık oranı tarımda yüzde 88.2, diğer sektörler ortalamasında yüzde 33.2 düzeyinde.

EN BÜYÜK KAYIP SSK'NIN

Sosyal güvenlik kuruluşlarının, kayıt dışı istihdam nedeniyle uğradığı yıllık prim kaybının, en düşük matrahtan yapılan hesaplamada bile 18.5 milyar SSK, 8.6 milyar Bağ-Kur ve 1.7 milya-

rı da İşsizlik Sigortası Fonu'nun olmak üzere toplam 28.8 milyar YTL olduğu belirlendi.

Halen 585 milyon YTL olan asgari ücret üzerinden yüzde 14'ü işçi, yüzde 19.5'i de işveren payı olmak üzere ayda toplam yüzde 33.5 oranında 195 YTL 98 YKr SSK primi tahsil ediliyor. Buna göre SSK asgari ücretle çalıştırılan her bireyden yılda toplam 2 bin 351.7 YTL prim geliri elde ediyor.

Kayıt dışı çalışan 2 milyon 491 bin ücretlinin asgari ücret üzerinden kayda alınması durumunda SSK, bu kişilerden yılda toplam 5 milyar 858,1 milyon YTL prim geliri elde edeceği görülüyor. Asgari ücret üzerinden işe başlangıcı gösterilerek kayıt içine alınmaları durumunda 1 milyon 779 bin yevmiyeli adına yılda SSK'ya 4 milyar 183,7 milyon YTL ve 3 milyon 613 bin ücretsiz aile işçisi adına da 8 milyar 496,7 milyon YTL prim ödenmesi

gerekiyor. Buna göre SSK'nın kayıt dışı çalışan bu kişilerden kaynaklanan yıllık toplam prim kaybı 18 milyar 538,5 milyon YTL'ye ulaşıyor.

İŞSİZLİK SİGORTASI DA GELİR KAYBI YAŞIYOR

Asgari ücretten her ay ayrıca işçi ve işveren payı olarak toplam yüzde 3 oranında 17 YTL 55 YKr tutarında da işsizlik sigortası primi kesiliyor. Kayıt dışı çalıştırılan 7 milyon 883 bin ücretli, yevmiyeli ve ücretsiz aile işçisinin kayda alınarak adlarına bordro düzenlenmesi durumunda, Fon'un yılda toplam 1 milyar 660.2 milyon YTL prim geliri elde edeceği görülüyor.

BAĞ-KUR'UN KAYBI

Kayıt dışı çalışan işveren konumundaki 353 bin ve kendi hesabına çalışan 3 milyon 385 bin kişinin, en alt basamaktan Bağ-Kur sigortalısı olup, sağlık sigortasıyla birlikte aylık 192 YTL 70 YKr prim ödemesi durumunda, Kurum'un bu kişilerden bir yılda elde edeceği toplam gelir 8 milyar 643.8 milyon YTL olarak belirlendi.

Böylece SSK ve Bağ-Kur ile İşsizlik Sigortası Fonu'nun kayıt dışı istihdam nedeniyle yılda uğradığı toplam gelir kaybı 28 milyar 842.4 milyon YTL'ye ulaşıyor.

KAYIT DIŞI ÇALIŞANLARDAN SSK, BAĞ-KUR VE İŞF'İN PRİM KAYBI (MİLYON YTL)

	Kayıtdışı çalışan (bir kişi)	Aylık kayıp	Yıllık kayıp
.Ücretli	2.491	488,2	5.858,1
.Yevmiyeli	1.779	348,6	4.183,7
.Ücretsiz aile işçisi	3.613	708,1	8.496,7
SSK TOPLAMI	7.883	1.544,9	18.538,5
.Kendi hesabına çalışanlar	3.385	652,3	7.827,5
.İşveren	353	68,0	816,3
BAĞ-KUR TOPLAMI	3.738	720,3	8.643,8
.Ücretli	2.491	43,7	524,6
.Yevmiyeli	1.779	31,2	374,7
.Ücretsiz aile işçisi	3.613	63,4	760,9
İŞSİZLİK SİGORTASI FONU TOPLAMI	7.883	138,3	1.660,2
TOP.KAYIT DIŞI ÇALIŞAN VE PRİM KAYBI	11.621	2.403,5	28.842,4

İşsizlik

Genç Nüfusta Hızla Artıyor

Toplam işsiz sayısı Temmuz ayında geçen yılın aynı ayına göre 45 bin kişi artarak 2 milyon 296 bine ulaşırken, işsizlik oranı yüzde 8,8'le değişmedi. Ancak en yüksek işsizliğin görüldüğü genç nüfusta işsizlik oranı hızlı artışını sürdürerek yüzde 17,1'den yüzde 18,6'ya çıktı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hanehalkı İşgücü Araştırması'nın Haziran-Temmuz-Ağustos dönemine ilişkin sonuçlarını açıkladı. Buna göre, Türkiye'de kurumsal olmayan sivil nüfus bir önceki yılın aynı dönemine göre 922 bin kişilik bir artışla 73 milyon 567 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 880 bin kişi artarak 52 milyon 581 bin kişiye ulaştı.

2007 yılı Temmuz döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 490 bin kişi artarak, 23 milyon 747 bin kişiye ulaştı. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan sayısı 50 bin kişi azalırken, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı ise 540 bin kişi arttı.

Temmuz 2007 döneminde istihdam edilenlerin yüzde 28,7'sinin tarım, yüzde 18,7'sinin sanayi, yüzde 6,4'ünün inşaat, yüzde 46,2'sinin ise hizmetler sektöründe olduğu bildirildi.

Önceki yılın aynı dönemiyle karşılaştırıldığında, tarım sektöründe istihdamın payının 0,8 puan, sanayi sektörünün payının ise 0,3 puan azaldığı, buna karşılık inşaat sektörünün payının 0,4 puan, hizmetler sektörünün payının ise 0,7 puan arttığı görüldü.

YÜZDE 8,8'LİK İŞSİZLİK ORANI DEĞİŞMEDİ

Türkiye genelinde işsiz sayısı ge-

İş Gücü DURUMU (TEMMUZ; BİN KİŞİ)		
	2006	2007
Kurumsal olmayan sivil nüfus	72.645	73.567
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	51.701	52.581
İşgücü	25.508	26.043
İstihdam	23.257	23.747
İşsiz	2.251	2.296
İşgücüne katılma oranı (%)	49,3	49,5
İstihdam oranı (%)	45,0	45,2
İşsizlik oranı (%)	8,8	8,8
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	11,7	11,6
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	17,1	18,6
Eksik istihdam oranı (yüzde)	3,6	3,1
Genç nüfusta eksik istihdam oranı (%)	4,1	3,2
İşgücüne dahil olmayanlar	26.193	26.538

çen yılın aynı dönemine göre 45 bin kişi artarak 2 milyon 296 bin kişiye yükseldi. Geçen yılın aynı döneminde yüzde 8,8 olan işsizlik oranı bu yıl da aynı düzeyde çıktı.

Kentsel yerlerde işsizlik oranı 0,3 puanlık azalışla yüzde 11,2, kırsal yerlerde ise 0,3 puanlık artışla yüzde 5,4 oldu.

Türkiye'de tarım dışı işsizlik oranı geçen yılın aynı dönemine göre 0,1 puanlık azalışla yüzde 11,6 seviyesinde gerçekleşti. Bu oran erkeklerde geçen yılın aynı dönemine göre 0,1 puanlık düşüşle yüzde 10,1, kadınlarda ise 0,2 puanlık düşüşle yüzde 17,5 oldu.

İŞSİZLERİN PROFİLİ

İşsizlerin; yüzde 70,6'sını erkekler oluşturuyor. Yüzde 54,8'i lise altı eğitilmiş olan işsizlerin yüzde 30,5'i bir yıl ve daha uzun süredir iş arıyor. İşsizlerin yüzde 30,3'ü en büyük bölümünün "eş-dost" aracılığıyla iş aradığı belirlendi. İşsizlerin yüzde 79,7'sini oluşturan 1 milyon 831 bininin daha önce bir işte çalıştığı bildirildi.

Daha önce bir işte çalışmış olan işsizlerin yüzde 51,5'inin "hizmetler", yüzde 24,3'ünün "sanayi", yüzde 16,4'ünün "inşaat", yüzde 7,8'inin ise "tarım" sektöründe çalıştığı saptandı.

İSTİHDAMIN YAPISI

İstihdam edilenlerin; yüzde 73'ünü erkek nüfus oluşturuyor. Çalışanların yüzde 61,4'ü lise altı eğitilmiş. Yüzde 57,2'si ücretli, maaşlı ve yevmiyeli, yüzde 27,1'inin kendi hesabına ve işveren olan istihdamdaki nüfusun yüzde 15,7'sinin ise ücretsiz aile işçileri olduğu belirlendi. İstihdamdakilerin yüzde 63'ü "1-9 kişi arası" çalışmaları olan işyerlerinde çalışıyor.

Çalışanların yüzde 3'ü ek bir iş yapıyor, yüzde 3,7'si mevcut işini değiştirmek için veya buna ek olarak bir iş arıyor. Ücretli çalışanların yüzde 85'i sürekli bir işte çalışıyor.

ÇALIŞANLARIN YARISININ SOSYAL GÜVENLİĞİ YOK

Yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı, önceki

yılın aynı dönemine göre 1,6 puanlık azalışla yüzde 48,9 olarak gerçekleşti. Geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektöründe sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı yüzde 88,5'ten yüzde 88,2'ye, tarım dışı sektörlerde de yüzde 34,7'den yüzde 33,2'ye düştü.

İŞGÜCÜNE KATILMA ORANI YÜZDE 49,5

Türkiye genelinde iş gücüne katılma oranı, geçen yılın aynı dönemine göre 0,2 puanlık artışla yüzde 49,5 olarak gerçekleşti. Erkeklerde işgücüne katılma oranı 0,2 puanlık artışla yüzde 72,9, kadınlarda ise 0,3 puanlık artışla yüzde 26,7 oldu.

Kentsel yerlerde iş gücüne katılma oranı 0,4 puanlık artışla yüzde 46,2, kırsal yerlerde ise 0,1 puanlık azalışla yüzde 55,4 düzeyinde oluştu.

İŞSİZLİK FONU'NDA 29 MİLYAR YTL'YE YAKIN PARA BİRİKTİ

İşsizlik Fonu'nda 30 Eylül itibarıyla 28 milyar 788 milyon YTL birikirken, Eylül ayında 160 kişiye 217 bin 358 YTL işsizlik sigortası ödemesi yapıldı.

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından yapılan yazılı açıklamaya göre, İşsizlik Sigortası'nın uygulanmaya başladığı Mart 2002 tarihinden 31 Ağustos'a kadar sisteme 990 bin 465 kişi başvuruda bulundu. 888 bin 577 kişi işsizlik ödeneği almaya hak kazanırken, toplam 1 milyar 223 milyon 301 bin 915 YTL ödeme yapıldı. 2005 yılında 21 kişiye 10 bin 566 YTL, 2006 yılında 217 kişiye 64 bin 398 YTL kısa çalışma ödeneği ödendi. Mart ayında ise 7 kişiye 3 bin 661 bin, Haziran ayında 33 kişiye toplam 18 bin 389 kısa çalışma ödeneği verildi.

2007 yılında Ocak ayında 6 kişiye 7 bin 425 YTL, Şubat'ta 74 kişiye 113 bin 252 YTL, Mart'ta 657 kişiye 1 milyar 428 bin 935 YTL, Nisan'da 305 kişiye 472 bin 701 YTL, Mayıs'ta 42 kişiye 50 bin 180 YTL, Haziran'da 44 kişiye 69 bin 339 YTL, Temmuz'da 184 kişiye 290 bin 835 YTL, Ağustos'ta 358 kişiye 473 bin 32 YTL, Eylül ayında ise 160 kişiye 217 bin 358 YTL'lik ödeme yapıldı. İlk 9 ayda bin 830 kişiye toplam 3 milyar 123 milyon 62 YTL işsizlik ödeneği verildi.

Fonun toplam geliri, 9 milyar 596 milyon YTL işçi ve işveren primi, 3 milyar 208 milyon YTL devlet katkısı, 10 milyon 237 bin YTL idari para cezası ve 17 milyar 422 milyon YTL faiz geliri olmak üzere toplam 30 milyar 237 milyon YTL olarak gerçekleşti. Fonun toplam varlığı işsizlik sigortası giderleri 1 milyar 440 milyon YTL ve ücret garanti fonu gideri 8 milyon 96 bin düştükten sonra 28 milyar 788 milyon YTL oldu.

Açlık Sınırı 657 YTL, Yoksulluk Sınırı 2.141 YTL

TÜRK-İŞ açlık sınırının 657 YTL ve yoksulluk sınırının 2 bin 141 YTL'ye yükseldiğini bildirdi. TÜRK-İŞ'e göre Ramazan ayında "şişen" gıda fiyatları Ekim ayında normal seyrinde. Araştırmaya göre, mutfak enflasyonu Ekim 2007 itibarıyla aylık yüzde 0.25 oranında artarken, son on iki ay itibarıyla fiyat artışı yüzde 10.72 olarak hesaplandı.

TÜRK-İŞ tarafından yirmi yıldan bu yana her ay düzenli olarak yapılan "açlık ve yoksulluk sınırı" araştırmasının sonucuna göre; Ekim 2007 itibarıyla, dört kişilik bir ailenin "mutfak" için yapması gereken harcama tutarı (açlık sınırı) 657,26 YTL olurken, gıda ile birlikte konut, giyim, ulaşım, sağlık, eğitim, kültür gibi diğer zorunlu harcamaların karşılanabilmesi için eve girmesi gereken toplam tutar (yoksulluk sınırı) 2 bin 140,92

YTL olarak hesaplandı.

TÜRK-İŞ'in hesaplamasına göre, geçen ay "Ramazan" nedeniyle birçok temel gıda maddesinin fiyatında görülen artış bu ay yerini "ılımlı" bir artışa bıraktı. Mutfak enflasyonu Eylül 2007 itibarıyla aylık yüzde 0.25 oranında artarken, son on iki ay itibarıyla fiyat artışı yüzde 10.72 olarak gerçekleşti.

Araştırmada, Türkiye'nin gündeminin ne olursa olsun, etkisi, ağırlığı ve yansımalarının içten içe toplumu kuşatan açlık ve yoksulluğun bir önceki yıla göre önemli tutarda ek harcamayı zorunlu kıldığı belirtildi. Yaşamın geçen yılın Ekim ayına göre şimdi 207 YTL daha zamlandığı ifade edilen araştırmada, "Oysa çalışanların önemli bir bölümünün elde ettiği önemli bir gösterge

olan asgari ücretteki artış aynı dönem itibarıyla sadece 53 YTL oldu. Asgari ücretin halen net 419,50 YTL olduğu dikkate alındığında, toplumun önemli bir kesiminin içinde bulunduğu geçim şartlarının olumsuzluğu çarpıcı olmaktadır" denildi.

Araştırmaya göre, temel gıda maddelerindeki fiyatlara ilişkin TÜRK-İŞ'in verileri temel alındığında Ekim 2007 ayı itibarıyla Ankara'da yaşayan dört kişilik bir ailenin "gıda için" yapması gereken asgari harcama tutarı bir önceki aya göre yüzde 0.25 oranında arttı. Bu yılın ilk 10 ayı itibarıyla gıda harcaması tutarındaki artış yüzde 6.83 oranında gerçekleşti. Gıda harcaması tutarında son 12 ay itibarıyla artış oranı yüzde 10.72 olarak gerçekleşirken, yıllık ortalama artış ise yüzde 11.52 düzeyinde oluştu.

Yerli Sermaye Göçü Hızlanıyor

Daha çok özelleştirmeler, şirket evlilikleri ve taşınmaz alımları için Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye son yıllarda rekor kırarken, yurt dışına Türk sermayesi göçünde yaşanan ciddi artış ise gözden kaçıyor. Türk girişimciler 2002 başından bu yana yurt dışına doğrudan yatırım için 6.3 milyar dolar sermaye götürdü. Söz konusu sermaye yurt içinde yatırıma yönlendirilseydi yaklaşık 63 bin kişiye iş sahası açılacaktı.

İlk kez 2005 yılında 1 milyar doları aşan, 2006 yılında da 1.7 milyar dolara ulaşan sermaye ihracının, bu yıl ise daha ilk sekiz ayda 1 milyar 856 milyon dolara ulaştığı dikkati çekiyor. Türk sermayesi şu ana kadar en çok Avrupa ülkelerine sermaye götürdü. Son dönemde hızlanan sermaye göçünde en çok tercih edilen adresin ise Mısır başta Ortadoğu ülkeleri olduğu gözleniyor. Özellikle Mısır'a gelecek iki yılda 1 milyar doların üzerinde yeni yatırım bekleniyor. Türk girişimcilerin Orta Asya ve Çin'e ilgisi de artıyor.

"Sıfırdan yatırım" yerine daha çok özelleştirmeler, şirket evlilikleri ve taşınmaz alımı için gelen yabancı sermaye Türkiye'de istihdam artışı yaratmadığı için en önemli sorun olan işsizliğin çözümüne katkıda bulunmazken, yerli sermayenin çeşitli avantajlar nedeniyle dışarı kaçması da bu sorunun çözümünü güçleştiriyor.

SERMAYE İHRACI KATLANARAK ARTIYOR

ANKA'nın Merkez Bankası ödemeler dengesi verilerinden yaptığı belirlemeye göre yurt içi yerleşiklerin yurt dışındaki doğrudan yatırımlarının 2002 yılında 283 milyon dolar olan tutarı, izleyen dönemde âdeta katlanarak arttı. 2003'te 505 milyon dolar olan yatırım tutarı 2004'te 896 milyon, 2005'te 1 milyar 86 milyon ve 2006 yılında 1 milyar 687 milyon dolara ulaştı. Bu yıl

ise Türk sermayesi daha Ocak-Ağustos döneminde doğrudan yatırım için yurt dışına 1 milyar 856 milyon dolar sermaye ihraç etti.

Böylece 2002 başından bu yılın Ağustos sonuna kadar olan dönemde Türk sermayesinin yurt dışındaki doğrudan yatırımlar yoluyla gerçekleştirdiği toplam sermaye transferi 6 milyar 313 milyon dolara ulaştı.

63 BİN KİŞİYE İŞ YARATIRDI

Türkiye'den sermaye ihracının hızlandığı anılan yaklaşık beş yıl sekiz aylık dönemde yurt dışında yapılan net doğrudan yatırım tutarı yurt içinde realize olsaydı, 63 bine yakın insana istihdam alanı yaratılacaktı. ANKA'nın Hazine teşvik verilerinden yaptığı hesaplamaya göre bu dönemde bir kişilik iş yaratmak için gerekli ortalama yatırım tutarı yıllara göre farklılık gösterdi. 2002'de 72 bin, 2003'te 92 bin, 2004'te 90 bin dolar dolayında bulunan bir kişilik iş yaratmak için gerekli yatırım tutarı, 2005'te 100 bin doları, 2006'da da 129 bin doları aştı. Bu yılın ilk sekiz ayında ise bir kişilik istihdam yaratmak için gerekli ortalama yatırım tutarı 140 bin dolar oldu.

Buna göre 2002'de yurt dışına yapılan 283 milyon dolarlık yatırım yurt içinde yapılsaydı 3 bin 909 kişi, 2003 yılındaki 505 milyon dolarlık yatırımla 5 bin 492 kişi, 2004'te 896 milyon dolara

ulaşan doğrudan yatırımla da 9 bin 908 kişiye iş alanı açılacaktı. Türklerin 2005'te 1 milyar 86 milyon dolara ulaşan yurt dışındaki doğrudan yatırımlarının yurt içinde yapılması durumunda 10 bin 827, 2006'daki 1 milyar 687 milyon dolarlık yatırımla 13 bin 61 kişiye iş yaratılacaktı. Bu yılın Ocak-Ağustos dönemindeki 1 milyar 856 milyon dolarlık yatırımla da 13 bin 253 kişilik istihdam yaratmak mümkün olacaktı. Böylece anılan dönemde yurt dışında yapılan 6 milyar 313 milyon dolarlık yatırımın yurt içinde gerçekleşmesi durumunda kaydedilecek toplam istihdam artışı 62 bin 644'e ulaşacaktı.

EN ÇOK İHRAÇ AVRUPA'YA

Türk sermayesinin 1 Ocak 2002-31 Ağustos 2007 döneminde yurt dışında yaptığı yatırımların 3 milyar 884 milyon dolarla yaklaşık yüzde 62'si Avrupa ülkelerinde gerçekleştirildi. Hollanda 1 milyar 216 milyon dolarla Türk sermayesinin bu dönemde en çok doğrudan yatırım yaptığı ülke konumunda. Buna göre söz konusu dönemdeki yatırımların beşte biri bu ülkeye yapıldı.

MİNİK MALTA'YA DEV YATIRIM

Yatırım tutarında Hollanda'yı 1 milyar 74 milyon dolarla Malta'nın izlediği dikkati çekiyor. Vergi ve diğer alanlardaki çeşitli avantajları nedeniyle tercih edilen Avrupa'nın bu mini ülkesi, anılan dönemde Türklerin toplam

TÜRKLERİN YURT DIŞINDA DOĞRUDAN YATIRIMLARI (MİLYON \$)

Yıllar	Yurt dışına çıkan sermaye (Milyon \$)	Bir kişilik istihdam maliyeti (Bin \$)	Giden sermaye ile yaratılacak istihdam (Kişi)
2002	283	72,4	3.909
2003	505	92,0	5.492
2004	896	90,4	9.907
2005	1.086	100,3	10.827
2006	1.687	129,2	13.061
2007-8 ay	1.856	140,0	13.253
TOPLAM	6.313	100,8	62.644

yatırımlarından yüzde 17 pay aldı.

Türkiye'nin en büyük dış ticaret partneri olan, 80 bine yakın Türk girişimcinin faaliyet gösterdiği ve yaklaşık 3.5 milyon Türk'ün yaşadığı Almanya ise 794 milyon dolarla Türk sermayesinin en fazla yatırım yaptığı üçüncü ülke oldu. Bu ülkeleri de 126 milyon dolarla İtalya, 90 milyon dolarla Romanya, 80 milyon dolarla İngiltere, 56 milyon dolarla İsviçre, 23 milyon dolarla Fransa, 24 milyon dolarla Bulgaristan, 20 milyon dolarla Avusturya izledi. Türk sermayesi bu dönemde Avrupa ülkelerinden ayrıca İrlanda, Belçika, Polonya, Yunanistan, İspanya, İsveç ve Finlandiya'da da düşük tutarlarda da olsa doğrudan yatırımlar gerçekleştirdi.

TÜRK SERMAYESİNİN MISIR İLGİSİ

Türk girişimciler bu dönemde doğrudan yatırımlar kapsamında Avrupa'dan sonra en çok sermaye ihracını 1 milyar 928 milyon dolarla Yakın ve Ortadoğu ülkelerine gerçekleştirdi. Bu bölgeye son dönemde yapılan yatırımlarda ise serbest ticaret alanıyla sağlanan avantajların da etkisiyle Mısır ön plana çıktı. Mısır'a yapılan yatırımlar tekstil alanında yoğunlaşıyor. Mısır'da özellikle 2006'da yatırım yapan Türk tekstil şirketi sayısının 60'ı bulunduğu dikkati çekiyor. Aralarında LCW'yi üreten Taha Grup'un yanı sıra Aksa, Akel, Evyap, Abaloğlu, Hilteks Mısır'a yatırımı tercih etti. Nergis Holding'in "amiral gemisi" konumundaki Yeşim Tekstil de üretiminin bir bölümünü Mısır'a kaydırdı.

Mısır'ın yanı sıra diğer bazı Ortadoğu ülkeleri, Orta Asya ve Çin de Türk yatırımcıların ilgisini çekiyor. Şahinler Holding bünyesindeki tekstil ve hazır giyim firmaları Ürdün, Bulgaristan, Çin, Mısır ve Hindistan'da faaliyet gösteriyor. Özbekistan'a gidenler arasında ise Acar Tekstil ve Alkım Tekstil bulunuyor. Atateks'in de Ürdün'deki nitelikli sanayi bölgesine giden iki yatırımcıdan biri olduğu gözleniyor.

Ultraş Entegre Tekstil, Baha Tekstil, Bursel Tekstil yatırımlarını Bulgaristan'a kaydırırken, Bigser Tekstil, Serko Tekstil ve Serfil Tekstil ise fabrikalarını Bulgaristan'ın yanı sıra Rusya'ya taşıdı. Korhan Tekstil ise Çin'de yatırımı tercih etti. Ancak son yıllarda Bulgaristan ve Romanya'ya giden yatırımların bazılarının geri döndüğü dikkati çekiyor.

EN BÜYÜK YATIRIM PETROL ÜRÜNLERİNE

Son dönemde tekstil yatırımları ön plana çıksa da Türk girişimcilerin, anılan dönemde yurt dışında yaptıkları toplam doğrudan yatırım tutarında en büyük payı 1 milyar 993 milyon

dolarla kok kömürü, rafine petrol ürünleri ve nükleer yakıt üretimi sektörü aldı. Bu sektörü 1 milyar 582 milyon dolarla finansal aracılık izlerken, tekstil 725 milyon dolarla üçüncü sırada yer aldı. Bunları da 397 milyon dolarla taşımacılık, depolama, haberleşme, 359 milyon dolarla gıda, 254 milyon dolarla toptan ve perakende ticaret, 139 milyon dolarla metal dışı madenler, 134 milyon dolarla inşaat sektörleri izledi.

Türkler'in bu dönemdeki yatırımlarının toplam 3 milyar 670 milyon dolarının sanayi, 2 milyar 640 milyon dolarının ise hizmetler sektörü yatırımını olduğu belirlendi.

Türkiye Günde 117 Milyon Dolar Faiz Ödüyor

Devlet, bu yılın ilk dokuz aylık döneminde günde ortalama 117 milyon dolar faiz ödemesi gerçekleştirdi.

Ekonomide yaşanan daralmanın etkisiyle hedeflenen bütçe gelirine ulaşamayan hükümet, yüzde 6.5'lik faiz dışı fazla hedefini tutturulabilmesi için dolaylı vergi artışına dayalı "önlem paketi"ni gündemine alırken, Hazine yılbaşından bu yana faiz yükümlülüğünü düzenli biçimde yerine getirdi. Geçen yılın ikinci yarısında yükselen faizler nedeniyle iç borçlanmanın daha yüksek maliyetle gerçekleştirilmesinin bu yılın aynı dönemine yansıyan etkisiyle giderek artan faiz ödemeleriyle, bütçeye yılın tümü için konulan öde-

neğin yüzde 81'i ilk dokuz ayda tüketildi.

DOKUZ AYDA 32 MİLYAR DOLAR ÖDENDİ

Bu yıl Ocak-Eylül döneminde toplam faiz ödemeleri 42 milyar 771.6 milyon YTL'ye (31.9 milyar dolar) ulaştı. İç talep daralmasına bağlı olarak dolaylı vergi tahsilatının yavaşlaması sonucu toplam vergi gelirlerindeki artışın yüzde 5.5'te kaldığı anılan dönemde, faiz ödemelerindeki artış ise yüzde 13.7'ye ulaştı.

Buna göre dokuz aylık dönemde sadece yaklaşık 5 milyon, günde ortalama 117 milyon, haftada 1 milyar 97 milyon

ve ayda 4 milyar 700 milyon dolar faiz ödemesi gerçekleştirildi.

ÖDENEK YETMEYECEK

Dokuz aylık dönemde gerçekleştirilen faiz ödemelerinin 31.8 milyarı piyasa, 4.9 milyarı da kamu kuruluşlarına olmak üzere 36.7 milyar YTL'lik bölümünü iç borçlar için yapıldı. Aynı dönemde dış borç faiz ödemeleri 5.3 milyar, iskonto giderleri de 650 milyon YTL düzeyinde gerçekleşti. Bütçeye yılın tümü için konulan piyasa iç borç faizi ödeneklerinin yüzde 85'i, kamu kuruluşlarına yapılacak ödemeler için ayrılan ödeneğin yüzde 81'i, dış borç faiz ödeneğinin yüzde 63'ü, iskonto giderleri için ayrılan ödeneğin yüzde 75'i ilk dokuz ayda tüketildi. Toplam faiz ödeneğinde dokuz aylık kullanım oranı yüzde 81 düzeyinde gerçekleşti. 2007 bütçesine faiz ödemeleri için 52.9 milyar YTL ödenek konulmuştu. İlk dokuz ayda faiz servisinin 42.8 milyar YTL'ye ulaşması, bu ödeneğin aşıldığını gösterdi.

FAİZİN VERGİ GELİRİNE ORANI YÜKSELDİ

Başlıca özelleştirmeler yoluyla olmak üzere kaydedilen bir kerelik gelirlerin etkisiyle, bütçe gelirleri artırılarak açık aşağı çekilirken, temel gelir kaynağı olan vergide ise artışın yavaş kaldığı gözlemlendi. Bu nedenle temel parametre kabul edilen faiz ödemelerinin vergi gelirine oranı yükseldi. Faiz ödemelerinin yüzde 13,7 arttığı dokuz aylık dönemde, vergi gelirleri ise yüzde 5,5'lik bir artışla 111 milyar 657 milyon YTL oldu. Böylece faiz ödemelerinin vergi gelirine oranı yüzde 38.3'e çıktı. 2003 yılında yüzde 70'e yaklaşan faiz yükünün vergi gelirine oranı, kamu maliyesinde izleyen dönemde sağlanan görece iyileşmeyle 2006 yılının tümünde yüzde 33'e kadar çekilmişti.

DÜNYA'dan

- 21. Yüzyılda Sendikal Eğitim ■
  - Çalışma Saatine Işık Tutmak ■
  - Dünyadaki Yoksulluğun Başlıca Nedeni İşçilerin Üretken Potansiyelinin Heba Edilmesi ■
  - ILO'ya Göre Asya ve Pasifik İşgücü 2015 Yılında 200 Milyondan Daha Fazla Artacak ■
- İngilizceden Çeviriler: Mükremin Tosun*

DÜNYA' dan

21. Yüzyılda Sendikal Eğitim

8-12 Ekim 2007 tarihlerinde 45 ülkeden 150'den fazla sendika temsilcisi Cenevredeki ILO Merkezinde bir toplantıda bir araya gelerek sosyo-ekonomik politikalar ve kalkınma stratejilerine sendikaların etki yapabilme kapasitelerini artırmanın yollarını tartıştılar.¹ Küreselleşmenin iş hayatına getirdiği hızlı değişme ile başa çıkmak için harcanan gayretin kalbini çalışanların eğitim faaliyetleri oluşturuyor. ILO Online, ILO İşçi Etkinlikleri Bürosu Yöneticisi Dan Cunniah ile görüştü.

Bu toplantı ne hakkındaydı?

Dan Cunniah: "Sendikaların İşçi Eğitimindeki Rolü Üzerine Uluslararası İşçi Sempozyumu'nun amacı işçi eğitim faaliyetlerini değerlendirmek ve ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde işçi eğitim ihtiyaçlarını belirlemek. Tecrübelerimizi, öğrendiğimiz dersleri ve nasıl ileri gideceğimizi tartıştık. Delegeler aynı zamanda ILO İnsan Onuruna Yakışır İş Gündeminin uygulanmasında işçi eğitimin rolünü ve sendika kapasitelerini oluşturmak ve güçlendirmek için strateji geliştirmeyi incelediler. Bunlara işçi eğitim merkezlerinin oynadıkları rol ve aynı zamanda işçi eğitimi verilmesinde yeni metot ve tekniklerinde gözden geçirilmesi dahil.

En son önemli işçi eğitimi hakkında uluslararası sendika toplantısı 1994 yılında yapılmıştı. Bu toplantıyı neden şimdi düzenliyorsunuz?

Dan Cunniah: İşçi eğitimi hakkında en son önemli uluslararası sendika toplantısının üzerinden on yıldan daha fazla süre geçtikten sonra ILO İşçi Etkinlikleri Bürosu tarafından organize edilen 2007 Sempozyumu'nu bu başlığa adamaktan daha uygun bir konu

olmayacağına şüphe yoktu. İşçi organizasyonları için hatırı sayılır bir öneme sahip. Eylemciler, işçi temsilcileri ve işçi liderleri eğitimi, sendikacılığın doğuşundan bu yana fikirlerinin ve prensiplerinin güvenilirliğinin, büyüyen gücünün, yeni gerçeklere adaptasyonun ve sürekliliğinin ana kaynağı olmuştur.

Buradaki uluslararası katılımcıların hepsi işçi eğitiminin krizde olduğunu mu düşünüyor?

Dan Cunniah: Kesinlikle hayır. Her yıl dünya genelinde yüzlerce, binlerce sendika temsilcisine toplu sözleşme teknikleri ve temeli, sendikalı işe alma ve organizasyon metodları, iş güvenliği ve işçi sağlığı meselelerinde, işçi haklarında, eşitlik ve benzeri konularında eğitim veriliyor. Birçok ülkede işyerini ilgilendiren konuların da ilerisine gidiliyor ve sendikal organizasyonların toplumdaki rolü, demokrasiyi güçlendirme, sosyal adalet ve çevre için mücadele konuları gündeme getiriliyor.

İşçi eğitimi ile okullarda verilen eğitim arasında ne fark var?

Dan Cunniah: Okullardaki eğitimin önemi konusunda hiçbir şüphe olmasa da, kelimenin tam anlamıyla gerçek yaygın işçi eğitimi okullarda ve üniversitelerde verilen eğitimi taklit etmez. Daha ziyade çalışan erkeğin ve kadının karşı karşıya kaldığı problemleri başlama noktası olarak teklif eder ve bir bakıma eşsiz bir eğitimdir. İçeriği okul müfredatından çok farklı olabilir. Eğitim teknikleri de çok farklıdır. İşçi eğitimi sürekli olarak kapsamını genişletmekte ve üniversiteler dahil bütün eğitim sistemi ile geçiş (ortak) noktaları oluşturmaktadır. Torino'daki ILO Uluslararası Eğitim Merkezi işçi etkinlikleri programı bunun gerisinde kalmamaktadır. ILO, kendisini, işçi organizasyonlarının kapasitelerinin artırılmasının işçi eğitimi aracılığı ile

olacağına inancını teyit ederek her yıl yüzlerce sendika liderini eğitiyor.

Öyleyse buna neden bir uluslararası sempozyum vakfediliyor?

Dan Cunniah: Cevabı çok basit. İşçi eğitimi sendikal harekete çok şey vermiştir, ancak gelecekte daha fazlasını verebilir. Helsingor toplantısından beri dünya değişti. Küreselleşme ile ortaya çıkan meydan okumalar ve insan onuruna yakışır iş ihtiyacı daha net bir şekilde ortaya çıktı. Acil müdahalelerin ötesinde sendikalar aynı zamanda işçi eğitimi ile neyi başarmak istedikleri sorusuyla mücadele etmek zorundalar. Yeni küresel düzen içinde temsil etmek için mi mücadele ediyorlar veya sivil toplumda anahtar oyuncu olmak için mi mücadele ediyorlar.

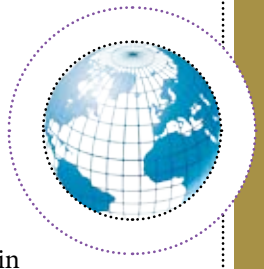
Başka bir deyişle, eğitim, kurslarda ve programlarda sendikacıların toplumu bütün olarak oluştururken yer almalarını sağlayacak şekilde genişlemek zorunda. Bu tartışma çoktan başladı bile. Bazı sendika eğitim merkezleri yeni yolları uyarlamaya ve tecrübe etmeye başladılar. Bundan dolayı sempozyumun düşüncesi beş kıtada eğitime katılan sendikacıların aralarında dialog, tecübe ve fikir alışverişi, koordinasyon ve sinerji imkânı sağlamak.

Bunu biraz daha açıklayabilir misiniz?

Dan Cunniah: Sendikalar için uygulama aracı olması dışında, işçi eğitimi eylemciler için işyerinde karşılaştıkları yeni problemler veya işçileri için daha çok genel endişeleri karşısında yeni fikirlerini pişirerek hareketlendirebilmek için bir laboratuvarıdır. Stres, işyerinde şiddet, homofobi ve taciz gibi eğitim alanların üstesinden gelmeleri gereken konularından bazıları, hatta sendikalarının gündeminde olmadan bile önce.

Günümüzde sendikal organizasyon-

1. Ayrıntılı bilgi için bkz. *The Role of Trade Unions in Workers' Education: The Key to Trade Union Capacity Building*, International Workers' Symposium, Geneva, 8-12 October 2007, International Labour Office.

DÜNYA' dan

lar ve onların eğitim programlarının ekonomik küreselleşmenin etkileri, insan onuruna yatkın iş talebi, HIV/AIDS yayılmasına karşı savaş, HIV pozitif insanlara karşı ayrımcılık, iklim değişikliği, göç ve kayıt dışı ekonominin genişlemesi gibi konuları dikkate almaları gerekir. İşçi temsilcilerinin karmaşık müzakerelere karşı sorumluluk alacak şekilde hazırlamaları gerekmektedir: Ekonomik entegrasyon yöntemleri, stratejik yoksulluk azaltma programları, çok uluslu firma konseyleri.

Bu her zaman kolay bir görev olmasa gerek...

Dan Cunniah: Bütün bunların hepsi her zaman diyalogu desteklemeyen ortamda oluyor. Eylül 2007 tarihinde sendika haklarının ihlali ile ilgili yayınlanan raporda uluslararası sendika federasyonları 144 sendikacının cinayete kurban gittiğini, 5,000 den fazla sendikacının sendikal faaliyetlerinden dolayı tutuklandığını ve aynı sebepten dolayı 8,000 den fazla sendikacının işten atıldığını açıkladılar. Bu raporda örgütlenme özgürlüğü ihlalinin farklı düzeylerde 138 ülkede meydana geldiği belirtildi.

Bu toplantıdan beklentileriniz neler?

Dan Cunniah: Herkes için ücretsiz ama yüksek kaliteli eğitimin teşvik edilmesine sendikal hareketin katkısı toplumun geniş kesimi tarafından biliniyor ve onaylanıyor. Ancak hareketin kendini eğitime rolü, işçi eğitimi nedeniyle ilgi merkezinin dışında kalmıştır. Bunun dışında hem mali hem insan kaynağı açısından büyük yatırımlar gerekiyor. İşçi eğitimi ile ilgili uluslararası işçi sempozyumu ve bununla ilgili dokümanlar bu boşluğu doldurmaya yardımcı olacaktır. Bu sayede ILO ve daha çok İşçi Etkinlikleri Bürosu kabul edilecek sonuçlar ışığında eğitim programlarını tekrar değerlendirme imkânı bulacaktır.

DÜNYA' dan

Çalışma Saatine Işık Tutmak

ILO'nun çalışma saati üzerine ilk uluslararası standardı kabulünden neredeyse bir asır geçti. Buna rağmen, yapılan yeni bir araştırmaya göre, tahminen her beş çalışandan biri – ya da 600 milyon insan- hâlâ haftada 48 saatten fazla çalışıyor ve genellikle sadece ufak tefek ihtiyacını karşılayabiliyor.

“Dünyada Çalışma Saati: Çalışma Saatlerinde Eğilimler, Küresel Karşılaştırmalı Perspektiften Ulusal Kanunlar ve Politikalar” başlıklı yeni bir ILO çalışmasına göre¹, küresel işgücünün yüzde 22'si ya da 614.2 milyon çalışan “aşırı” uzun sürelerle çalışıyor. Aynı zamanda, geçiş ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelerde tam gün mesai ile çalışmayan işçiler yeterli süre istihdam edilemeyebiliyor ve bu da onların daha çok fakirleşmelerine sebep olabiliyor.

50'den fazla ülkede yapılan bu öncü çalışma, küresel çalışma saatleri konularını gözden geçiriyor: ulusal kanunlar ve politikalar, gerçek çalışma saatleri eğilimleri, farklı ekonomik sektörler ve farklı işçi tipleri ile ilgili spesifik tecrübeler ve aynı zamanda çalışma saatleri ile ilgili gelecekteki politikaların karıştırılmaları dahil. Rapor, geçiş ülkelerine ve gelişmekte olan ülkelere odaklanan ulusal kanunlar, politikalar ve gerçek çalışma saatleri üzerine yapılan ilk küresel karşılaştırmalı çözümleme niteliği taşıyor.

2004-2005 yılları için bu ülkeler arasında uzun çalışma saatleri (haftada 48 saatten fazla çalışma olarak tanımlanmaktadır) açısından en yüksek oranlar ile ilgili olarak yüzde 50.9 ile Peru, yüzde 49.5 ile Güney Kore, yüzde 46.7 ile Tayland (2000 yılı için) ve yüzde 44.4 ile Pakistan listenin başında yer alıyor. Diğer tarafta ise Norveç, Hollanda ve Fransa gibi gelişmiş ülkeler ve aynı zamanda Macaristan ve Estonya

gibi geçiş ekonomisine sahip ülkelerde uzun çalışma saatleri ile ilgili olarak en düşük oranlar rapor ediliyor.

Çalışma saatlerini belirlemede cinsiyet ve yaş önemli faktörler olarak ortaya çıkıyor. Kadınların ücretli işçiliğe katılım paylarının yükselmesinin yanı sıra dünya genelinde çalışma saatleri ile ilgili olarak bir “cinsiyet uçurumu” olduğu açıkça ortada. Erkekler daha uzun süre çalışma eğilimindedir; buna karşın kadınlar daha kısa süre çalışma eğilimindedir (haftada 35 saatten az). Kadınlar, ücretli işe uygunluğu ev işlerine ayırdıkları zamandan dolayı zorlanıyor gibiler. Ev işlerinde ve aile üyelerinin bakımı, sadece çocuklar değil aynı zamanda yaşlı ve HIV/AIDs gibi hastalıklardan dolayı bakıma muhtaç bireylere bakmak, gibi “ücretsiz” işçilik olan asli sorumluluklarını üstlenmeye devam ediyorlar. Çocukları olan evli çiftler arasında erkeğin ücretli çalışma saatleri artarken, kadının ücretli çalışma saati düşüyor. Örneğin Macaristan'da ailede çocukların varlığı erkeğin yüzde 13 ila 19 arasında daha fazla çalışması ile sonuçlanıyor. Bu oran ailedeki çocuk sayısı arttıkça yükseliyor. Malezya'da kadınların yaklaşık yüzde 23'ü çocuk bakımından dolayı ücretli işlerini bıraktılar.

Yaş, çalışma saatini belirlemede daha az etkili olsa da önemli bir faktördür. Genç ve emeklilik çağında olan işçilerde asıl çalışma yaşında olan işçilerden daha az çalışma eğilimleri var. Bu durum, çoğunlukla bu iki grubun yetersiz istihdam fırsatlarına sahip olduğunu gösteriyor. En yaşlı yaş grubunun (65 yaş ve üstü) oldukça kısa süre çalışma saatleri olduğu tespit edilmiştir.

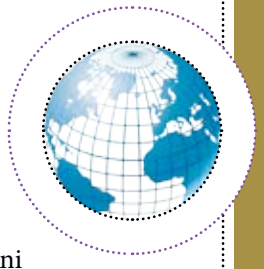
“Tertiarization” –hizmet sektörünü genişletmek– ve kayıt dışı istihdam, günümüz küresel ekonomisinin iki damgası, aynı zamanda uzun çalışma saatlerinin ana sebeplerinden iki ta-

nesi. Çalışma süreleri en çok hizmet sektöründe ve onun alt sektörlerinde değişkenlik göstermektedir. Bu çalışma saatleri özellikle toptancılık, perakendecilik, otel ve restoran, taşımacılık ve depolama sektörlerinde uzundur. Bütün bu sektörler vardiya çalışma sistemi ve “asosyal” saatler içerir. Örneğin Meksika'da toptan ve perakende ticaret işinde çalışan işçilerin çok büyük bir bölümü haftada 48 saatten fazla çalışmaktadır. Yasal olarak diğer herhangi bir sektörden daha fazla çalışma süreleri olan güvenlik sektöründe, örneğin Jamaika'da, haftada 72 saat çalışma süresi olduğu tahmin edilmektedir.

Gelişmekte olan dünyanın bütün bölgelerinde kayıt dışı istihdam toplam istihdamın en azından yarısını oluşturuyor. Bunların beşte üçünü serbest çalışanlar oluşturuyor. Çalışma sürelerinin dağılımı değişkenlikler gösteriyor. Bazıları oldukça uzun süre çalışırken bazıları kısa sürelerle çalışıyorlar. Daha önce belirtildiği gibi cinsiyet anahtar rolü oynuyor. Serbest çalışan erkekler ya çok uzun süreler ya da çok kısa sürelerle çalışıyorlar (yetirli iş olmadığından). Az süreli çalışma serbest çalışan kadınlarda kesinlikle bir kural. Kadınların böyle bir çalışma sistemini tercih etmelerinin sebebi, kayıtlı istihdamda aynı zamanda ailevi sorumluluklarını da yerine getirmek için daha az süreli çalışma imkânlarının olmamasıdır.

Gelişmiş olan ülkelerde çalışma sürelerini kısaltmak birçok sebepten dolayı başarılı olamamıştır. En basit olarak çalışanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için uzun süreli çalışmaya ihtiyaç duyuyorlar ve yaygın olarak işverenler düşük verimlilik koşullarında üretimi artırmak için fazla mesai çalışmasına başvuruyorlar. Teorik olarak planlama evraklarında uzun süreli çalışma saatlerine alternatif olarak çoğunlukla esnek çalışma saatleri teklif ediliyor. Ancak bu ülkelerde bu önlemler pratiği pek uygulanmıyor. Çalışma saatleri

1. *Working time and workers' preferences in industrialized countries: Finding the balance*, edited by Jon C. Messenger, 2004; reprinted ILO, Geneva, 2007

DÜNYA' dan

ile ilgili kanunlar ve planlar gelişmekte olan ekonomilerde gerçek çalışma süreleri üzerine sınırlı derecede etkili oluyor. Özellikle azami haftalık çalışma süresi, fazla mesai ödemesi ve bunların kayıtdışı istihdam içerisindeki çalışma sürelerine.

İnsan Onuruna Yakışır Çalışma Süresi: Beş Kriter

Esas olarak daha önce endüstrileşmiş ülkeler odaklı araştırmada geliş-

tirilen çalışma süresi alanında insan onuruna yakışır işi teşvik etme çerçevesi hem ILO standartlarında oluşturulmuştur hem de mevcut araştırmalar ile tamamlanmıştır. İnsan onuruna yakışır çalışma süresi düzenlenmesi, birbirine bağlı beş ihtiyacı karşılamayı önerir: sağlık ve güvenliği korumalıdır; "aile-dostu" olmalıdır; cinsiyet eşitliğini teşvik etmelidir; verimliliği geliştirmelidir; işçiler için fazla mesai süreleri etkisini ve tercihini kolaylaştır-

malıdır. Gelişmekte olan ve geçiş ülkelerinde farklı gerçeklerini göz önünde bulundurarak dünya genelinde çalışma sürelerinde bu dar çerçeve tatbik edilmektedir.

Sağlıklı Çalışma Süresi

Çalışma süresi politikasının genel hedefi işyeri güvenliğini ve işçi sağlığını korumaktır. Uzun çalışma sürelerini kısaltmak işyeri kazalarını, işyeri

DÜNYA' dan

hastalıkları riskini ve bunlarla ilgili işçiyeye, işverene ve genel olarak topluma malolan masrafları azaltmaktadır. Aşırı çalışma sürelerini kısıtlamak için Çalışma Süresi Sözleşmesi'ndeki 1 ve 30'uncu maddeler, haftalık 48 saat sınırı ve Kırk-Saat Haftalık Sözleşmesindeki (No. 47) 40 saat sınırı gibi çalışma süresini sınırlayan kanunlar ve düzenlemeler gereklidir. Ancak yasal sınırlar tek başına yeterli değildir. İşçi müfettişliği ve aynı zamanda işletmeler arasında oluşturulan 'normlara' uygun güvenilir uygulama mekanizmalarına da ihtiyaç vardır.

Gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerde düşük ücret ile çalışan işçilerin maaşlarını telafi etmek için çoğunlukla uzun süreli çalışma ve fazla mesai çalışması kullanılır. Ücret politikasına özen, özellikle asgari ücrete özen, tehlikeli düşük ücret uzun süreli çalışma kısır döngüsünü kırmaya yönelik önemli katkı sağlar.

"Aile-Dostu" Çalışma Süresi

Gelişmenin her düzeyindeki ülkelerde ekonomik ve sosyal politikaların önemli kaygısı iş ve aile hayatı barışı ihtiyacıdır. Ücretli iş ile aile, çocuk ve yaşlıların bakımı gibi ev sorumlulukları birleştirecek yeterli zamanı korumak bu politikaların içsel parçası değildir. Esnek-zaman, acil aile izni ve part-time çalışma gibi önlemler ulusal koşullara göre uyarlanabilir.

Aynı zamanda birçok gelişmemiş ülkelerde ulaşım erişim güvencesi, su arzı ve işgücü tasarrufu sağlayan yerel teknolojilere yatırım gibi endüstrileşmiş ülkelerden farklı önlemlere ihtiyaç vardır.

Çalışma Saati ile Cinsiyet Eşitliği

Herhangi bir iş-aile barışı tedbirini tasarlarlarken, bunun cinsiyet eşitliğine etkisini analiz etmek hayati bir önem taşır. Bu esnada kadınların bakım için orantısız sorumluluğu ve ev ihtiyacı sorumluluklarını dikkate almak gere-

kir. Bu kaygıların sadece kadınları ilgilendirdiği öngörüsünden kaçınmak gerekir.

İş-aile önlemi olarak part-time çalışmayı teşvik bu anlamda önemli bir konudur. Kadınların kayıt dışı çalışmayı tercih etmelerinin sebebi, piyasa dışı işi ücretli iş ile birleştirme esnekliğidir. Gelişmekte olan kayıtlı ekonomilerde çoğunlukla düşük ücret sebebiyle part-time çalışma hâlâ nadirdir ve işçilerin büyük bir çoğunluğu tarafından çalışılmaz görülmektedir. Hatta endüstrileşmiş ülkelerde edinilen tecrübeler göre, tek başına part-time çalışma zemini oluşturmak yeterli değildir, bunun yanında bütün meslekler ve iş sahalarında yüksek kalite part-time istihdama ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, kısa çalışma saatleri ile uzun çalışma saatleri arasında düzgün bir geçiş imkânı olmalıdır.

Bu hedeflere ulaşmak için kullanılan önlemler yerel enstitüler ve gelenekler ile şekillendirilebilir. Ancak aynı zamanda ILO Part-Time Çalışma Sözleşmesi 1999 (No. 175) içerisinde yer alan prensipler ve önlemlerden bilgilendirilip faydalanılabilir. Kiralama, ücret ve yardım gibi alanlarda daha fazla cinsiyet eşitliği inisiyatiflerine ihtiyaç vardır.

Verimli Çalışma Süresi

Uzun süreli çalışma sadece sağlıksız ve güvensiz değil aynı zamanda verimsiz de olmaktadır. Makûl yasal çalışma saatleri sınırları, firmaları, çalışma saatlerini düzenlemekte modernize etmeyi teşvik eder. Firmalar malzemelerini ve teknolojilerini geliştirmeye yatırım yaparlar ve işgücünün yeteneklerini yükseltirler. Çalışma süreleri ile düşük ücret çoğunlukla birbirleriyle bağlantılı olmaya devam ettiği sürece, çalışma saatlerini düşürme çabaları eğer düşük ücrete atfen yapılmaz ise, bu çabaların sonucu kanundan kaçma ve/veya işçiler arasında ek işlerde çalışma ile sonuçlanır. Verimlilik artışı düşürülmüş çalışma süreleri ile yüksek saat ücret-

leri el ele hareket etmelidir. İşçileri ve yöneticileri işyeri eğitimi, iş yükü ve çalışma saatleri idaresi ve planlamasının nasıl geliştireceğine dahil ederek işletmeleri teşvik etmek ve yardımcı olmak gereklidir.

Çalışma süreleri üzerine tercih ve etkisi

Çalışma sürelerini azaltmak, zamanlarını nasıl bölecekleri tercihine daha yüksek düzeyde izin vererek işçilerin kendi programlarını yapmaları üzerindeki etkisini geliştirmede rol oynayabilir. Çalışma süreleri esnekliği önlemleri haftalık mutlak sınırlı çalışma süresi, geliştirilmiş bilgi dönemi ve kişisel etki önlemleri, örneğin geleneksel tatil günlerinde çalışmayı reddetmek gibi güvencelerle esnek hale getirilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde sadece birkaç ülke ve firmada ortaya çıksa da, kişisel tercih önlemleri halihazırda uygulanmaktadır. Hükümetlerin ve şirketlerin büyük çoğunluğu fazla mesai gerektirdiğinde bilgilendirme; hangi zamanda ve yapmak isteyip istememe (günüllü fazla mesai); fazla mesainin başlama ve bitiş saatlerini müzakere etme; ve hatta esnek-zaman planı gibi basit kişisel tercih teknikleri başlatabilirler.

Uygun çalışma süresi politikası oluştururken uygulanacak ülkenin gelişmişlik seviyesi, endüstriyel ilişkileri, yasal sistemleri ve kültürel ve sosyal gelenekleri ihtiyaçları ve durumu dikkate alınmalıdır. Aynı zamanda geliştirmekte olan ekonomiler ve geçiş ekonomilerinde temel çerçeve için çalışma süresine düzensiz yaklaşımdan ziyade yaygın zorunlu ve gözlemlenebilir güçlü yönetmeliklerin gerekli olduğu açıktır. Son olarak, işçilerin ihtiyaçlarına izin vermek, tercihlerini dinlemek, bunları dikkate almak için ve şirketlerin verimliliğini artırmak için, yüksek beceri, yüksek kaliteli firmalar ve ekonomileri gerçekleştirmeye doğru işçi ve işverenin birlikte çalışmasına izin vermek için sosyal diyaloga büyük bir ihtiyaç vardır.

Dünyadaki Yoksulluğun Başlıca Nedeni İşçilerin Üretken Potansiyelinin Heba Edilmesi

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayınlanan yeni bir raporda belirtildiğine göre verimlilik düzeyleri son on yıl içinde tüm dünyada genel olarak yükselirken, sanayileşmiş bölgeler ile diğerleri arasındaki açık sürüyor. Bununla birlikte, Güney Asya, Doğu Asya, Orta ve Güneydoğu Avrupa (AB dışı) ve BDT gibi bölgeler aradaki açığı kapatma yolunda.

ILO tarafından yayınlanan 'İşgücü Piyasasında Temel Göstergeler (KILM), Beşinci Basım' başlıklı raporda¹ 2006 yılında istihdamdaki kişi başına verimlilik açısından ABD dünyanın diğer bölgelerinin çok önünde gitmeye devam ediyor. Bununla birlikte Doğu Asya'da emek verimliliği hızla artmaktadır ve bu bölgede işçiler 10 yıl öncesine göre ürettiklerinin iki katını üretebilmektedir.

Raporda belirtildiğine göre ABD ile diğer gelişmiş ekonomilerin çoğu arasındaki verimlilik farkı açılmaya devam etmektedir. ABD'de verimlilik artışının daha da hızlanması sonucunda diğer ekonomilerin çoğu geride kalmaktadır. ABD'de 2006 yılında istihdam kapsamındaki bir kişinin yarattığı katma değer 63.885 dolar iken, ABD'yi 55.986 dolarlık kişi başı katma değerle İrlanda (55,986 dolar), Lüksemburg (55,641 dolar), Belçika (55,235 dolar) ve Fransa (54,609 dolar) izlemektedir.

Ancak, Amerikalıların yıllık çalışma saatleri diğer gelişmiş ülkelerdeki işçilerinkinden çoğu kez daha uzundur. Bu açıdan, çalışılan saat başı yaratılan katma değer bazında ölçüm yapıldığında emek verimliliğinin en yüksek çıktığı ülke 37.99 dolar ile Norveç'tir. Norveç'i ABD (35.63 dolar) ve Fransa

¹ Key Indicators of the Labour Market (KILM), Fifth Edition, International Labour Office, Geneva, 2007, www.ilo.org/trends

(35.08 dolar) izlemektedir.

Verimlilik artışı, en başta, firmaların sermaye, emek ve teknolojiyi daha iyi bir araya getirip kaynaştırmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsanlara (eğitim ve beceri kazandırma) ve donanım ile teknolojiye yatırım yapılmaması durumunda emek potansiyelinden yeterince yararlanılamaması durumu ortaya çıkmaktadır.

ILO Genel Direktörü Juan Somavia "verimlilik ve zenginlikteki bu büyük açık büyük kaygı uyandırmaktadır" dedikten sonra şöyle devam etmektedir: "En yoksul ülkelerdeki en düşük gelirli işçilerin verimliliklerinin artırılması, dünyada insana yakışır işlerde görülen büyük açığı azaltmanın temel yoludur."

Verimlilik düzeylerinin en hızlı artışı gösterip 10 yıl içinde iki katına çıktığı Doğu Asya'da, çalışan başına hasıla 1996 yılında sanayileşmiş ülkelerdeki sekizde biri iken 2006 yılında beşte biri olacak kadar yükselmiştir. Bu arada, Güneydoğu Asya ve Pasifik'te verimlilik düzeylerinin sanayileşmiş ülkelere göre 7 kat daha düşük, Güney Asya'da ise sekiz kez daha düşük olduğu raporda yer alan bilgiler arasındadır.

Orta Doğu ile Latin Amerika ve Karayipler'de ise istihdamdaki kişi başına yaratılan katma değer gelişkin ekonomilerdekine göre hemen hemen üç kat daha düşüktür; Orta ve Güneydoğu Avrupada (AB dışı) 3.5 kat daha düşük, Kuzey Afrika'da ise 4 kat daha düşüktür. En büyük açık ise Sahra Güneyi Afrika ile görülmektedir. Bu bölgede istihdamdaki bir kişinin yarattığı katma değer, sanayileşmiş ülkelerdeki bir işçinin yarattığı katma değerinin on ikide biridir.

İnsana

Yakışır İşlerde Büyük Açık

KILM'in bu beşinci baskısı, ILO'nun "insana yakışır iş açığı" olarak kavramlaştırdığı olguya daha fazla açıklık ve yeni ölçüm araçları getirmektedir. İnsana yakışır işten kastedilen, verimli, adil bir ücret getiren, işyeri güvenliği olan, aileleri sosyal koruma kapsamına alan, bu arada insanların kaygılarını dile getirmelerine, örgütlenmelerine ve yaşamlarını etkileyecek kararlara katılmalarına imkân tanıyan işlerdir.

ILO Genel Direktörü Somavia şöyle demektedir: "Yüz milyonlarca kadın ve erkek sıkı ve uzun süre çalışmakta, ancak kendilerini ve ailelerini yoksulluktan çıkartacak düzeye gelememektedir; tersine, daha da yoksullaşma riskiyle karşı karşıyadır. Verimlilik potansiyellerini artırarak bu insanların henüz kullanılmayan kapasitelerinin harekete geçirilmesi uluslararası kalkınma gündeminin baş sırasına alınması gereken bir konudur."

KILM'e göre tüm dünyada 1.5 milyon kişi -çalışabilir çağdaki nüfusun üçte biri- "potansiyel olarak eksik yararlanılır" durumdadır. Emekten eksik yararlanılması ile ilgili bu yeni tahmin, tüm dünyadaki 195.7 milyon işsiz ile, aileleriyle birlikte ailedeki kişi başına günde 2 dolardan daha az gelire geçen ve sayıları 1.3 milyarı bulan çalışan yoksulları kapsamaktadır. İşsizler çalışmak istedikleri halde bunun fırsatlarını bulamazken, çalışan yoksullar fiilen çalışmakta, ancak buna karşın yoksulluktan kurtulamamaktadır.

Raporda yer alan tahmine göre istihdam kapsamındaki erkeklerin ve kadınların yarısı yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıyadır. Küresel perspektif-

DÜNYA' dan

ten bakıldığında bu erkek ve kadınların çoğu kayıt dışı sektörde çalışmaktadır. Bu konularıyla korunmasız kalma riskleri büyük olduğu gibi sosyal güvenlikten yararlanamamakta, seslerini duyuramamaktadırlar. Sahra Güneyi Afrika ve Güney Asya'da çalışanların yüzde 70'i bu durumdadır.

Gene raporda belirtildiğine göre, yeterince yararlanılamayan işgücü dı-

şında, çok sayıda insan da -tüm dünyada çalışabilir yaşlardakilerin üçte biri- işgücü piyasalarına hiç katılmamaktadır. Sözü edilen bu katılmama durumu geçtiğimiz on yıl içinde kadınlarda daha belirgin biçimde görülmüştür. Örneğin çalışabilir yaşlardaki her 10 erkekten yalnızca ikisi işgücü piyasası dışında kalırken, aynı yaşlardaki her 10 kadından beşi bu durumdadır. Bu da, emeğinden yararlanılamayan büyük bir kadın işgücünün varlığına işaret etmektedir.

Kullandığı 20 gösterge ile KILM insana yakışır ve verimli çalışmanın birçok yönünü kapsamaktadır. İstihdamın türü ve ölçüğü, iş olmaması ve iş arayanların özellikleri, eğitim, ücretler, kazançlar ve tazminat masrafları, emek verimliliği ve çalışanların yoksulluğu bunlar arasındadır. Hepsi birlikte alındığında bu KILM göstergeleri, yoksulluk, insana yakışır iş açığı ve emekten eksik yararlanılması gibi olgular arasındaki ilişkilerin incelenmesi açısından sağlam bir temel sunmaktadır.

ILO'ya Göre Asya ve Pasifik İşgücü 2015 Yılında 200 Milyondan Daha Fazla Artacak

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yeni bir raporuna göre1 Asya'nın zaten 1.8 milyar civarında tahmin edilen muazzam büyük işgücünün 2015 yılına kadar 200 milyondan daha fazla büyüyeceği tahmin ediliyor. Bu gelişme, beraberinde, bölgenin çok hızlı büyüyen ekomisine yeni politik meydan okumalar ortaya çıkaracak.

Raporda "Asya İçin İnsan Onuruna Yakışır Onyıl Görüşü: 2015'e kadar Sürdürülebilir Büyüme ve İş" deniyor; ancak, büyüyen üretim, yoksulluğu ve muazzam kayıt dışı ekonomiyi azaltmaya yeterli olmayacak. Yaratılan istihdamın kalitesini artırmak ve Asya'nın gelecekteki ekonomik büyümenin getirdiği kârı daha adaletli dağıtmak için geride kalan "yapılması gereken ciddi bir iş ile ilgilinilmelidir".

ILO Genel Müdürü Juan Somavi, "Bir şey açıktır: uzun vadede eskiden olduğu gibi ticaret yapmak uygun değildir," diyor ve ekliyor Asya eşi görülmemiş büyüme ve gelişme tecrübe ediyor. Aynı zamanda çevresel baskı, ekonomik güvensizlik, yönetim yetersizliği ve adaletsiz gelir dağılımından ortaya çıkan zayıf noktalar bölgenin gelecekteki gelişmeleri için bir tehdit oluşturuyor."

Rapor 13-15 Ağustos'ta yapılan ILO Asya İstihdam Forumu'nda tartışıldı. Bu toplantı bir yıl önce ILO Asya bölgesel toplantısında başlatılan "İnsan Onuruna Yakışır Onyıl"dan bu yana 20 kadar Asya ve Pasifik ülkesinden kıdemli hükümet, işçi ve işveren temsilcilerini

biraraya getiren ilk büyük toplantı.

Rapor. Asya'daki politik tercihlerin değişimine sebep olan anahtar etkenlerin uzantılarını vurguluyor. Bu anahtar etkenler, küresel GSMH'daki Asya ve Pasifik bölgesinin büyüyen dilimi, uygun olumlu demografik eğilimler, büyüyen tüketim ve işçi verimliliği artışıdır. Bunlar, insan onuruna yakışır iş ve sürdürülebilir gelişme gerçekleştirilmesine yardımcı olabilirler.

Rapora göre, hizmet sektörü yeni istihdam yaratılmasında ana kaynak olacak ve 2015 yılında bölgenin toplam istihdamının yaklaşık yüzde 40.7'sini temsil ederek en büyük sektör olacaktır. Endüstriyel istihdamın payının 2006 yılında yüzde 23.1'den 2015 yılında yüzde 29.4'e yükselmesi bekleniyor. Aynı zamanda tarımsal istihdamın payının 2006 ve 2015 yılları arasında yüzde 42.6'dan yüzde 29.4'e gerileyeceği tahmin ediliyor.

Rapor aynı zamanda, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği güvence altına alabilmek için önümüzdeki yıllarda dikkat gerektiren esas meydan okumaları tanımlıyor. 1996 yılından bugüne günlük 2 ABD Dolarından daha az kazanan çalışan yoksul işçi sayısı yaklaşık 123 milyon düşmüştür. Buna rağmen, bir milyarın üzerinde kişi veya çalışanların yüzde 61.9'u hâlâ kayıt dışı ekonomide, cüzi bir sosyal koruma veya sosyal korumasız ve düşük verimli işlerde çalışıyor. Rapora göre bu rakam on yıl önceki oran olan yüzde 67.2'den düşmesine rağmen 2015 yılında kayıt dışı ekonominin görece büyüklüğünde büyük bir düşüş olması beklenmiyor.

Rapora göre, bu yüzden "Asya İnsan Onuruna Yakışır Onyıl" içerisinde gerçek başarı için üçlü tarafların ortak uygulayacakları politika ve programlar 1.1 milyar Asyalıya insan onuruna yakışır iş fırsatı sağlanmasında yardımcı olmalı.

1. Visions for Asia's Decent Work Decade: Sustainable Growth and Jobs to 2015, International Labour Organization: <http://www.ilo.org/public/english/region/asro/bangkok/asiaforum/download/visions.pdf>

DÜNYA' dan

Bölgenin Karşı Karşıya Olduğu Diğer Meydan Okumalar

-İş gücünün yaşlanması: 2015 yılında her on işçiden birinin hatta bazı ülkelerde her dört işçiden birinin 65 yaşının üzerinde olacağı bekleniyor.

-İş kalitesinin yükseltilmesi ihtiyacı ve gençler, kadınlar ve erkekler arasında eşit fırsat garantisi.

-Artan göç: her yıl milyonlarca Asyalının evlerini terk ederek dış memleketlerde çalıştığını göreceğiz.

-Kırdan kentlere göçün ivmelenerek artması: 2015 yılında kentsel nüfusun

350 milyon artması beklenirken kırsal nüfus sadece 15 milyon artacak.

-Bazı ülkelerde ücret artışlarının işçi verimliliği artışı ile eşdeğer artama yetersizliği.

-Aşırı yoksul olanlar ve diğer işçiler arasındaki ve aynı zamanda kentsel ve tarımsal işçiler arasındaki gelir eşitsizliği artışı.

-Uzun çalışma süreleri: Asya kıtasının çoğu bölgelerinde kural olarak benimsenmeye başladı.

Rapor, uluslararası çalışma standardına adaptasyon ve bağlılık, sorumluluk ve şeffaflığın geliştirilmesi, işçileri ve işverenleri ciddi diyalog içerisinde

daha etkili olmaları için kapasite oluşturma gibi konularda gelişmiş çalışma piyasası yönetimi ile esneklik, istikrar ve güvenlik arasında etkili denge oluşturmaya davet ediyor.

Asya ve Pasifik bölgesinde sürdürülebilir kalkınma ve büyümeye çevresel bozulma, tabii kaynakların tükenmesi ve iklim değişikliği tarafından ciddi zararlar verilebilir. Rapor ILO'nun "Yeşil İş İnisyatifi"ne atıfta bulunarak bunun hükümetleri, işverenleri ve işçileri teşvik ederek gelişmenin ve iş yaratmanın çevresel ve sürdürülebilir olarak başatılmasına davet ediyor.

SEKTÖR'den

EPDK'ya Eleştirel Bakış ■

60. Hükümet Programı'nda Enerji ■

Enerji Politikaları Masaya Yatırıldı ■

SEKTÖR' den

EPDK'ya Eleştirel Bakış

TES-İŞ Enerji Araştırmaları Birimi

Türkiye enerji sektöründe son 6 yıldır bir “düzenleyici kurum pratiği” yaşanıyor.

19 Kasım 2001 tarihinde faaliyete geçen Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), sektörel büyüklüğü tam olarak hesaplanamasa da, yılda 60-65 milyar dolarlık bir ekonomik faaliyetin sürdüğü elektrik, doğal gaz, petrol ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) sektörlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi gibi çok büyük bir sorumluluğu üstlenmiş durumda.

Bu kurum çok geniş yasal yetkilerle, tüm bu sektörlerin işleyişlerine yönelik kararlar alıyor, yönetmelik, tebliğ gibi “ikincil mevzuatı” hazırlayıp uyguluyor. Sektörde faaliyet gösteren ve gösterecek olan tüm şirketleri lisanslandırarak bu sektörlere yapılacak yeni yatırım başvurularını kabul ediyor, iletim, toptan, perakende satış tarifelerini onaylıyor, denetim, inceleme, soruşturma yapıyor, kanuna aykırı davranan şirketlere idari para cezaları kesiyor...

EPDK'nın karar ve uygulamaları sadece bu sektörlerde faaliyet gösteren şirketleri değil evinde, mutfağında elektrik, doğal gaz, ocağında tüp, arabasında benzin kullanan herkesi birebir etkiliyor.

Âdeta “devlet içinde bir devlet” gibi “yasama, yürütme ve yargı” yetkisine sahip¹ olan bir kurumun, 6 yıla yaklaşan süredeki uygulamaları hakkında bugüne kadar kapsamlı bir değerlendirme yapılmamış olması “akademik dünya”nın olduğu kadar “sektörel yayıncılık” ile ilgili sivil toplum/meslek örgütlerinin de önemli bir eksikliği olarak değerlendirilebilir.

EPDK'nın gelecekte enerji sektöründe daha fazla önem kazanacağı düşüncesiyle bu kurum hakkında eleştirel bir değerlendirme yapmanın daha fazla geciktirilmemesi gerektiği-

¹ Bu “iddialı” niteleme ile neyin kastedildiği EPDK'nın yetkilerinin ele alındığı bölümde anlatılacaktır.

ni düşündük.²

Burada yapılacak kapsamlı değerlendirmenin “pratiğin bütüncül eleştirisi” bakımından bir ilk olduğu kadar bir başlangıç da olmasını diliyoruz.³

Düzenleyici Kurumlara Genel Bakış⁴

EPDK'yı anlamak için, öncelikle, düzenleyici kurum (DK) kavramının ne anlama geldiğine, hangi ihtiyaçtan doğduğuna, ne işe yaradığına ve tarihçesine genel olarak bakmak gerekir.⁵

DK kavramının geçmişi 100 yıl öncesine kadar dayanır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1889 yılında kurulan Düzenleyici Kurum Komisyoncuları Ulusal Birliği'nin (NARUC), dünyadaki ilk “Bağımsız Düzenleyici Kurum”

² Bu çalışmanın nasıl hazırlandığı konusunda birkaç hususa kısaca değinmek gerekiyor: EPDK'nın görev süresi 19 Kasım'da dolacak olan kurucu başkanı Yusuf Günay'ın 6 yıllık görevi süresince çeşitli toplantılarda yaptığı konuşmalar kurumun resmi internet sitesinde yer alıyor. Yüzlerce sayfalık bu metinler okunarak, kurumun faaliyetleri hakkında bilgi edinmek, daha da önemlisi, bu metinler ile EPDK pratiğini karşılaştırarak söylem ile eylem arasındaki tutarlılık ve çelişkileri incelemek, hedeflenenlerin ne kadar yakalanabildiğini yorumlayabilmek mümkün. (<http://www.epdk.org.tr/basin/konusma.htm>).

EPDK'nın uygulamaları hakkında bu çalışmada yer alan veriler ve tablolar, kurumun internet sitesinden, basında yer alan haberlerden ve enerji sektörünü takip eden gazetecilerin temin edilmiştir. Araştırmada EPDK'nın faaliyetlerinin kapsamına giren enerji KİT'lerinin yetkilileri ile yapılan görüşmelerden de yararlanılmıştır.

³ Her ilkin belli eksiklikleri olacaktır. Umarız burada belli başlıklar halinde sunulan değerlendirmeler, ileride başka çalışmalarda daha farklı boyutlarıyla analiz edilip geliştirilir.

⁴ Bu bölümdeki bilgiler, Fakir Hüseyin Erdoğan'ın “Bir Bağımsız Düzenleyici Kurum Olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu” adlı faydalı yüksek lisans tezinden aktarılmaktadır. Tez, http://tez.yok.gov.tr/YokTezSrv?PAGE=YOKSRV_S_53&OPER=FROMLINK&ATLPR=REFERANS|149507 adresinden edinilebilir.

⁵ Dünyada ve Türkiye'de bu tür kurumlar, “bağımsız düzenleyici kurum”, “bağımsız idari otorite”, “üst kurul”, “özerk kurul” diye adlandırılmaktadır. Bu yazının ileriki bölümlerinde açıklanacağı üzere, EPDK dahil bu tür kurumlar, özel sektörden bağımsız olmadıkları için, “bağımsız düzenleyici kurum” değil “düzenleyici kurum” olarak ifade edilmelidir.

olduğu kabul edilir.⁶

Grafik 1 de görülebileceği gibi Avrupa DK'lerin kurulması 1990'lı yıllarla birlikte hız kazanmıştır.

Son 10-15 yılda DK'ler neden ve kimler tarafından kur(du)rulmuş, hangi “ihtiyaç”tan doğmuştur, sorusuna cevap arandığında karşımıza uluslararası sermaye kuruluşları çıkar.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından geliştirilen Düzenleyici Reform Programı, Dünya Bankası ve IMF'nin “yapısal uyum programları” ve Avrupa Birliği süreci DK'lerin kurulmasının temelinde yer alan programlardır.

Grafik 1: “Bağımsız Düzenleyici Kurum”lara Sahip Olan Batı Avrupa Ülkelerinin Oranı⁷

Bu programlardaki değerlendirmelere göre, düzenleyici kurumlar şu nedenlerle kuruldu:

Sosyalist sistemin çöktüğü tek kutuplu dünyada, artık devletin iktisadi faaliyetlerde yer almasının devri kapanmıştır. Bundan sonra istihdam yaratan, toplumsal refahı sağlayan, bu nedenle tüm ekonomik süreçleri yönetmesi gereken güç piyasa; aktörü ise özel sektördür.

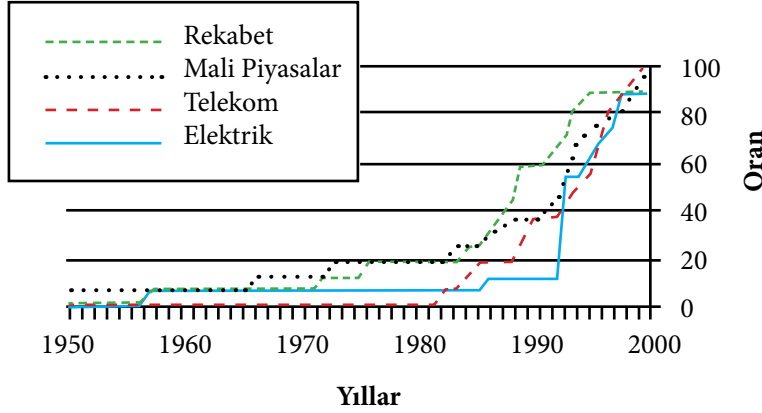
Bu görüşe göre, her şeyin metalaştığı, piyasalaştığı, bir değişim değeri-

⁶ “NARUC, federe devletlerde telekomünikasyon, enerji ve su şebekelerinin düzenlenmesi ile görevli düzenleyici kurumları bünyesinde barındırıyor. Federal düzeyde enerji sektörünün düzenlenmesi 1996 yılında kurulan Federal Enerji Düzenleyici Komisyonu (FERC) tarafından yapılıyor. FERC'in bu işi ne denli yansız ve başarılı bir şekilde yaptığı Enron Skandalı sonrasında geniş kapsamlı olarak tartışılmıştır. Enron adındaki enerji şirketinin, federe ve federal düzeydeki düzenlemeleri ihlalinin göz ardı edilmesi, ABD tarihinin en önemli siyasi ve ekonomik skandallarından birinin yaşanmasına neden olmuştur.” Erdoğan (s. 54)

⁷ Fabrizio Gilardi, The Institutional Foundations of Regulatory Capitalism: The Diffusion of Independent Regulatory Agencies in Western Europe, The Annals of the American Academy of Political and Social Science içinde, s.86'den aktaran Erdoğan (s. 26).

Bağımsız Düzenleyici Kurumlar

nin, fiyatının olduğu bir dünyada artık kamu hizmeti kavramının bir önemi kalmamıştır. Sağlık-egitim hizmetlerinin, tüm sosyal gereksinimlerin, ulaşımın, enerjinin, kültürün, sanatın, doğanın... kısaca her şeyin yararlananlarca ödenecek bir "bedeli" ve "piyasası" vardır. Artık, kamu yararı kavramı piyasanın bekasını gözeten, "piyasa yapan", "düzenleyen" devlet ile yer değiştirmektedir. Bu yapıda devlet "kürek çeken değil dümeni tutan" olarak, "kürekleri çeken" özel sektörün işini kolaylaştırmak, önünü açmak ve ona yol göstermek zorundadır.

Özel sektör açısından ise "zaman, para" demektir. Bu nedenle tüm ekonomik, bürokratik, adli karar alma süreçlerinin "hızlı" olması, bu amaçla bürokrasinin mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir. En az bunlar kadar önemli olmak üzere liberal politikaları âdeta bir devlet politikası olarak uygulayacak, ekonomik süreçlerin hükümet değişiklikleri ile kesintiye uğratılmadığı, istikrarlı bir piyasa işleyişini tesis edecek, idari ve mali açıdan özerk kılınarak, "siyasi mülahazalardan uzak tutulacak" kurumsal yapılar tesis edilmelidir. Ayrıca bu tür yapılar, uzman kadroları ile düzenledikleri sektörlerin teknolojik gelişmelere bağlı olarak giderek karmaşıklaşan süreçlerde, "klasik" bürokrasinin alamayacağı "doğru" kararları hızlı bir şekilde ala-

bilecektir.⁸

Görüldüğü gibi, tesis edilmek istenen "Düzenleyici devletin ana işlevi refah devleti gibi daha adil, eşitlikçi ve dayanışmacı bir toplum için yeniden bölüşüm politikaları izlemek değil, küresel kapitalizmin en rasyonel biçimde işlemesini sağlamaktır."⁹ Bu durumda DK'ler bu düzenleyici devletin aktörleri olarak kapitalizme ve piyasa kurallarına bağımlı yapılar olarak kurulmuş-

DK'lerin Avrupa'da öncelikle elektrik, gaz ve telekomünikasyon gibi sektörlerde ortaya çıkması da bu tespiti doğrular niteliktedir.

"Bu rastlantısal bir gelişme değildir. Bu sektörler esas itibarıyla doğal tekel niteliğindedirler. Avrupada 20'nci yüzyılın son çeyreğine kadar doğal tekellerin bulunduğu sektörler tamamıyla kamu iktisadi teşekkülleri marifetiyle düzenlenmekteydi. Ekonomik liberalizasyon tercihi ve iletişim

⁸ Bu konudaki tartışmalara dair karşıt bakış açıları için şu çalışmalar okunabilir: A. Ülkü Azrak, "Dünyada ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler ve İdarenin Yeniden Yapılanması Bağlamında Bunlara İlişkin Bazı Sorunlar", Bağımsız İdari Otoriteler içinde, Rekabet Kurumu, Ankara, 2001; Uğur Emek, Doç. Dr. Ünal Zenginobuz, Yrd. Doç. Dr. Muhittin Acar, "Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması", Türk Sanayici ve İşadamları Derneği, II. Bağımsız Kurullar ve Piyasa Ekonomisi Arenası Konuşmaları <http://www.tk.gov.tr/Etkinlikler/Uluslararası/Etkinlikler/II%20BKA.doc>.

⁹ Gencay Şaylan, Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, sf. 16

teknolojisindeki gelişmeler, bahsedilen sektörlerde rekabetin kısmen de olsa kurulabilmesini mümkün kılmıştır. Bunun için öncelikle birbirlerinden ayrılmayacağı varsayılan, üretimden nihai tüketiciye teslim aşamalarından oluşan hizmetler birbirlerinden ayrıştırılmıştır. Ayrıştırmada esas alınan ölçüt, rekabetin tesis edilebilirliğidir. Rekabetin tesis edilebileceği alanlar belirlenerek, bu alanlarda rekabet hukuku çerçevesinde faaliyette bulunulabilmesinin hukuki zemini oluşturulmuştur. Rekabetin tesis edilemediği ya da ölçek ve kapsam ekonomisi değerlendirmeleri nedeniyle rekabetin tesis edilmesinin ekonomik olarak uygulanabilir olmadığı alanlarda, örneğin elektrik enerjisinin iletimi ve dağıtımını -ki bunlar tamamıyla doğal tekellerdir- düzenleme yoluna gidilmiştir. DK'ler Avrupa'da, ağ sanayilerinin kısmen rekabete açılması sonrasında doğal tekellerin düzenlenmesi amacıyla gündeme gelmiştir. Ancak tüm çabalara rağmen yeni direktiflerin yayınlandığı 2003 yılından iki yıl sonra dahi AB üyesi ülkelerde kamu şirketlerinin varlığına sona veril(e)memiş olması bir yana, mevcut koşullarda tüm AB ölçeğinde rekabet dahi tesis edilememiştir. Bununla birlikte, son olarak 2005 yılında Almanya ve Sırbistan'da enerji sektöründe faaliyet gösterecek DK'lerin kurulmasıyla, Avrupadaki ülkelerin tümünde, elektrik enerjisi ve doğal gaz sektörlerine münhasır düzenleyici kurumlar kurulmuştur.¹⁰

Türkiye örneğine geçmeden önce bir hususu daha vurgulamak gerekir. Buraya kadar ifade edilen değerlendirmelerden anlaşılacağı gibi, DK'lerin "bağımsız" olduğuna dair hâkim değerlendirme yanlış ve bu sürecin dışında olanlar tarafından mutlaka karşı çıkılması gereken bir değerlendirmedir.

Enerjiden yola çıkarsak; ısınmadan ulaşım, aydınlatmadan üretime, hemen her alanda kullanılmak zorunda olan enerjinin "piyasalaştırılması", bu piyasanın kurumsal düzenlenmesi

¹⁰ Erdoğan, s. 49-50.

SEKTÖR' den

ve denetlenmesinin “bağımsızlık”, “özerklik” gibi kulağa hoş gelen kavramlara sığınarak yapılması ve böylece tüm bu işleyişin sanki ekonomik güç odaklarının inisiyatiflerinin dışındaymış gibi gösterilmeye çalışılması, toplumun tümünü ilgilendiren bir alanın ve bu alana hak arama bilinci ile ve demokratik süreçlerle müdahale etme imkânının toplumdan soyutlanması gibi bir amaca hizmet eder. Âdeta “kerameti kendinden menkul” piyasa kurallarının, siyaset yapmanın temelini oluşturan toplumsal yaşamın gereksinimlerinden varestemiş gibi gösterilmesi sayesinde, piyasalaşmanın mağdurları ve gelir dağılımının madunları konumundaki kesimlerin bu “bağımsız” sürece müdahil olamayacağı gibi bir yanılsama da yaratılmak istenmektedir. Halbuki “küresel kapitalizm”in en layıkıyla işleyebilmesi ve gelişebilmesi için piyasalaşmanın uygulayıcıları ve aktörleri zımnen de olsa siyaset alanının her merhalesinin tam ortasında bulunarak ekonomik ve siyasi olarak sürecin her vechesine müdahale ederler.

Bu, enerji için de, bankacılık için

de, iletişim altyapısı için de özünde aynıdır ve sonuçta, düzenleyici kurumlar, sermayeye ve piyasaya “göbekten bağımlı” iken, uygulamalarına toplumsal destek ve meşruiyet kazandırmak için “bağımsız” gösterilen yapılarıdır.

Türkiye’de Düzenleyici Kurumlar

Türkiye’de DK’lerin geçmişi 1980 yılının başına kadar uzansa da¹¹, özellikle ekonomik ve sektörel düzenlemeleri yapan kurumların kurulmasının başlangıcı 1990’ların sonuna dayanır. Bugün ülkemizde 9 adet DK faaliyet gösteriyor. Bunlar, Sermaye Piyasası Kurulu, Rekabet Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Telekomünikasyon Kurulu, Kamu İhale Kurumu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu, Şeker Kurumu’dur.

Sermaye Piyasası Kurulu ve Rekabet Kurulu dışındaki düzenleyici kurumların kuruluşları 1999 sonrasındaadır.

Çok geniş yetkilerle, kamu bürokrasinin hiyerarşisi dışında, yüksek

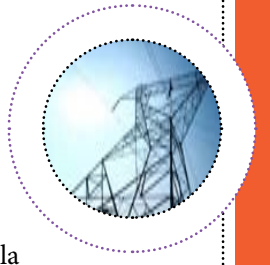
maaş ve özlük hakları ile donatılan bu kurumlar, kısa sürede “Cumhuriyetin özerk kurumları mı, özerk kurullar cumhuriyeti mi?” tartışmalarını doğurmuştur. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit’in “üst kurullar devlet içinde devlet oldular” sözü bu rahatsızlığın en açık ifadelerindendir.¹²

Hükümeti döneminde en fazla DK kurulan Ecevit, “Özerkleştirme alanında ise itiraf ederim ki ölçüyü kaçırdık. ‘Pazar ekonomisinin, demokrasinin gereğidir, IMF’nin isteğidir’ dendi. Birçok kamu kurumu, devletin ve hü-

¹² Bir görüşe göre ülkemizde düzenleyici kurumların anayasal dayanakları dahi tartışma konusudur. Anayasaya göre idare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. Bu kapsamda idare, merkezi yönetim ve yerinden yönetim olarak örgütlenmektedir. Merkezi yönetim, Bakanlıklar ve bunların taşra teşkilatlarından; yerinden yönetim ise yerel yönetimler ve hizmet yerinden yönetim görevi ifa eden birimlerden -ki bunlar “belirli” bir kamu hizmetinin görülmesi amacıyla örgütlenmiş kurumlardır- oluşmaktadır. Bağımsız Düzenleyici Kurumlar bu şema içerisinde belirli bir yere oturmamaktadır. (Tan, Turgut, “Bağımsız İdari Otoriteler”, Perşembe Konferansları, s. 4, Rekabet Kurumu, Ankara, 2000, s. 14-15). Ancak bu tartışma devlet yapısı ve hukuk açısından “önemli” hatta “çok önemli” olsa da, DK’lerin böylesine kökleştirilip, işlevsel kılındığı fiili durumda, geçmişte özelleştirme ve ulusal tahkim örneklerinde görüldüğü gibi yasal, hatta anayasal değişikliklerin yapılarak “hukuki dayanaklar” oluşturulabileceği göz önüne alınmalıdır.

¹¹ Sermaye Piyasası Kurulu 1981 yılında kurulmuştur.

kümetin etki alanı dışında, denetim alanı dışında başına buyruk kuruluşlar haline geldiler. Bu özerklik konusunu elden geçirmemiz gerektiğine inanıyorum. Bunun için ilgili arkadaşlarıma bir yasa değişikliği hazırlığı için görev verdim"¹³ demiş, ancak böyle bir yasa değişikliği kendi dönemi dahil olmak üzere bugüne kadar yapılmamıştır.

Peki, 1999 yılında ne olmuştur da birden Türkiye enerjiden, bankacılığa, telekomünikasyondan kamu ihalelerine kadar çok değişik alanlarda bu kadar geniş yetkili düzenleyici kurumlara ihtiyaç duymuştur?

1999, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardan beri yaşadığı kronik ekonomik krizlerinden birinin daha baş gösterdiği ve bu ekonomik krizden çıkış için "dış reçeteler" in devreye alındığı bir yıl oldu.

Bu süreçte, IMF tarafından hazırlanan ve Fon'un gözetim ve denetiminde uygulanan yeni "istikrar programı", yine Dünya Bankası tarafından geliştirilen ve kredi anlaşmaları ile desteklenen yapısal reformlar uygulanmaya konuldu. Aynı dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı onaylandı.

Türkiye, 2001 yılında OECD tarafından inceleme programına alındı. Bu program sonunda hazırlanan ve tek tek sektörel değerlendirmeleri de barındıran OECD Türkiye Raporu'nda devletin piyasadaki yetkisinin bir "oyuncu" olmaktan çıkarak düzenleyici ve denetleyici olmakla sınırlandırılması, bu yetkiyi kullanması gerekenlerin de "siyasi iradeden bağımsız" düzenleyici kurumlar olması gerektiği vurgulandı.

Raporda, Türkiye'nin 1950'den itibaren liberal, 1980'den sonra neo-liberal iktisat politikalarını uygulamasının, Avrupa Birliği'ne uyum çalışmalarının ve IMF ile Dünya Bankası tarafından desteklenen tüm uygulamaların "düzenleyici devlet" e geçiş için imkân sunduğu tespit edildi. Ancak bunun için devletin ekonomiden hızla ve daha fazla çekilmesi, geleneksel kamu yönetimi anlayışının terk edilmesi ve siyasi

iradenin de, uzun bir süre, ısrar ve isticrarla bu yapısal dönüşüm sürecine destek vererek, toplumsal meşruiyetini sağlaması gerekiyordu.

Bu raporun tamamı dikkatle okunduğunda, düzenleyici kurumlara ilişkin savunulan, gereklilik olarak ifade edilen görüşlerin, sıralanan taleplerin tamamının aslında piyasa ekonomisinin gelişmesi üzerine tesis edildiği görülür. Kurulması ve kurulu olanlarının da güçlendirilmesi istenen düzenleyici kurumların karar mekanizmaları ve uzman kadroları ile "siyasi iradeden bağımsız"¹⁴ ancak piyasa ekonomisine tamamen bağımlı yapılar olması istenir.

Bu tespitlere, özellikle az gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomik gücünün gelişen ve teknolojik atılım içinde olan sektörlerin yatırım gereksinimlerini karşılayacak kaynaklara sahip olmadığı ilave edilmiştir.

Ülkemizde bu sürecin nasıl yaşandığını, konumuz EPDK olduğu için bu kurumun enerji sektörü açısından sıklıkla ifade ettiği tespitlere bakarak görebiliriz:

EPDK Başkanı Yusuf Günay'ın Türkiye 10. Enerji Kongresi'ndeki değerlendirmesi şöyle:

"Son Kalkınma Planımızdaki verilere göre, 2020 yılına kadar enerji sektörünün yatırım ihtiyacı, yaklaşık 100 milyar doları elektrik enerjisi sektörüne olmak üzere toplam 128 milyar doları buluyor.

Hal böyle iken, bugüne kadar yapılan yatırımlara bakarsak, Türkiye elektrik enerjisi sektöründe çoğunluğu kamu kuruluşları tarafından sürdürülen ve toplam maliyeti 76 milyar dolar olan 7 bin 783 adet proje için bugüne kadar ancak 32,6 milyar dolar harcayabilmiş. Yani, yatırımlar için kamu tarafından ayrılabilen ödenek miktarı çok düşük seviyelerde. Bırakalım yeni yatırımları, devam eden bu projelerin

mevcut ödenek seviyesi ile bitirilmesi için 10 yıldan fazla zamana gereksinim var.

Demek ki bu koşullarda Yunanistan seviyesinde elektrik tüketmeyi hedefleyecek ise birkaç 10 yıla ihtiyacımız bulunuyor... Yatırımları özel sektörün yapacağına karar vermişsek ve bunun da piyasa koşulları içinde yapılması gerektiğinde hemfikirsek, o zaman bu yatırımların hangi modellerle yapılacağı sorusuna cevap vermemiz şarttır. Bu yönde öncelikle uygulamalarda, ardından mevzuatta ne tür eksiklikler tespit ediyorsak açıkça ifade etmeli ve gereğini yapmalıyız... Bize göre, kamu olarak bize düşen görev, tıpkı doğal gaz dağıtım lisansı ihalelerinde olduğu ve elektrik dağıtım özelleştirilmesi sonrası için planlandığı gibi, bu ülkenin geleceğine enerji katmak isteyen ve bu uğurda rekabet yarışına giren özel sektörü teşvik etmektir."¹⁵

Yukarıdaki alıntıda ifade bulan yaklaşım, sebeplere değil sonuçlara odaklanan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, devletin neden yatırım yap(a)maz duruma ge(tiri)ldiği, kaynaklarının hangi alanlara yönel(til)diği ve bunun ekonomik, sosyal sonuçları tartışılmaz. Bu kapsamda devletin yatırım yapmak yerine, hükümetlerin tüm ekonomi politikasını borçlanmanın sürdürülebilirliğine adanmış ve tüm kaynaklarını neden iç-dış borç sarmalına tahsis ettiği görülmek gösterilmek istenmez.

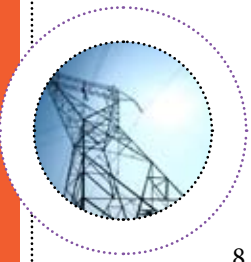
Bir paragraf açarak, konumuzun biraz dışına çıkmak pahasına, bu tahsisatın nasıl yapıldığı ve sonuçlarını biz gösterelim; 2002 yılından bu zamana ekonomi politikalarının kime, nasıl yaradığı ve kamu kaynaklarının nerelere yöneltildiğine dair bazı tespitleri ve rakamları ifade edelim:

Son 5 yılda, küresel finansal sisteme entegrasyonu hızla artan Türkiye'de, aşırı yüksek faizin spekülasyon kârına dayanan yabancı fonların giderek artan biçimde ülkeye akması sonucu sı-

¹⁴ Tabii ki, burada kastedilen, kapitalist dönüşümü tamamen içselleştirmiş olan bir siyasi iradede bağımsızlık değildir.

¹⁵ Metnin tamamı için <http://www.epdk.org.tr/basin/2006/2006konusma/2006-11-26-dunyaenerji.html>

SEKTÖR' den

cak para stoku hızla büyüdü. 2002 yılında 8.9 milyar dolar dolayında bulunan sıcak para hacmi, 2004'te 30, 2006'da 65.4, bu yıl Temmuz ayı sonu itibariyle 95.9 milyar dolara kadar yükseldi.

2002 yılında 1.50 olan ortalama dolar kuru, küresel şoklara ve bazı iç gelişmelere bağlı çıkışlar dışında süren yoğun sıcak para girişleri nedeniyle sürekli düşerek, 2003'te 1,49, 2004 yılında 1,42, 2005'te 1,34 YTL oldu. 2006 yılı ortalamasında mayıs-haziran dalgalanmasının etkisiyle biraz yükselerek 1.43 YTL'ye çıkan ortalama dolar kuru, yılbaşından bu yana olan döneminin ortalamasında ise 1,35 YTL düzeyinde oluştu.

Devlet iç borçlanma senetleri faizlerinin yüzde 18-20 dolayında seyrettiği, borsanın yıllık getirisinin yüzde 50'ye yaklaştığı ortamda, kurların gerilemesi, sıcak para getirenlerin kârını katladı. Dışarıdan döviz getirip Türkiye'de değerlendirenler, başka ülkelerde 10-15 yılda alabileceği getiriye, bir yılda elde ettiler. Bu yolla Türkiye ekonomisinden dışarıya rekor boyutta bir kaynak transferi yaşandı.

2002 yılı sonunda yüzde 50'ye varan iskontolu ihalelerde ortalama yıllık bileşik iç borçlanma faizi 2005'te yüzde 14'lere, 2006 yılının Nisan ayında da yüzde 13'lere kadar çekildi. Ancak Mayıs-Haziran aylarında yaşanan küresel dalgalanmada, ülkeden sermaye çıkışını önlemek için ekonomi yönetimi yeniden faiz silahına sarıldı. Kısa sürede yüzde 20'ler düzeyine çıkan faizde izleyen dönemde önemli bir düşüş sağlanamadı. Kurlar gerilerken faizin yüksek seyri, Türkiye'ye sıcak parayı çeken unsurların başında geldi.

Türkiye, 2003 başından bugüne "büyüme rekorları" kırdı. Ancak, ucuz dövizle bağlı ithalat artışının etkili olduğu bu büyüme, Türkiye yerine başka ülkelerin üretim ve istihdamını artırdı. Kurlardaki aşırı düşüş, toplam ve kişi başına milli gelirin olduğundan yüksek gözükmeye de yol açtı. 2003-2006'yı kapsayan dört yıllık dönemde deflator bazında enflasyon yüzde 58'e ulaşırken, dolar kuru cari olarak yüzde 5, reel olarak yüzde 40 geriledi. Milli gelir dört yılda sabit fiyatlarla sadece yüzde 32.7 büyürken, reel kurdaki düşüş nedeniyle, 2002 sonunda 181 milyar dolar eden Gayri Safi Milli Hasıla yüzde 122'lik artışla 2006 yılında 400 milyar dolara

dayandı. Bu dönemde kur enflasyon kadar artsaydı, 1 dolar 2006 ortalamasında 2.4 YTL olacak ve 399.7 milyar dolara yükselen milli gelir 240 milyar dolar, 5 bin 477 dolar çıkan kişi başına milli gelir ise 3 bin 598 dolar çıkacaktı.

Kasım 2002'den bu yılın Mayıs ayı sonuna kadar olan dönemde Cumhuriyet tarihindeki toplamından daha fazla net iç borçlanmaya gidildi. Özel sektör, Merkez Bankası ve yerel yönetimler hariç olmak üzere sadece merkezi yönetimin tasarrufundaki iç borç stoku Kasım 2002'de 94.1 milyar, 2002 sonunda da 91.7 milyar dolardı. Merkezi yönetimin iç borç stoku, Temmuz 2007'de 196,9 milyar dolara ulaştı. İç borç stoku yüzde 109 büyüdü. Merkezi yönetimin dış borcundaki artış ise daha yavaş oldu; söz konusu borç 55.8 milyar dolardan 67.7 milyar dolara yükseldi. Merkezi yönetim toplam borcu Kasım 2002-Temmuz 2007 arasında yüzde 76,5 artışla 264.6 milyar dolara çıktı.

Bu ekonomi modeli gelir dağılımını daha da bozdu. Milli gelirden rantiyenin aldığı pay büyürken, ücretli ve çiftçinin payı küçüldü. Üretim ve ithalat vergileri ile sabit sermaye tüketimi

çıkarıldıktan sonra geriye “paylaşılan gelir”den faiz, rant ve kâr elde edenlerin 2002 yılında yüzde 53,5 olan payı 2006’da yüzde 56.1’e çıkarken, ücretlilerin payı yüzde 34.5’ten yüzde 34.4’e, çiftçinin payı ise yüzde 12.1’den yüzde 9.5’e geriledi.

Döviz kurunun, dalgalanma dönemleri dışında 2002 sonu düzeyinin altında seyrettiği 2003-2006 döneminde yıllık ihracat yüzde 136 büyüyerek 36.1 milyar dolardan 85.5 milyar dolara yükseldi. Ancak, üretim ve ihracatın giderek ithal girdiye bağımlı hale gelmesi nedeniyle, ithalatta daha yüksek oranlı bir artış yaşandı. Aynı dönemde Türkiye’nin ithalatı yüzde 168 artarak 51.6 milyar dolardan 138.3 milyar dolara çıktı. Bunun sonucunda dış ticaret açığı yüzde 241’lik bir artışla 15.5 milyar dolardan 52.8 milyar dolara ulaştı. Bu yıl temmuz sonu itibariyle yıllık ihracat 97 milyar dolar olurken, ithalat 154 milyar, dış ticaret açığı da 57 milyar dolara ulaştı.

Türkiye 2006 yılında 100 dolarlık büyüme için yaklaşık 82 dolarlık cari işlemler açığı vermek zorunda kaldı. Bu yılın Haziran ayı sonu itibariyle yıllık cari işlemler açığı 33 milyar dolara

yaklaştı.

Türkiye’de 2002’ye kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam değeri 8 milyar dolarken, son 5 yılda 21.3 milyar dolarlık özelleştirme işlemi yapıldı. Doğrudan yabancı sermaye girişleri de özellikle 2005’ten itibaren hızlanarak rekor kırdı. 2003 sonuna kadar 1 milyar doları aşmayan Türkiye’ye yabancı sermaye girişleri 2006 yılında 20.2 milyar dolara ulaştı. Ancak bunun tamamına yakını, üretim ve istihdam artışına katkıda bulunacak yeni yatırımlar için değil, özelleştirilen mevcut kamu kuruluşları ya da özel şirketlerin hisse devirleri kapsamında geldi. Sıfırdan yatırım için gelen yok denecek düzeydeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hacmi değişmedi.

Dolaylı vergi yükü yüzde 70’e çıktı. Bütçe harcamalarındaki kısıntı ise daha çok faiz dışı kalemlerde yapıldı, faiz yükü azalmadı. Bu dönemde Türkiye yılda ortalama 52 milyar YTL faiz ödedi. Özellikle vergi tahsilatındaki düşüş, faiz ödemelerindeki artış ve seçim yatırımlarının etkisiyle bütçe göstergeleri bu yıl yeniden bozulmaya yüz tuttu.

İMKB endeksi 5 yılda yüzde 312 artış gösterdi. İMKB’de oluşan yüksek getiriden daha çok sıcak para yararlandı. İMKB portföyünde yabancı sermayenin payı yüzde 71,7’ye ulaştı.

Ucuz kura bağlı ve ithalata dayalı yüksek oranlı büyüme, Türkiye’den çok diğer ülkelerin üretim ve istihdam artışına katkı yaptı. Milli gelir, kâğıt üzerinde hızla büyürken, işsizlik azalmadı. Umudunu yitirerek iş aramaktan vazgeçenler ve eksik istihdamdakiler de dahil edildiğinde 2002 yılında 4.8 milyon olan geniş tanımlı işsizler ordusu, 5 milyonu geçti.¹⁶

Sonuç olarak borçlanmaya, yüksek faize, spekülasyon yabancı sermayenin girişine odaklanan ekonomi politikalarının uygulayıcılarına göre, kamu yatırımları, istihdam artışı ve gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek için

¹⁶ Ekonomik veriler, Anka Haber Ajansı’nın raporlarından alınmıştır.

“kaynak kalmadı”. Üstelik uyguladığı ekonomi politikaları serbest piyasanın aktörlerine bu kadar kaynak aktaran devletin, iş yatırıma gelince “rekabet için” ekonomik yaşamdan çekilmesi gerektiği vazedildi.

Halbuki “Her şeyden önce, ekonomik sosyal yaşamdan devlet çekildiği ve kamusal hizmetler sınırlandırıldığı ölçüde serbest rekabet düzeninin oluşacağı ve işlerlik kazanacağı yolundaki varsayım, geçerli kuramsal bir temelden yoksun olduğu gibi, asırlardır yaşanmış bulunan tarihsel gerçekler çerçevesinde de doğrulanmış değildir. Serbest rekabet, ancak bazı ders kitaplarında yer almış; yaşamda gerçeklik kazanmamıştır. Gerçek yaşamda, devlet müdahalesinden ve kamu kesiminin yönlendiriciliğinden soyutlanmış bir rekabet düzeninin doğal ve kaçınılmaz sonucunun hızlı bir tekelleşme olduğu, kimsenin görmezlikten gelemeyeceği bir tarihsel gerçeklik olarak belirmiştir. Ekonomik yaşamda sermayenin belli ellerde yoğunlaşması sonucunu veren tekelleşmenin, demokrasiye temel oluşturmanın çok uzağında, demokrasiyi çarpıtıcı ve çoğu kez kâğıt üzerinde kalmasına yol açan sonuçları, değişik dönemlerde, değişik toplumlarda yaşanan deneyimlerin ortak yanını oluşturmuştur.”¹⁷

EPDK’nın Kuruluşu

Buraya kadar dünyada ve Türkiye’de düzenleyici kurumların kimin, hangi ihtiyacından doğduğu ifade edildikten sonra asıl konumuz olan EPDK’yı incelemeye başlayabiliriz.

EPDK, DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti döneminde “patlayan” ekonomik krizin hemen ardından 3 Mart 2001 tarihinde yürürlüğe giren 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile evvela Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu adıyla kuruldu.

¹⁷ Prof. Dr. Alpaslan Işıklı, Kamu Kesimi ve Siyasi Rejimin Demokratikleşmesi. http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/html/eng/ceko/isikli_kamukesimi.htm.

SEKTÖR' den

“Şubat Krizi”nin ardından IMF tarafından dış kredi temini için şart koşulan ve alelacele çıkarılan “15 günde 15 kanun”dan biri olan, 2 Mayıs 2001 tarihli 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile bugünkü adını aldı. 20 Aralık 2003 tarihli Petrol ve 13 Mart 2005 tarihli LPG Piyasası Kanunları ile EPDK'nın görev kapsamı daha da genişletildi.

Elektrik Piyasası Kanunu, enerji KİT'lerinin tüm yapısı ve fonksiyonlarının yanı sıra, sektörün tamamında piyasa koşullarını esas alan köklü değişiklikleri içerirken, kamuya ait üretim tesisleri ile doğal tekel olan dağıtım bölgelerinin özelleştirilmesini de esas aldı.

Kanun, taslak çalışmaları 1997 yılından itibaren Coopers&Lybrand, Deloitte&Touche adlı uluslararası danışmanlık firmaları ve Dünya Bankası uzmanlarının “katkıları” ile hazırlanıp Avrupa Birliği Komisyonu'nun onayı alındıktan sonra yasalaştı.

“Uluslararası platformlarda beynelmilel uzmanlar” tarafından yapılan tartışmalar yeterli görülüş olsa gerek, EPDK'yı kuran ilk iki kanun, ardı ardına ve hızla yasalaşırken, bu kanunların ne vaat ettiği, ne kamuoyunda ne de Meclis çatısı altında layıkıyla değerlendirilebildi.¹⁸

¹⁸ Milletvekillerinin Meclis tutanaklarındaki sözleri okunduğunda, yasalaşmakta olan kanunun ne kadar büyük bir yapısal dönüşüm içerdiği ve olası yansımaları idrak edilmişe benzemiyor. Mecliste, “düzenleyici kurumun kayırma ve yolsuzlukları engelleyeceği” gibi genel değerlendirmeler yapılıyor... Ancak bu tutanaklarda, DYP Bursa Milletvekili Oğuz Tezmen'in olduğu gibi, bir iki dikkat çekici yoruma da rastlanabiliyor:

“Meclisin içinden çıkan hükümet, Enerji Bakanlığı, bütçesini sunuyor, kesin hesabını getiriyor, bu Meclise tek tek izah ediyor ve uygunluk alıyor; ama bu kurumlar, herhangi bir şekilde, kimseye hesap vermeden, kendi başına çalışır hale geliyor, idarî ve mali özerkliğe sahip. Bu tür özerklikler, aslında, çok sınırlı ticarî nitelik taşıyan ya da çok özellik arz eden konularla çerçevelenmesi gerekirken, biz, tüm kurumları, tüm kamu hizmetini, tüm bakanlıkların görev alanına giren, icranın temel unsurlarını oluşturan görevleri bu kurumlara bırakıyoruz... Kurumlar ve kurullar oligarşisi yaratıyoruz.” TBMM 21. Dönem, 3. Yasama Yılı, 59. Birleşim Tutanığı s. 32.

• **Tablo 1.** Lisans Almış Özel Sektör Tesislerinin Kapasiteleri ve Öngörülen İşletmeye Geçiş Tarihleri

Yakıt Kaynak	Kurulu Güç (Megavat)						Toplam
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Asfaltit			137,8				137,8
Doğal Gaz	341,8	303,0					644,8
Fuel Oil	40,0	20,0					60,0
Linyit	21,7						21,7
Hidrolik	8,1	197,9	260,9	1714,8	904,4	292,5	3378,6
Çöp Gazı	16,6						16,6
Jeotermal	51,9		7,5				59,4
Rüzgâr	490,8	202,0	82,7				775,5
Toplam	970,9	722,9	488,9	1714,8	904,4	292,5	5094,4

• **Tablo 2.** İnşa Halindeki DSİ Projeleri

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	Toplam
Hidrolik	543,0	489,8	1336,8	51,8	199,4	2620,8

• **Tablo 3.** Devreye Alınacak Toplam Kurulu Güç

Lisans+İnşa Halinde	Kurulu Güç (Mw)						Toplam
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Termik	403,5	323,0	137,8	0,0	0,0	0,0	864,3
Hidrolik	551,1	687,7	1597,7	1766,6	1103,8	292,5	5999,4
Rüzgâr+Yenilenebilir	559,3	202,0	90,2	0,0	0,0	0,0	851,5
Toplam	1513,9	1212,7	1825,7	1766,6	1103,8	292,5	7715,2

• Kaynak TEİAŞ 2007-201610 Yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu”

Bu kanunlarda EPDK'nın görevleri şöyle tanımlanıyor:

“Kamu tüzel kişiliğini haiz idari ve mali açıdan özerk bir kurum olarak, elektriğin, doğal gazın, petrolün ve LPG'nin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanması.”

EPDK, âdeta bünyesinde “kuvvetler birliği”ni sağlamış gibi, yasama, yürütme ve yargı görevlerini tek başına yapabilecek güçte yetkilerle donatılmış durumda; bir yasama mercii gibi, kanunlar çerçevesinde yönetmelik, teb-

liğ, genelge çıkarıyor, yürütme mercii gibi kararlar alıyor, inceleme, soruşturma, denetim... yapıyor. Bir yargı mercii gibi, piyasa oyuncuları arasındaki anlaşmazlıkları çözüyor, kanuna ve düzenlemelerine aykırı davranışlara idari para cezalarından, piyasa faaliyetinden sürekli veya geçici olarak men etmeye varan yaptırımlar uyguluyor. EPDK'nın “Tüketicilere güvenilir, kaliteli, kesintisiz ve düşük maliyetli elektrik enerjisi hizmeti verilmesini teminen gerekli düzenlemeleri yapmak” gibi çok genel ve her şekilde yorumlanabilecek yetkileri de var; tüketici şikâyetlerini çözmekten, tarife onaylarına kadar sektörün işleyişine dair çok sayıda görevi de...

Bundan sonra EPDK'nın ayrı ayrı, sektörel uygulamaları değerlendirile-

bilir:

EPDK ve Elektrik Sektörü

EPDK, elektrikte özelleştirmenin ve özel sektör işletmeciliğinin en “hararetili” savunucusu oldu. Özel sektöre verilen lisansları ve yapılan başvuruları, tamamı fiilen gerçekleşecek yatırımlar gibi görerek ve göstererek arz güvenliği açısından oluşabilecek risklerin boyutunun kamuoyu tarafından algılanmasını engelledi. Özel sektör yatırımları, devreye alınamaz, termin programlarına göre ilerlemezken, “yaptırımla yatırım olmayacağı” anlayışı içerisinde, uzun bir süre lisans iptali gibi işlemler yapmadı.

Bu durumun 3 önemli sonucu oldu:

Birincisi başta belirttiğimiz gibi, lisanslar iptal edilmeyip yatırımların yapılmadığı da anlatılmadığı için, kamuoyunda, hem elektrikte arz güvenliği riskindeki büyüme hem de buna karşı kamunun acil yatırım yapması gerektiği anlaşılmadı.

İkinci olarak, lisans alıp, yatırımları gerçekleştirmek yerine beklemeye geçen özel sektör, imtiyaz sahibi olduğu projelerin başkaları tarafından gerçekleştirilmesini de engelledi. Böylece ülkemizin önemli su ve rüzgâr gibi yerli ve yenilenebilir kaynakları yıllarca devreye alınmadan atıl kaldı, boşa esip boşa aktı.

Üçüncüsü EPDK önemli bir lisans ticaretinin, “proje çantacıları”nın doğmasına zemin hazırladı. Zamanında “ciddi yatırımcılar” gibi görülen, ülkemizin her bir köşesindeki su, rüzgâr kaynaklarını gözüne kestirip, yapılacak tesisin kurulu gücüne göre, EPDK’ya 10 ile 200 bin lira arasında bir bedel ödeyerek lisans alan şirketler, zamanla bu kâğıdı milyon dolarlarla ifade edilen bedellerden başka şirketlere sattı. Bu durum söylenenlerin aksine, ülkemizin doğal kaynaklarının yatırıma ve enerjiye dönüşmesine değil, özel

şirketlere yeni ticaret, kazanç kapıları açılmasına vesile oldu.¹⁹

EPDK’ya 2007 yılına kadar bırakılmayan 1000-2000 megavat gibi büyük yatırımları, 100-150 megavat büyüklüğündeki birkaç proje dışında büyük ölçekli yatırım başvurusu yapılmadı. Lisans alan projeler gerçekleşmeyince bu lisansların kurulu güce katkısı son derece sınırlı kaldı.

Tablo 1, 2007 yılı başına kadar lisans alan özel sektöre ait yatırımlardan önümüzdeki 5 yılda devreye alınması öngörülenlerinin yıllara ve kaynaklara göre dağılımını gösteriyor. Buna göre, özel sektörün 5 yılda devreye alınacak toplam yatırımı 5 bin 90 MW. Halbuki bu ülkenin elektrik gereksimi için devreye alınması gereken kurulu gücün 3, 5 yılda 15 bin MW olması gerekiyor. Tablodaki görüldüğü gibi özellikle 2010-2011 ve 2012 yıllarında hem kamu hem özel sektörün çok yetersiz miktarda tesisi devreye alınıyor.²⁰

Tablo 2’de gösterilen Devlet Su İşleri’nin projeleri dahil edildiğinde dahi 5 yılda devreye alınacak kurulu güç 7 bin 715 megavata, bir başka ifade ile 5 yıllık yatırım gereksiminin yarısından dahi az olan bir rakama ulaşılıyor.

EPDK özel sektörün yatırım yapmamasını, “piyasa koşullarının oluşmaması, gerçek maliyetleri yansıtan bir tarifelenilmeye geçilmeyerek elektriğe zam yapılmaması yönünde baskılanması, devletçi anlayışın devamı yüzünden özel sektörün yatırım yapmak için piyasaya güven duymaması” gibi gerekçelere dayandırıyor. Ancak gerekçesi ne olursa olsun özel

¹⁹ Günün birinde bu projeler hayata geçirilecek olursa, bu lisans ticaretinin bedeli de “maliyetler” kapsamında kaçınılmaz olarak fiyata yansıtılacaktır.

²⁰ Bu durum, yine “hızlı davranma gereği”ni yani ithal kömür ve doğal gaz santralleri yapılmasını aklı getiriyor. Gerçekten de bu tür santrallerin kısa sürede devreye alınması için EPDK’ya son aylarda çok büyük bir başvuru yoğunluğu yaşanıyor. Bu durum dergimizin 60. Hükümet programının değerlendirildiği yazısında ayrıca ele alınmıştır. (2004 yılında hazırlanan Üretim Planında Bakanlık ithal kömür santrallerini 2015 sonrasına planlıyor-du.)

sektör yatırımları bu haliyle ülkenin enerji gereksinimini karşılamaktan uzakta görülüyor.²¹

Üstelik asıl dikkat çekilmesi gereken konu, bugüne kadar büyük ölçekli yatırımlar gerçekleşmemiş olsa da, EPDK’nın binlerce megavatlık yüzlerce projeye lisans verip âdeta bir “lisans darphanesi” gibi çalışarak özel sektöre lisans dağıtırken kaynakların dağılımı konusunda oluşturulmuş belli bir enerji politikasına, orta ve uzun vadeli plan ve programlara göre belirlenmiş bir öncelik sıralaması yapmamasıdır.

Bu konuda politika oluşturmakla yetkili olan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı da bir perspektif sunarak uygulamamıştır.²²

EPDK bu zamana kadar, elektrikte yatırım ortamının iyileştirilmesinin yegâne yolunun, kanunda da yer aldığı şekliyle, maliyetleri esas alan bir tarifelenilmeden geçtiğini söyledi. Bu amaçla 2003 yılında Abant’ta yaptığı bir toplantıda “bölgesel tarife” diye adlandırılan hesaplama ile şehirler bazında elektrik fiyatlarının ne olacağını kamuoyuna sundu. Her bölgedeki kayıp kaçak oranlarındaki farklılıklara, üretim ve dağıtım maliyetlerine göre hesaplanan bir fiyatlarda bilhassa kayıp ve kaçak oranlarının yüksek olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi şehirlerinde elektrik fiyatlarında ciddi artışlar yaşanacağını görülmesi, bilhassa bölge sanayicileri ve tüketici derneklerinin haklı isyanına yol açtı. Ardından Başbakan Erdoğan’ın bu ülkede bölgesel tarife uygulanmayacağına dair çıkışı ile birlikte EPDK, önce bu kavramı savunmaktan vazgeçti, sonra adını

²¹ Dergimizin önceki sayılarında değerlendirdiğimiz, EPDK tarafından Mart ayında onaylanıp yayımlanması gereken TEİAŞ 2007-2016 Yıllarını İçeren 10 Yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu çalışması nihayet onaylanarak 5 Eylül 2007 tarihinde EPDK ve TEİAŞ’ın internet sitesinde yayınlandı. Rapor, farklı senaryolara göre 2008-2009 yıllarında oluşacak açığa dikkat çekmesi ve tüm öngörülerini ile dikkatle incelenip tartışılmayı bekliyor.

²² Bakanlığın bu konuda referans olarak kabul edilebilecek tek çalışması TEİAŞ’a hazırlanan üretim planlamaları oldu. Ancak bu çalışmaların hem kendine bağlı kurumlar hem de EPDK nezdinde bir bağlayıcılığı sağlanmadığı için bir işe yaramadı.

SEKTÖR' den

“gerçek maliyetleri yansıtan tarife” diye değiştirerek daha alçak sesle savunmaya geçti.

EPDK Başkanının tüm konuşmaları içinde elektrik enerjisi sektörü ile ilgili en çok değindiği ve önem verdiği hususu özelleştirmeler oluşturdur. Günay, bırakınız enerji politikalarından sorumlu olan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ya da özelleştirmeden sorumlu olan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nı, TÜSİAD veya Elektrik Üreticileri Derneği gibi özel sektör kuruluşlarının temsilcilerinden dahi daha fazla “özelleştirmenin gerekliliklerini” kamuoyunda anlattı ve bunu tüm sorunları çözecek sihirli bir değnekmiş gibi sundu.

“Yatırımların yapılması, ülkenin tüm enerji kaynaklarının devreye alınması için, kayıp-kaçakların azalması için, enerji KİT'lerinin birbirlerine olan borçlarını ödemesi için, üretim santrallerinin daha yüksek kapasite ile çalışması için, ülkeye yabancı sermaye girişinin sağlanması için, hatta elektrik fiyatlarının ucuzlaması için...” özelleştirmenin şart olduğu ifade edildi. Medya, bu konuda kamuoyu desteği sağlamaya yönelik olarak etkin ve yaygın bir şekilde kullanıldı.

Sadece söylemde değil eylemde de, Kurumun 6 yıllık elektrik mesaisinin önemli bir kısmını özelleştirmeye zemin hazırlayan çalışmalar oluşturdu. EPDK, önce “fahri danışmanı” gibi çalıştığı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ile nasıl bir özelleştirme yapılması gerektiği konusunda bir rapor hazırladı. Ardından elektrik strateji belgesi denilen ve Yüksek Planlama Kurulu kararı eki olan belgedeki işleri öngörülen sürelerde bitirmek için çaba harcadı. Daha sonra özelleştirilmesi planlanan 20 elektrik dağıtım bölgesinin lisanslandırılması işlemlerini tamamladı; bölgelerin 2006-2010 yıllarına ilişkin tarifelerini, kanuni zorunluluk gereği aynen onayladı. Ardından özelleştirme sonrası hizmet kalitesinin nasıl sağlanacağına, yatırımların nasıl izleneceğine dair yönetmelikler hazırladı.

EPDK Başkanının kamuoyuna yansıyan demeçlerinde ifade ettiği “EPDK özelleştirme konusunda üzerine düşen sorumlulukları zamanında ve layıkıyla yerine getirmesine rağmen” ihale ilanına çıkılan özelleştirmeler seçim sonrasına bırakıldı.

EPDK, bu erteleme sonrasında bu kez ülkenin arz güvenliği tartışmalarının yoğunlaştığı son aylarda elektrik dağıtım ve üretim tesislerinin bu kez bir arada özelleştirilmesini, bu durumda “kamuun verimsiz santrallerinin” daha yüksek kapasite ile üretim yapabileceğini ifade etmeye başladı.

EPDK, elektrik piyasasına ilişkin tüm bilgi ve belgeler kendisinde toplanmasına ve kanunen kendisine verilen sorumluluklara rağmen, sektörün durumu ve geleceğini objektif ve bilimsel olarak analiz eden, kamuoyunu bilgilendirici çalışmalar yapmadı. Bunun yerine özel sektörün yatırım yaparken ihtiyaç duyduğu bilgilerin yer aldığı bir “Elektrik Piyasası Uygulama El Kitabı” çıkarmayı ve seçilmiş istatistiklerle, “dünyada enerji sektöründe reform yapıldıktan sonra ne tür iyileşmeler yaşandığını” gösteren broşürler çıkarmayı tercih etti.

Bilhassa bölgesel tarife, rekabetin tesisi, elektrik tarifelendirilmesi, Enerji KİT'lerinin uygulamaları konularında EPDK'ya kanunla verilen görevlerle, “ilişkili” olduğu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın koordinasyonundaki uygulamaların arasındaki farklılıklar, Kurumları sıklıkla karşı karşıya getirdi. Bakanlık, enerji KİT'leri ve EPDK arasında karşılıklı olarak talep ettikleri bazı işleri zamana yaymak ve yapmamak gibi gerilimli bir ilişki doğdu. Bakanlık, Elektrik ve Doğal Gaz Piyasası Kanunlarının aceleye getirildiği, geçiş dönemi içermediği ve ülke gerçekliğe uymadığı gerekçeleri ile sıklıkla kanun değişikliğini gündeme getirdi. Bu değişiklikler EPDK tarafından “geriye dönüşler” olarak yorumlandı. Bu 6 yıl boyunca basında kimi zaman Bakanlığın “EPDK'ya dış geçiremediği” kimi zaman “EPDK'nın Bakanlığın noteri gibi çalıştığı” yönünde çıkan değerlen-

dirmeler yer aldı.

Sonuçta ve esasında, EPDK, elektrikte serbestleşme ve özelleşme diyerek, özel şirketlere üretim lisansı vererek ve gelecek yıllarda bu konularda yaşanacak gelişmeleri bekleyerek, rutin bürokratik işlemler içinde bir 6 yıl geçirdi.

Ancak önümüzdeki yıldan itibaren elektrik dağıtım ve üretim tesislerinin özelleştirilmesine başlanmasının planlanması, “bekleyen” EPDK'ya beklentilerinin ve öngörülerinin çok üzerinde yeni sorumluluklar vereceğe benziyor. Çünkü kanunen elektrik dağıtım bölgelerinin özelleştirilmesinin sonrasında, bu bölgelerinin tüm tarifelerinin onaylanmasının yanı sıra, yatırım kararlarının onaylanması, denetlenmesi görevi de EPDK'ya veriliyor.²³ İş yükü

²³ Maliye Bakanı Kemal Unakıtan'a göre EPDK'ya bu yetki, bilhassa özelleştirme ihaleleri ile ilgilenen yabancı şirketlerin tarifelerinin ve yatırım kararlarının siyasi iradeden bağımsız olarak düzenleyici kurum tarafından onaylanmasını istemeleri, bunun dış kredi akışını da kolaylaştıracağını belirt-

ile sorumluluğu ağır olan bu konularda EPDK'nın mevcut organizasyon yapısı ve "kadro kısıtı" ile sağlıklı sonuçlar doğuracak uygulamalara imza atacağı- nı söylemek çok zor.

EPDK'nın Doğal Gaz Faaliyetleri

EPDK'nın doğal gaz sektörü ile 6 yıllık faaliyeti incelendiğinde öne çıkan husus, gerçekleştirdiği şehir içi doğal gaz dağıtım lisansı ihaleleri vasıtasıyla kentlerde özel sektör tarafından doğal gaz dağıtım yatırımları ve işletmeciliğini sağlamasıdır. Diğer bir konu ise doğal gaz ithalatı ve toptan satışında BOTAS'ın tekelinin kaldırılması ve bu alanda özel sektörün yer alması söylemi arkasında BOTAS'ın mevcut yapısının sona erdirilmesidir.

Ülke saatinde şehirlerde doğal gazın yaygınlaştırılmasının iki temel ko-

meleri sebebiyle verildi.

Bu durum daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz, bilhassa yabancı sermaye kuruluşlarının düzenleyici kurumlarda ısrar etmelerinin çıkarları gereği olduğu tespitini doğruluyor.

şulu vardır. Birincisi gazın kullanılacağı yere kadar iletilmesi için BOTAS'ın gerekli iletim boru hatları yatırımlarını tamamlamasıdır. İkincisi ise şehirlerde ve doğal gaz dağıtım bölgesi kapsamında yapılacak dağıtımın gerçekleştirilmesidir.

Ülkemiz doğal gazla 1987 yılında tanışmış olmasına karşılık sanayi tesisleri ve doğal gaz santralleri dışında 2003 yılına kadar kentsel olarak, sadece İstanbul, Ankara, İzmit, Bursa ve Eskişehir'de doğal gaz kullanılabilmiştir. Ne yazık ki doğal asıl olarak elektrik üretimine yönlendirilmiş, BOTAS'ın iletim hatları yatırımları sayesinde ülkenin çok geniş bir bölümünde doğal gaz kullanabilmenin imkânı sağlanmışken bu gazı, kentlerde, konutlarda ticarethanelerde, devlet kurumlarında... kullanılabilecek altyapı yıllarca tamamlanmamıştır.

Böylece, 16 yıllık süre zarfında ülkemizdeki şehirlerin çok geniş bir bölümünde doğal gaz tüketim olanağı-

nın geliştirilmemiş olması yüzünden tüketicilerin pratik, ekonomik ve çevresel etkisi son derece sınırlı bir enerji kaynağını kullanabilme imkânı elinden alınmıştır.

EPDK Başkanı Yusuf Günay'ın kamuoyuna sıklıkla aktardığı gibi 2002 yılından itibaren şehir içi doğal gaz dağıtım ihalelerinin yapılması konusunda şöyle bir süreç yaşanmıştır:

"2003 yılının Haziran ayından bugüne kadar geçen 4 yıl içerisinde 51 şehir içi doğal gaz bölgesinin ihalesi sonuçlandı. Bu yatırımlar sayesinde, geline aşamada 31 yeni şehrimizde, 550 bin konutta, yaklaşık 2.5 milyon kişi doğal gazla tanışarak bu çağdaş enerji kaynağını kullanmaya başladı. Ayrıca bu şehirlerimizde 500 milyon doların üzerinde bir yatırımla 27 bin kişiye iş imkânı sağlanırken, 9 bin kilometreye yakın boru hattı döşenerek 3 milyon konuta doğal gaz ulaştıracak altyapı tamamlandı. Doğal gaz şebekelerinin yapımında ve işletilmesinde, o bölgenin insanları istihdam edilmektedir. Ardından bu bölgelerde kombi, tesisat malzemeleri gibi yan sanayi ve ticaret imkânları gelişmektedir. O bölgenin sanayi tesislerinde yapılan üretimde kullanılan enerjinin maliyetlerinin ciddi oranlarda düşmesidir. Bu sayede sanayicilerin hem ülke ölçeğinde hem de uluslararası alanda rekabet imkânı artmaktadır. Daha da önemlisi geliştirdiğimiz ihale modelinin bir sonucu olarak, özel sektör çok düşük hizmet bedelleri olarak vatandaşlara ucuz fiyatlardan doğal gaz satmaktadır."²⁴

EPDK, 2003 yılından itibaren başlattığı şehir içi doğal gaz dağıtım lisansı ihaleleri için "kendine özgü" bir model geliştirmiştir. Bu modelde yapılacak ihaleyi kazanan şirkete o bölgenin doğal gaz dağıtımındaki "tekel hakkı", şebekenin mülkiyeti ile birlikte 30 yıllığına lisansla verilmektedir.²⁵ İhaleleri bir

²⁴ EPDK Başkanı Günay'ın 5 Haziran 2007 tarihinde Antalya Altın Kaynak Töreni'ndeki konuşması <http://www.epdk.org.tr/basin/2007/2007konusma/2007-06-05-antalya.html>

²⁵ Ayrıca Kanuna göre "Lisans süresi sona

SEKTÖR' den

metreküp gazın dağıtımını karşılığında, tüm yatırım, işletme maliyeti, amortisman bedeli ve kâ-rını içeren Birim Hizmet Amortisman Bedeli'ni (BHAB) en düşük teklif eden firmalar kazanmıştır. Bu bedel 8 yıl boyunca sabit olarak uygulanmaktadır. Konut ve sanayi tüketicilerinin abone bağlantı bedeli de tüm ihaleler için ve 5 yıl boyunca sabit olmak üzere 180 dolar olarak belirlenmiştir.

Ayrıca şartnamelerde, şirketlere lisans aldıktan sonra 6 ay içinde yatırıma başlamak 18 ay içinde dağıtım bölgesinde gaz kullanımını başlatmak, en fazla 5 yıl içinde kentte doğal gaz kullanılmak isteyen tüm abonelere hizmet verecek şekilde şebekeyi tamamlamak gibi yükümlülükler getirilmiştir.

EPDK, bu modeli uygularken, ihaleleri yapılacak bölgeler için fizibilite hazırla(t)mamış, bölgesel doğal gaz dağıtım tekel hakkı bir şirkete verirken devlete bir ihale geliri sağlamak ya da hizmet kalitesinin teminatına ve sürekliliğine yönelik her bölge için ayrı bir dağıtım bedeli belirleyerek bu bedel üzerinde şirketleri yarıştırmak gibi "alışlageldik" yollara gitmemiştir.

Bu durum, ihalelerin başlaması ile birlikte sektörde önemli bir tartışmayı başlatmıştır. Dünya Bankası ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı dahil olmak üzere birçok kurumdan, bu ihale modeli ile, doğal gaz dağıtım konusunda deneyimi olmayan şirketlere, ihaleyi kazanacağı bölgeye 5 yılda doğal gazı herkese götürmek gibi genel hedefler dışında herhangi bir bağlayıcı hüküm getirilmediği, bu haliyle ihalelerde çok düşük bedellerin çıkabileceği ve bu durumun doğal gaz işletmeciliği gibi şebeke, işletme güvenliği çok önemli olan bir işin layıkıyla yapılmasını engelleyeceği şeklinde bir çok eleş-

eren dağıtım şirketi, lisans süresinin tamamlanmasından bir yıl önce, söz konusu şehir içi dağıtım lisansının yenilenmesini Kurumdan talep etmesi halinde Kurul, şirketin ekonomik ve teknik gücünü, hizmet kalitesini, abonelerinin memnuniyetini, Kurumca çıkarılacak yönetmeliklerde belirtilecek diğer hususları dikkate alarak ikinci kez dağıtım lisansı verebilir."

tiri yapılmıştır.²⁶

Gerçekten de, ihaleler sürdükçe, sanayisi güçlü, doğal gaz tüketim potansiyeli yüksek olan Edirne-Kırklareli-Tekirdağ, Çukurova bölgesi, Ordu, Antalya gibi birçok bölge için BHAB sifıra kadar inmiş ve hatta bazı bölgelerde konutlara, sanayiye hat döşenmesi ve sayaç bağlanması gibi hizmetleri içeren abone bağlantı bedellerinin dahi 180 dolardan sifıra kadar düşmüştür.²⁷ Böylece, şirketin azami 8 yıl boyunca doğal gazı BOTAŞ'tan aldığı bedelin üzerine hiçbir bedel ekmeden tüketicilere ulaştırması ve hatta sayaçları da bedelsiz olarak bağlaması gibi sonuçlar doğurmuştur.

Bu durum başlangıçta tüketiciler açısından da cazip görülmektedir. Zira, bu ihale modeli sayesinde ihalesi yapılan ve gaz kullanımı başlayan bir çok şehirde yurttaşlar doğal gazı belediye şirketleri tarafından sağlanan Ankara, İstanbul gibi şehirlere göre bir metreküp doğal gazı 7 YKr'ye varan fiyatlarla ucuza tüketebilmektedir. Ayrıca Ankara'da yurttaşlar 300 dolara varan bedellerle sayaç bağlatmışken EPDK ihaleleri sonucunda bazı bölgelerde tüketiciler bu bedeli de ödememektedir.

ÜçyılıçindeKayseri'den,Kütahya'ya, Kırşehir'den tüm Ege bölgesi'ne kadar 31 bölgede doğal gaz kullanılmaya başlanmış olması, istihdam, yatırım, ticaret gibi boyutlarda, bölgesel gelişmeye katkı sağlaması, kömür kullanımının azalmasına bağlı olarak çevre kirliliğinin azalması, daha pratik ve çağdaş enerji kaynağının kullanılıyor olması

²⁶ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı Sami Demirebilek şunları söylemiştir:

"Son dönemde EPDK'nın gerçekleştirdiği Edirne-Kırklareli-Tekirdağ Doğal Gaz Dağıtım Lisansı ihalesinde sıfır tarife teklif edildi. Uluslararası yatırımcı bunu anlayamıyor. Hep söyledik. Tekrar edelim. Tarife: Bir dağıtım şirketinin işleyişini sürdürebilmesi için amortismanları, operasyon giderleri ve makul karlılığı unsurlarını içeren gelirdir. Bunun sıfır olmasına uluslararası yatırımcı akıl erdiremiyor." demektedir (Türkiye Elektrik Dağıtım Tesislerinin Özelleştirilmesi Konferansı 6 Temmuz 2005).

²⁷ Hangi şirketin hangi bölgeyi hangi bedelden aldığına dair bilgiler EPDK'nın <http://www.epdk.org.tr/lisans/dogalgaz/lisansdatabase/ihale.asp> adresinden edinilebilir.

gibi birçok avantajlar elde edilmesini sağlamıştır.

Bu zamana kadar gaz kullanılan bölgelerde ciddi bir sıkıntı yaşanmadığı için doğal gaz işletmeciliği ve şebeke güvenliği konusundaki kaygılar da en azından bu aşamada azalmıştır.

Ancak konunun başka boyutları da vardır:

EPDK ihalelerini kazanan şirketlerin yöneticilerinin açıklamalarına göre, özellikle bugün çok düşük görülen BHAB'lerin 8 yıl sonra yeniden belirlenmesi sırasında EPDK'dan umutla "harcamalarını telafi edecek tarife artışları" beklenmektedir. Bu durum tüketicinin kullandığı doğal gazın fiyatlarının da kısmen artmasına yol açacaktır.

Yani doğal gaz satış fiyatının içinde zaten küçük bir yer tutan dağıtım hizmet bedellerinin ihaleler sonrasında düşük tutulmasından kaynaklanan ucuzluklar hem geçicidir hem de küçüktür.²⁸

İkinci husus EPDK ihalelerini hep aynı şirketlerin kazanmasıdır.

Kanunun 4. maddesinde, "Dağıtım şirketleri, yurt çapında sadece iki şehirde lisans sahibi olabilir. Ancak, bu sayı şehirlerin gelişmişlik durumu, tüketim kapasitesi ve kullanıcı sayısı gibi hususlar dikkate alınarak Kurul kararıyla artırılabilir" denilmektedir. İhale sürecinde EPDK bir doğal gaz dağıtım şirketinin sahip olacağı bölge sayısını peyderpey 2'den 11'e kadar çıkarmıştır. Ayrıca fiilen bir şirketin başka şirket ismiyle ihale kazanmasında da engel yoktur. Aksa Grubu'nun diğer şirketi Anadolu Gaz ile birlikte, Çukurova gibi Türkiye'nin en büyük doğal gaz dağıtım bölgesi de dahil olmak üzere, 18-19 adet bölgeye sahip olduğu bilinmektedir. Bu durumda doğal gaz dağıtımını doğal tekel olduğu için zaten "piyasa içinde" rekabet olmadığı gibi, "piyasa için" yani tekel olmak için yaşanan rekabetin de aslında belli şirketle-

²⁸ Bu küçüklük konusuna ileride "Asıl Gaye Nedir?" başlıklı bölümde değinilecektir.

keti olması nedeniyle 2001 yılından 2007'ye kadar bu taleplere kulak tıkayan ve BOTAŞ'tan alıp tüketiciye sattığı doğal gazın bedelini BOTAŞ'a ödememesi hep tartışma konusu olan Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Başkanı Melih Gökçek, geldiği aşamada belediyenin ağır borç yükü altında, metro gibi yüklü finansman isteyen projeleri kaynak bulamadığı için tamamlayamadığından bu yıl EGO'yu satarak nakit para temin etmeye karar verdi.

Bu amaçla ihaleyi belediyenin yapmasını sağlayan, BOTAŞ'a olan doğal gaz borçlarını silen, tüketici hizmet bedelini de EPDK ihalelerinde ortaya çıkan fiyatların 6 katına varan pahalılıkta belirleyen bir kanun teklifi hazırlanarak yasalaştı. Böylece EPDK'nın ifade ettiğinin aksine tüketici lehine değil, aleyhine bir durum oluşurken BOTAŞ'a olan borçların buharlaşıp gitmesi kanuni hüküm altına alındı.

BOTAŞ'ı "Bitirme" Gayreti

Doğal Gaz Piyasası Kanunu'ndaki önemli düzenlemelerden biri de BOTAŞ'ın yurtdışından ithal ettiği doğal gazın aşamalı olarak özel sektöre devredilmesi, yeni bir alım anlaşması imzalamasının yasaklanması ve böylece sadece bir iletim şirketi haline getirilmesidir.

Bu konuda Kanundaki ilgili hüküm şudur:

"BOTAŞ, hazırlık döneminden sonra başlamak üzere ithalatı ulusal tüketicinin yüzde yirmisi oranına düşünceye kadar yeni doğal gaz alım sözleşmesi yapamaz. 2009 yılına kadar toplam yıllık ithalat miktarını yıllık ulusal tüketicinin yüzde yirmisine düşürünceye kadar, mevcut doğal gaz alım veya satım sözleşmelerinin kısmi veya bütün olarak tüm hak ve yükümlülükleri ile devredilmesi için istekli olan diğer ithalat lisans yeterlilik sahibi ve satıcı şirketten sözleşme devri hususunda ön onay alan şirketlerin katılacağı devir için BOTAŞ tarafından ihale yapılır...

rin tekelleşmesini yarattığı söylenebilir. Bu kapsamda ilerleyen yıllarda doğal gaz dağıtım şirketleri arasında el değiştirmelerin yaşanması da çok olasıdır.

EPDK'nın Özelleştirme Çabası

5 Mayıs 2001 tarihinde yasalaşan 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile bu kanundan önce BOTAŞ, İGDAŞ, ve EGO gibi sadece kamu şirketlerinin faaliyet gösterdiği doğal gaz sektörü özel sektöre açıldı.

Bu kapsamda, Kanunun yasalaşmasının ardından BOTAŞ tarafından işletilen Bursa ve Eskişehir doğal gaz dağıtım şirketleri BOTAŞ'tan ayrılarak, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından özelleştirildi.

EPDK, bilhassa, sonuçlandırdığı

şehir içi dağıtım lisansı ihalelerinde ortaya çıkan hizmet bedelleri belediye şirketlerinin tüketicilere verdiği hizmet bedellerinin çok altına düşüncü, bu durumu rekabetin faydalarına bağlayarak "belediye şirketlerinin de özelleştirilmesi halinde bunun tüketici lehine olacağını" ifade etti. Kamuoyunda belediye dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesinin sözcüsü rolünü üstlenen EPDK bu konuda Kanun metinleri dahi hazırlayarak, özelleştirme için süre belirsizliğinin giderilmesi ve hemen satışın sağlanması için çaba harcadı. EPDK Başkanı Günay'ın, basında "EGO ve İGDAŞ'ın özelleştirilmesi halinde vatandaşın daha ucuza doğal gaz tüketeceğine dair" çeşitli demeçleri de çıktı.

Elinde çok avantajlı bir dağıtım şir-

SEKTÖR' den

Bu Kanun hükümlerine göre, dağıtım faaliyeti hariç, BOTAŞ'ın dikey bütünlüğü 2009 yılına kadar devam eder. Bu tarihten sonra BOTAŞ yatay bütünlüğüne uygun olarak yeniden yapılandırılır. Yeniden yapılandırılma sonucu meydana gelecek yeni tüzel kişilerden, sadece gaz alım ve satım sözleşmelerine sahip olan ve ithalat faaliyeti yapacak olan şirket, BOTAŞ'ı temsil eder ve BOTAŞ adı ile anılır. Yeniden yapılandırılma sonucu ortaya çıkan bu şirketlerden iletim faaliyeti yapan şirket hariç, diğerleri iki yıl içinde özelleştirilir.”

Kanuna göre, BOTAŞ'ın her yıl yapacağı kontrat devri ihaleleri ile ithal ettiği milyarlarca metreküp doğal gazın yüzde 80'ini 2009 yılına kadar özel sektöre devretmesi gerekiyor. Ardından yine 2009 yılından itibaren BOTAŞ'ın yeniden yapılandırılması, bunun sonucu oluşan şirketlerin 2 yıl içinde özelleştirilmesi böylece kamunun elinde sadece iletim şirketinin kalması hüküm altına alınmıştır.

Kanunun bu hükmü, faydası ve uygulanabilirliği açısından son derece belirsiz bir niteliktedir.

BOTAŞ'ın kontratlarının özel sektöre hem de bu kadar kısa sürede devrinin tüketicilere ne getireceği, BOTAŞ'ın parçalanıp küçültülerek ülkemizin ne kazanacağı doğal gaz sektörünün en tartışmalı konusudur.

Bu konuyu tartışmaya başlamadan öncelikle kanunu savunanların tezlerini, EPDK Başkanı Günay'ın değerlendirmesinden aktaralım:

Kamunun doğal gaz alım kontratlarının özel sektöre devri hususu BOTAŞ ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından zımni olarak benimsenmemiş ve uzun süre bu işleme karşı ayak diremiştir. Ancak vurgulamak gerekir ki, bu “karşı çıkış” asıl olarak,

²⁹ Kanundaki tanımına göre dikey bütünlüğü tüzel kişi: “Doğal gazın üretim, iletim, dağıtım, ithalat, ihracat, depolama veya satış faaliyetlerinden biri veya daha fazlasını gerçekleştiren tüzel kişidir.”

gelecek yıllarda da BOTAŞ'ın Türkiye enerji sektöründeki mevcut işlevinin korunmasını ve bu bağlamda kamu işletmeciliğini esas alan bir karşı çıkış değildir. Bugüne kadar kontrat devri işlemlerine karşı, özel sektörün doğal gaz ithalatı ve toptan satışındaki payının nasıl arttırılacağı, bu kapsamda BOTAŞ'ın pazar payının özel sektöre devrinin hangi yöntemle yapılacağı ve işin zamanlaması gibi konunun teknik boyutlarına dair, “devletçilikle suçlanmak”! korkusu, ürkekliği taşıyan bir duruş gösterilmiştir.³⁰

Ancak BOTAŞ ve Bakanlık bürokratları tarafından kanunun yanlış olduğu ifade edilirken söz, eyleme dönüştürülüp, bu yanıştan dönmeye yönelik bir kanun değişikliğine gidilmedi. Aksine, Hükümet programında, Acil Eylem Planı'nda ve Avrupa Birliği'ne verilen ulusal taahhütlerde Türkiye doğal gaz piyasasının serbestleştirileceği belirtilerek BOTAŞ'ın işlevinin özel sektör tarafından yerine getirileceği taahhüt edildi. Bu süreçte Avrupa Birliği'nin ilerleme raporlarında da, konuya ilişkin yapılan düzenlemeler yeterli görülürken özellikle doğal gaz kontratlarının özel sektöre devirlerinin yapılmaması sürekli eleştirildi.

Hal böyle iken uluslararası taahhütler ulusal çıkarların üzerine çıktı ve kontrat devri ihale süreci başlatıldı. BOTAŞ, 3 yıllık bir “gecikme”den sonra, 2004 yılı Kasım ayında İran, Rusya, Nijerya ve Cezayir'le kontrata bağlanmış ve bazılarının kontrat süreleri 2026 yılına kadar devam eden, yıllık 25 milyar metreküplük doğalgaz taahhüdünün 16 milyar metreküpünü, bir başka ifade ile toplam doğalgaz tüketiminin yüzde 64'ünü özel şirketlere devretmek amacıyla yaklaşık 4 milyar dolar olarak hesaplanan bir kontrat devri ihalesi açtı. İhalede teklif vermek için 20 Ocak

³⁰ EPDK-BOTAŞ gerilimi, bürokratların medyada birbirlerini suçlamasına kadar vardı. BOTAŞ'tan ayrılarak özel sektöre geçen Mehmet T. Bilgiç, kamu görevinden giderayak basına verdiği bir demeçte, kanundaki kontrat devrinin Türkiye gerçeklerine uymadığını belirtti ve EPDK'ya “BOTAŞ'ı öldürmek istemekle” suçladı. EPDK Başkanı Günay, bu suçlamaya karşı basın mensuplarına “Bilgiç'i muhatap almadığını” söyledi.

2005 olarak belirlenen son tarih, sırasıyla, 25 Şubat, 25 Nisan, 24 Haziran ve 27 Eylül'e, toplam dört kez ertelendi. Konuyla ilgili bir kanun değişikliği yapılması ve bu kadar çok erteleme ve iptalin ardından çıkılan ihale 30 Kasım 2005 tarihinde sonuçlandırıldı. İhaleyi kazanan şirketler teknik prosedürleri tamamlamaya başladı. Eylül 2007'de Shell şirketine BOTAŞ'ın alım kontratlarından ilk devir yapıldı.³¹

Ancak kontrat devrinin ülkeye, BOTAŞ'a ve tüketicilere ne tür faydalar sağlayacağını kamuoyunda anlaşılmasını ve ayrıca gaz tedarikçisi Rusya Federasyonu'nun uygun göreceği şirketlerin ihaleye katılabilecek olması, ihale öncesinde olduğundan daha çok ihale sonrasında rahatsızlık yarattı. İhale sonrası ulusal basında BOTAŞ'ın neden hisselerinin bu şirketlere devredilmesi gerektiği sorgulanır olunca, kontrat devrinin Türkiye'deki yegâne savunucusu konumundaki EPDK, bu konudaki misyonuna uygun olarak resmi bir açıklama yaptı:

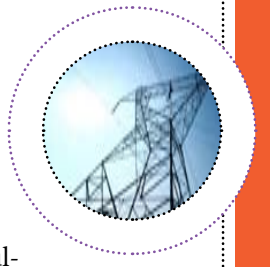
“Kontrat devri ihalesinin sonuçlarının üzerinden sürdürülmekte olan tartışmalar başından beri bu ihalelerin yapılmasına karşı olan tekeli anlayış ile paralellik taşımakta ve ihalelerin onaylanmasını engelleme çabası olarak değerlendirilmektedir. BOTAŞ kontrat devri ihalesini başarıyla sonuçlandırarak ülkemiz doğal gaz piyasasında birden fazla gaz tedarikçisinin faaliyet göstermesi konusunda önemli bir adım atmıştır.”³²

Böylece EPDK'ya göre kontrat devirlerine karşı çıkmanın tekeliçiliği savunmak olduğu bir kez daha belirtildi!

Peki EPDK, BOTAŞ'ın değil özel sektörün doğal gaz ticareti yapmasını neden bu kadar istiyor?

31. Turusgaz kontratının devir ihalesinde ise toplam 16 lotluk (4 milyar m3) doğalgazı Shell, Ali Şen'in sahibi olduğu Bosphorus Gas, Enerco ve Avrasya şirketleri paylaştı. Böylece Rus doğalgaz şirketi Gazexport/Gazprom'un ortağı ve Ali Şen, uzun zamandır uğraştığı doğalgaz kontrat devrini kazananlardan biri oldu.

32 <http://www.epdk.org.tr/basin/2005/2005basn/2005-12-05-kontrat.html>

EPDK'ya göre, "BOTAŞ tarafından yıllardan beridir çok fazla doğal gaz alım satım kontratları imzalandı, bu kapsamda kullanılmayan veya alınmayan gaz için al ya da öde maddesi gereği milyonlarca dolar hazinenin kasasından çıkacak. Hem hazinenin sırtındaki bu yükün alınması hem de doğal gaz piyasasında gerçek bir rekabet ortamının yaratılması için kontrat devirleri ile bir fırsat doğdu. Böylece rekabet ortamının tedarik ayağında da sağlanması ile doğal gaz dağıtım lisansı ihalelerinde özel sektör dinamizminin dağıtım fiyatlarında yarattığı olumlu etki, BOTAŞ'ın alım anlaşmalarının devri ile toptan satış fiyatlarına da yansıtacak. Böylece, dağıtım ihaleleriyle başlatılan ucuzlama sürecinde önemli bir ilerleme daha kaydedilmiş olacak."

Bu söylem EPDK'nın özelleştirme, serbestleşme için kullandığı retoriğin aynısıdır; "Rekabet ucuzluk yaratır"

tezine dayanmaktadır. Hâlbuki enerjide özelleştirme adına yapılanlar ve yapılmak istenenler için özünde rekabeti değil özel tekellerin yaratılması sonucunu doğuracaktır.

Burada, BOTAŞ'ın sorumluluğunda olan doğal gaz ticaretinin ekonomik büyüklüğünü iyi anlamak gerekir. Bunun için de BOTAŞ'ın özel sektöre devretmesi istenen doğal gaz alım satım kontratlarının miktarları ile ekonomik büyüklüğüne dikkat kesilmek şarttır.

Tablo 4 ve 5'de 2020 yılına kadar yıllık doğal gaz talep tahminleri ile BOTAŞ'ın kontrata bağladığı doğal gazın arz miktarları yer almaktadır. İki tablo bir arada değerlendirildiğinde, 2007 yılında yaklaşık 32.7 milyar metreküp doğal gaz talebi olacağı, BOTAŞ'ın alması gereken doğal gaz miktarının ise 40.6 milyar metreküp civarında gerçekleşeceği görülmektedir.

Bu durumda ilk başladığında BOTAŞ'ın 8 milyar metreküp kulanamayacağı kadar doğal gaz alacağı ya da alması dahi bedelini ödemek zorunda kalacağı söylenebilir. Doğal gaz sözleşmelerinde bu yaptırıma "al yada öde" (take or pay) denilmektedir. Ancak burada bazı düzeltmelerin yapılması gerekir: Birincisi BOTAŞ bu yıl sonu için 32.7 milyar metreküp talep öngörüsü yapmışken, kanunen talep tahmini yapmakla görevli kılınmış olan EPDK bu talebi 36 milyar metreküp civarında öngörmektedir. Üstelik bu yıl elektrikte arz güvenliği sorununun yaşanması nedeniyle hem Elektrik Üretim A.Ş'ye bağlı kamu doğal gaz santrallerinden daha fazla elektrik üretilmesi gerektiğinden hem de şehirlerde doğal gaz kullanımının hızla yaygınlaşması nedeniyle doğal gaz tüketimi öngörülerden fazla artmıştır ve 36 milyar metreküpün de üzerinde doğal gaz

Tablo 4. Doğalgaz Talep Tahmin Miktarı (Milyon m³)

YILLAR	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2020
RUSYA FEDERASYONU	5000	6000	6000	6000	6000	6000	0	0
1. LNG (M.EREĞLİSİ) CEZAYİR	4444	4444	4444	4444	4444	4444	0	0
1. LNG (M.EREĞLİSİ) NİJERYA	1338	1338	1338	1338	1338	1338	1338	1338
İRAN	6689	8600	9556	9556	9556	9556	9556	9556
RUSYA FED. (İLAVE)(BATI)	8000	8000	8000	8000	8000	8000	8000	8000
RUSYA FED. (KARADENİZ HATTI)	6000	8000	10000	12000	14000	16000	16000	16000
TÜRKMENİSTAN (*)	0	0	0	0	0	0	0	0
AZERBAYCAN (**)	0	0	2000	3000	5000	6600	6600	6600
TOPLAM ARZ	30938	35766	40638	43587	47519	51058	40791	40791

Not : *TEİAŞ'ın ilave elektrik üretimi için doğal gaz talepleri dikkate alınmıştır. ** İç Tüketim Dahil edilmiştir.

Tablo 5. Kontrata Bağlanmış Arz Miktarları

YILLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2020
TÜRKİYE DOĞAL GAZ TALEP MİKTARLARI	29.505	32.288	34.430	38.300	43.297	53.616	62.468
DOĞAL GAZ İHRACAT MİKTARLARI (YUNANİSTAN)	21	492	737	737	737	737	737
TOPLAM DOĞAL GAZ TALEP MİKTARLARI	29.526	32.780	35.167	39.037	44.034	54.353	63.205

(*) : Doğal gaz alımı belirsizliğini korumaktadır. (**): Yıllık kontrat miktarları gaz teslimatlarının başlangıç tarihine göre değişebilecektir.

o Kaynak BOTAŞ

SEKTÖR' den

tüketilmesi çok olasıdır. İkincisi, tablodaki rakamlar incelendiğinde 2010 yılına kadar talepten daha fazla gaz kontratı imzalandığından Hazine'nin kullanmadığı gaz için dahi tazminat niteliğinde "al ya da öde" riski taşıdığı sonucuna varılabilse de 2007 yılı için verdiğimiz düzeltmelerin 2010 yılına kadar sürebileceği ve talep artışının yüksek olabileceği göz ardı edilmelidir. Kaldı ki BOTAŞ tarihinde bu zamana kadar hiç "al ya da öde" hükümleri çerçevesinde tazminat ödemeye mahkum bırakılmamış, arz-talep durumunda yıllık veya dönemsel dengesizlikler oluşması halinde alım miktarları sonraki yıllara ötelenerek bu sorunlar giderilmiştir. Ayrıca doğal gaz depolarının kurulması, LNG terminali ve boruların içi de kullanılmayan doğal gazı depolamak ve ihtiyaç halinde kullanmaya imkân vermektedir.

Burada asıl dikkat çekici husus, 2015 yılına ait rakamlardır. Çünkü önümüzde 5-7 yıllık süre sonunda tablo tam tersine dönmektedir. 2010 yılına kadar fazla gaz ne olacak sorusu geçerli iken 2015 yılında doğal gaz talebi 54 milyar metreküpü aşarken BOTAŞ'ın alacağı gaz miktarı 40 milyar metreküpe düşmekte bir başka ifade ile 14 milyar metreküplük bir açık oluşmaktadır.³³ Doğal gaz talebindeki hızlı artış dikkate alındığında bu açığın daha önce ve daha fazla miktarda olması da mümkündür. Demek ki BOTAŞ'ın yeni anlaşma imzalamasına izin verilmesi doğal gaz arzında ciddi bir sıkıntı doğurabilecektir.

Ve demek ki, Türkiye'nin BOTAŞ'ın fazladan imzaladığı anlaşmalar yüzünden Türkiye'nin almadığı doğal gaz için tazminat ödeme gibi riski ciddi olmadığı gibi tam aksine bir risk daha büyüktür.

O halde EPDK'nın kontrat devrine gerekçe olarak yukarıda ifade edilen BOTAŞ'ın kontratları özel sektöre devredilerek, "Hazine'nin sırtından bir

33. Bunun bir nedeni Türkiye'nin ilk doğal gaz alım anlaşması olan ve 1986 yılında 25 yıllığına imzalanan Batı hattı anlaşmasının sona erecek olmasıdır.

yükün alınması" gibi bir durum söz konusu değildir.

Gelelim EPDK'nın kontrat devri rekabet ve ucuzluk getirecek söylemine:

EPDK'nın elektrik dağıtımını özelleştirmesi sonrası oluşacak rekabet ucuzluk getirecek söylemi ne kadar doğru ise bu da o kadar doğrudur.

Kontrat devri ihalesi sonrası adı üstünde bir kontratın devri yapıldığı için tedarikçi taraf yani Rusya, İran... BOTAŞ'a doğal gazı kaçta satıyorsa özel şirkete de aynı fiyattan satacaktır. Çünkü onlar için "aman bu özel sektör, rekabet, verimlilik, ucuzluk sağlar" gibi söylemler önemsizdir, cebine gireceği hesaplar, kazanacağı parayı azaltmaya değil bilakis arttırmaya bakar. Özel sektör ithalat şirketi de bu bedelin üzerine kendi bedelini koyup satar.

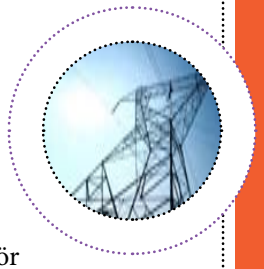
Burada neyin rekabeti, ucuzluğu vardır ve BOTAŞ'ın bitirilmek istenmesi nedendir?

20 yıl boyunca, Türkiye'nin doğal gazla tanışmasını sağlayan kurum olarak, kamu kaynakları ile milyarlarca

dolarlarla ifade edilen petrol, doğal gaz boru hatları, şebeke, kompresör istasyonları, LNG terminali gibi yatırımları gerçekleştiren, bu zamana kadar ülkenin elektrik üretimi, sanayi tesisleri ve konutlarına on milyarlarca metreküp doğal gaz sunumunu, sağlayan, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Mavi Akım, Şahdeniz projesi gibi çok büyük uluslararası enerji projelerini hayata geçiren BOTAŞ, kanunun bu haliyle uygulanması halinde 2009 yılından itibaren kanatları yolunmuş bir kuşa çevrilecektir. BOTAŞ'ın doğal gaz ticaretinden elde ettiği gelirden mahrum olması ve zaman içinde sadece bir iletim şirketi konumuna getirilmesi, bu zamana kadar yaptığı işleri yerine getirememesi sonucunu doğuracaktır³⁴

Mesele BOTAŞ'ın verimsiz işletmecilik yapması ise bu konuda da kamu işletmeciliğinin savunanların söyleye-

34. Bu süreç Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı için de benzer şekilde yaşandı. Kamu şirketinin dikey entegre yapısı parçalanarak Petrol Ofisi ve TUPRAŞ gibi tesisleri önce TPAO'dan ayrıldı sonra özelleştirildi. Petrol pazarlamasının ekonomik girdisinden olan arama şirketi, hem ekonomik gücünden hem de dünyanın büyük dikey entegre şirketleri ile rekabet etme imkanından mahrum bırakıldı.

ceği çok şey vardır.

Bugün BOTAŞ mali sıkıntı içerisinde ise bunun yegâne sebebi, kurumun başta Elektrik Üretim A.Ş.'ye (EÜAŞ) ait kamu santrallerine, ardından belediyelere sattığı doğal gazın bedelini tahsil edemiyor olmasıdır.

Hazine raporlarına göre, "13 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla, BOTAŞ'ın kamu kurumlarından gaz alacakları 4.38 milyar YTL'si anapara, 6.08 milyar YTL'si faiz olmak üzere 10.46 milyar YTL'dir. Savaş öncesi yıllarda ortalama 200 milyon dolar civarında gerçekleşen boru hattı gelirleri sıfıra yaklaştı ve BOTAŞ önemli bir gelir kaleminden mahrum kaldı. Elektrik sektöründeki genel aydınlatma ve yüksek kayıp-kaçak, tahsilat ve fiyatlandırma gibi sorunlar nedeniyle elektrik KİT'lerinin birbirlerine olan borçlarında son ayağı oluşturan EÜAŞ'ın BOTAŞ'a olan borçları sürekli artmıştır"³⁵

Bu kadar büyük bir borcun ödenmemesinin tek sorumlusu olarak BOTAŞ gösterilemez. EGO özelleştirilsin ve böylece belediyeye kaynak aktarılсын diye yıllardır BOTAŞ'a ödenmeye ödenmeye biriken borçların faizleri bir yasa ile bir kalemde silinebilmektedir. Enerji Bakanlığı Müsteşarı "kamunun kamuya borcunda faiz mi olur" diyerek EÜAŞ'ın BOTAŞ'a olan borçlarının faizini yine dikkate almamaktadır. Kimse BOTAŞ'a 6 milyar YTL'lik borç faizi ödemeyi düşünmemektedir. İyi de, BOTAŞ yapacağı yatırım için yurtiçi ve yurtdışı piyasalardan borçlanırken "ben kamuyum, borcumun anaparasını öderim faizini ödemem" diyebilmekte midir?

Bu sorunun cevabını, yine aynı Hazine raporundan bir alıntı ile cevaplandıralım:

"BOTAŞ'ın nakit ihtiyacı, ticari banka kredileri yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede 2006 yılı sonu itibarıyla bankalardan kullanılan ticari kredi toplamı 1.74 milyar YTL seviyesine yükselmiş, bu krediler için 197.5 milyon YTL faiz gideri oluşmuş-

tur. 15 Mayıs 2007 itibarıyla tahakkuk eden faiz toplamı 500 milyon YTL'ye ulaşmıştır."

Yapılmak istenen ne yazık ki kamu yöneticileri ve özel sektörün el birliğiyle sürekli olarak basiretle tüccar gibi davranmamakla suçlayarak BOTAŞ'ı güdükleştirmektedir.

Burada olan biten, milyarlarca dolarlık bir pastanın özel sektöre sunulmak istenmesinden ibarettir.

Kaba bir hesap yapalım, kesin rakamlar, ticari sır gerekçesi ile açıklanmasa da, yaklaşık olarak bin metreküp doğal gazın alış bedeli Eylül ayı itibarıyla 300 dolar civarındadır. Bu durumda 2007 yılı itibarıyla BOTAŞ'ın elindeki 40 milyar metreküp gazın ekonomik büyüklüğü 12 milyar dolardır. 2020 yılında, muhafazakâr hesaplamalarla tüketilmesi planlanan asgari 63 milyar metreküp doğal gazın ekonomik büyüklüğü ise yine 19 milyar dolar civarında olacaktır. İşte asıl istenen bu kadar büyük bir pastanın kamu tarafından yönetilmemesi ve özel şirketler arasında paylaşılmasıdır.

Avrupa'da kontrat devri diye bir durum yaşanmamıştır. Hiçbir Avrupa ülkesinde BOTAŞ gibi şirketlerin mülkiyet ayrıştırılması düşünülmektedir. BOTAŞ'ın güdükleştirilmesi halinde oluşacak şirketleri Avrupa'nın dev şirketleri kolaylıkla ele geçireceklerdir. Bu durumda stratejik bir yaklaşım sergilenmesine yönelik politik söylemler anlamsızlaşacaktır.

Asıl Gaye Ne Değildir?

Asıl amacın ne olduğunu söyledik de ne olmadığını söylemedik.

İster BOTAŞ'ın kontratlarının özel sektöre devrinde olsun, ister EPDK tarafından dağıtım lisansı ihaleleri yapılması veya EGO, İGDAŞ gibi belediye dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi gibi özel sektöre doğal gaz dağıtım hizmetlerinin yaptırılmasında ana amaç "tüketicinin oluşacak rekabetten yararlanması ve daha ucuza doğal gaz dağıtım hizmeti alması" değildir. Bu

söylem özelleştirmelere kamuoyu desteği sağlamak ve özel sektör işletmeciliğine destek sağlamak üzere geliştirilmiştir.

Kontrat devirleri sonrasında aslında tüketici lehine bir durumun oluşmayacağını yukarıda ifade etmiştik.

Şimdi de doğal gaz dağıtımından bu durumu biraz daha açalım.

Bu ucuzluk son derece düşüktür ve geçicidir.

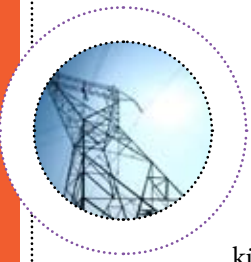
EPDK tarafından ihalesi yapılan bölgeler için hizmet bedeli metreküpte sıfır ile 4 Ykr arasında değişmektedir. Belediye şirketleri ise 6-7 Ykr civarında bir hizmet bedeli almaktadır. Doğal gazın satış fiyatı ise 43 Ykr civarındadır ve bu bedel yıl içinde periyodik olarak artmaktadır. Bir başka ifade ile doğal gaz dağıtım şirketlerinin hizmet bedelleri vatandaşa yapılan doğal gaz satışının en fazla 6'da biridir. İşte özel sektörün vatandaşa daha ucuz hizmet vereceği söylenen kısım bu altıda birlik kısımdır. Bir başka ifade ile devde kulaktır.

Doğal gaz ithal bir enerji kaynağıdır. Petrole endeksli olduğu için, fiyatı uluslararası gelişmelere bağlı olarak değişir. Doğal gazın pahalı veya ucuz olmasını belirleyen asıl unsur ülke içindeki dağıtım hizmeti bedeli değil, imzalanan uluslararası doğal gaz alım kontratlarında belirlenen formüllerdeki katsayılar çerçevesinde, dünya petrol fiyatlarındaki değişimler, döviz kuruındaki değişimler ve enflasyon oranı gibi etmenlerdir. Bir başka ifadeyle, hizmet bedellerini ne kadar ucuzlatırsanız ucuzlatın doğal gazın ucuz veya pahalı olmasında asıl belirleyici olan dışsal etkenlerdir. İşte bu dışsal etkenler yüzünden, Hazine verilerine göre, doğal gaz fiyatları son 4 yılda yüzde 122 arttı. Bu artış konut tüketicisine yüzde 82, sanayiye yüzde 60 oranında yansıtıldı.³⁶

EPDK ihaleleri sonrasında yaratılan "rekabet ucuzluk getirdi" fırtınası

35. Akşam 2 Eylül 2007

36. Cumhuriyet 6 Eylül 2007

SEKTÖR' den

doğal gaz dağıtımında işte böylesine küçük bir bölümü kapsamaktadır. Üstelik ihaleler sonrası belirlenen "ucuz" birim hizmet amortisman bedelleri 8 yıllık süre için geçerli olacaktır ve geçicidir. Zira bu bedeller 8 yılın sonunda özel şirketlerin talepleri çerçevesinde EPDK tarafından yeniden belirlenecektir.

Doğal gaz sektör dergilerinde ihaleleri kazanan şirketlerin yöneticilerinin demeçleri okunduğunda "8 yıl boyunca çok düşük bedelle hizmet verdik. Bu sürenin sonunda EPDK tarafından gerekli iyileştirmelerin yapılacağını düşünüyoruz" sözleriyle sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Gerçekten de, özel sektör doğal gaz dağıtım şirketleri için milat 8 yıl sonrasıdır. Bu tarihten itibaren belirlenecek yeni fiyatlardan lisanslarının geri kalan asgari 22 yıllık süresi boyunca dağıtım tekeli olarak hizmet vereceklerdir.

Doğal gaz dağıtımının özelleştirilmesinde asıl belirleyici olanın tüketici yararı değil özel şirketlerin çıkarı olduğunu göstermek için son bir hesaplama

sunalım.

Ankara'nın doğal gaz dağıtım hizmetini veren EGO'nun özelleştirilmesi için hazırlanan yasada doğal gazın dağıtım hizmet bedeli 10 yıllığına 0.0555 cent olarak belirlenmiştir. Bunun Eylül ayı kurundan Türk lirasına çevrilmiş hali metre-küp için 7 YKr (70 bin TL) civarındadır. Ankaralı bir tüketicinin ortalama yıllık gaz tüketimi bin metre-küp civarında kabul edilirse bir tüketiciden özelleştirilecek dağıtım şirketinin bütün bir yıl boyunca alacağı yıllık dağıtım hizmeti bedeli 70 YTL'dir.

Peki, toplamda dağıtım şirketinin geliri ne olacak diye bakarsak:

Ankara'da yılda 1 milyar metre-küp yakın doğal gaz tüketilmektedir. Şebeke altyapısı büyük ölçüde kamu kaynakları ile tamamlanmış olan bu bölgede özelleştirme sonrası dağıtım hizmeti verecek şirketin vatandaşan bir yılda toplayacağı tüm hizmet bedeli ve kârını kapsayan dağıtım bedeli 70 milyon YTL'dir (70 trilyon TL). İGDAŞ aynı şartlarda özelleştirilse doğal gaz tüketimi 3 kat fazla olduğu için özel şirketin alacağı yıllık dağıtım bedeli

210 milyon YTL olacaktır. Dağıtım hizmet bedelinden ayrı olarak belediye şirketlerinin yaptığı gibi, her yeni aboneden 40 doları sayaç 150 doları abone bağlantı bedeli olmak üzere toplam 190 dolar alınacaktır.

Üstelik bu ihaleleri kazanan ve kazanacak şirketler 8-10 değil 30 yıllığına doğal gaz dağıtım tekeline sahip olacaklardır. Ayrıca hizmet verdikleri bölgelerde doğal gaz tüketimi her geçen yıl hızlı bir şekilde artacağı için bu gelir de katlanarak artacaktır.

17 Eylül 2007 tarihi itibarıyla "piyasaların psikolojisine" göre³⁷ dünya petrol fiyatları varilde 80 dolar gibi tarihinin en üst düzeyine çıkmışken, üstelik bu rakamın 85 dolara kadar çıkabileceği ifade edilirken, Türkiye doğal gaz ithalatı ve dağıtımında bin tane özel sektör şirketi faaliyet gösteriyor olsaydı da doğal gazın fiyatının ucuzlaması hem "psikolojik"! hem de pratik olarak mümkün değildi ve ileride de mümkün olmayacaktır.

İşte tüm bu rakamların gösterdiği

37. Bakınız: 16-17-18 Eylül 2007 tarihli gazeteler...

gibi özelleştirmelerin arkasında yatan asıl gerçek, tüketici haklarını savunmak değil, kamudan özel sektöre yeni kazanç kapıları açmaktır.

Halbuki EPDK'nın bu konudaki söylemi, dağıtım şirketlerinin adeta bir amme idaresi gibi, sosyal sorumluluk bilinci içinde ve hep tüketicileri düşünerek çalıştıkları yönündedir.

EPDK'dan "biz kamudan özel sektöre yeni kazanç alanları sağlıyoruz" demesi beklenemez, çünkü bu gerçeği ifade etmek olsa da EPDK'nın enerji sektöründeki misyonuna aykırıdır. Zira EPDK, kuruluş kanunu ve uygulamakla sorumlu olduğu diğer kanunlar çerçevesinde, kamu kaynaklarının özel sektöre devri için var olan ve bunu kamu yararı söylemine sarılarak yapan bir kurumdur.

Petrol ve LPG

EPDK'nın 35-40 milyar dolarlık petrol ve LPG piyasalarını düzenleme ve denetleme çalışmaları son iki yıldaki mesaisinin büyük kısmını oluşturdu. Kurum akaryakıt bayiinden dağıtıcılara piyasada faaliyet gösteren 20 bine ya-

kın şirketi belli bir zaman sınırı içinde lisanslandırmak zorunda kalınca binlerce dosyaya ve kırtasiyeye boğularak önünü göremez duruma geldi. Esasinda bürokratik bir işlem süreci olan bu dönemin ardından yapılan denetimler sonucu 1.6 milyar YTL'si dağıtım şirketlerine olmak üzere toplamda 1.9 milyar YTL'ye yaklaşan, Cumhuriyet tarihinin en büyük cezalarını kesti. Bu cezaların dağıtıcılarla ilgili kısmı Danıştayca durduruldu.

EPDK, sektörü disipline etmek ve akaryakıt kaçakçılığı ile mücadele için TÜBİTAK'la birlikte gecikmeli de olsa ulusal markeri uygulamaya geçirmek gibi alanlarda başarılı oldu. Böylece kayıtlı akaryakıt tüketimleri, TÜPRAŞ'ın ve dağıtım şirketlerinin satışları hem de kâr marjları ciddi ölçüde arttı.

Ancak, "bir kamyoncuya belgesi yok diye 800 bin YTL gibi kamyonunun değerinin 20 katı ceza kesen" EPDK, elektrik ve doğal gaz sektörü için arzulayıp savunduğu, özel sektöre ve rekabete dayalı bir piyasaya petrol sektöründe kavuşmuş olmasına rağmen bu sektördeki şirketlerin kârları-

nın artmasına vesile olurken, Dünyanın en pahalı akaryakıtı tüketilen ülkemizde, temel tüketim maddelerinden birinde, rekabetin tüketici lehine işleyerek fiyatlarda ucuzlama şeklinde görülmesine yönelik bir işlem yapmadı.

Üstelik özelleştirme sonrası Koç Grubu'nun olan TÜPRAŞ, kendi başına rafineri çıkış fiyatlarını belirleyip dağıtım şirketleri de daha çok kazanırken kamu adına fiyat oluşumlarını izleme yetkisi olan EPDK bu konularda suskun kaldı, kamuoyundaki tereddütleri gidermedi.

EPDK'nın LPG piyasası ile ilgili çalışmalarını da henüz şirketlere lisans verilmesinin ötesine geçmedi.

Sonuç olarak tüm buraya kadar ifade edilen uygulamaları ve anlayışı ile EPDK, kuruluş felsefesine uygun olarak, piyasa kanunları çerçevesinde, piyasanın inşası ve bekası için ve bu amaçla kamu kaynaklarının özel sektöre devri için var olan ve üstelik bunu "kamu yararı" söylemine sarılarak yapan bir kurum oldu.

NİSYAN

Bu sayı iki bürokratin yanda kupürleri görülen demeçleri var. Elektrik Üretim A.Ş Genel Müdürü Sefer Bütün özel sektöre fiyat alım garantisinden, sözleşmenin hükümlerinin hep beraber belirlenmesine rağmen tüm kolaylıkların sağlanmasına rağmen milyarlarca dolarlık Afşin Elbistan Santralının yapım ihalesine hiçbir şirketin katılmaması üzerine "Özel sektör beş katlı kadayıf istiyor" diyor. Âdeta bu zamana kadar Türkiye'de özel sektörün aslında rekabet değil, kamu sırtından imtiyazlar istediğine dair dilimizde tüy bitercesine ifade ettiğimiz değerlendirmeleri doğrulamak istercesine. İlahi bir tesadüf gibi Bütün'ün demecinin hemen altında özel sektör üreticilerinin derneğinin başkanı Önder Karaduman, sanki 5 katlı kadayıfın ne olduğu sorusunu cevaplarcasına "Üretim ve dağıtım ihaleleri 2007'de başlasın" diyor. İkincisi EPDK Başkanı Günay, Türk özel sektörünün güçlerini birleştirmeye elektrik dağıtım ve üretim özelleştirme ihalelerinde yabancılarla rekabet edemeyeceğini söylüyor. Günay bir kamu yöneticisi olarak bir yandan kamunun elindeki bütün dev enerji kurumlarının parçalanarak özelleştirilmesini savunurken beri yandan bunu ele geçirecek olan özel şirketlerin yabancılar ile rekabet edebilmek için güçlerini birleştirmesini istiyor. Demek ki onun için kamu varlıklarının parçalanıp satılması değil, alacak olan özel sektörün tekelleşmesi önem taşıyor.

60. Hükümet Programında Enerji

TES-İŞ Enerji Araştırmaları Birimi

22 Temmuz 2007 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan AK Parti 60. Hükümeti kurdu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 1 Eylül'de TBMM'de hükümet programını okudu.

Hükümet programının enerjiyle ilgili bölümü şöyle:

“Enerji politikamızın temel amacı; rekabetin olduğu şeffaf bir piyasa ekonomisi ile artan nüfusumuzun ve hızla gelişen ekonomimizin enerji ihtiyacının sürekli, kaliteli, güvenli ve uygun maliyetlerle temin edilmesidir.

Enerji politikamızda ana unsur, enerji arz güvenliğidir. Elektrik üretim

ve dağıtımında özel sektör katılımının sağlanması, rekabetin olduğu işleyen bir piyasanın oluşturulması, tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi ve enerji üretiminde azami oranda iç kaynak kullanarak ithalata bağımlılığın azaltılması temel önceliklerimizdir.

Bütün dünyada enerji özellikle elektrik fiyatları hızla artarken, yukarıda sayılan tedbirler sayesinde, iktidarımız döneminde, konutlarda tüketilen elektrige hiç zam yapılmamıştır. Ayrıca, sanayide tüketilen elektriğin fiyatında yüzde 5 indirim sağlanmıştır.

Doğal gazdan faydalanan il sayısı 9'dan 47'ye çıkarılmıştır.

Yeni dönemde doğal gazı tüm şehirlerimize yaygınlaştırmayı planlıyoruz.

Önümüzdeki dönemde enerji sektöründe, yatırımcıya, tüketiciye ve ilgili kesimlere güven veren, belirsizlik içermeyen bir ortam oluşturulacaktır.

Düzenlenmiş işleyen piyasa yapısını oluşturmak için başlatılmış olan çalışmalar hızla tamamlanacak, öngörülebilirlik sağlanacak ve özel sektörün yatırım yapmasının önündeki engeller kaldırılacaktır. Boyabat, Deriner, Ermenek ve Iısu barajları bu dönemde tamamlanacak, Yusufeli barajının yapılmasına da başlanacaktır.

Kamu yatırım programında yer alan hidroelektrik ve termik santral projelerinin hızla tamamlanması öncelik taşıyacaktır.

Alternatif enerji kaynaklarının ge-

liştirilmesi için çalışılacaktır. Yenile-
nebilir enerji kaynaklarından azami
şekilde istifade etmek ve uygulamaları
yaygınlaştırmak için yapılan çalışmalara
devam edilecektir.

Enerji kaynaklarımıza nükleer
enerjinin de eklenmesi için gerekli
hukuki çalışmalar hızla sonuçlandırılacak,
özel sektörün bu alandaki yatırımları
desteklenecektir.”¹

Yerli Kaynak Payı Nasıl Artacak?

60. Hükümet Programında enerji arz güvenliğinin “ana unsur” olarak belirlenmesi doğru bir yaklaşımdır. Dergimizin önceki sayılarında da ifade edildiği gibi enerji sektörünün en önemli konusu arz güvenliğidir. Tüm konular bu temel esas sağlanabildiği takdirde bir anlam ifade edebilir.

Arz güvenliğini sağlamaya yönelik kamu yatırımlarının yapılabileceğinin vurgulanması ve ithal kaynaklara bağımlılığı azaltmak için yerli kaynaklardan azami ölçüde yararlanmasının planlanması da diğer olum-

1. Hükümet programının tamamı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul tutanaklarından http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?P4=19955&P5=H&PAGE1=1&PAGE2=25 adresinden okunabilir.

lu hedeflerdir.

Ancak programda arz güvenliğine bu kadar vurgu yapılırken enerji verimliliği, etkinliği, tasarrufu gibi talep yönlü politikalara dair hiçbir hususa değinilmemiş olması önemli bir eksikliklerdir.

Programın sektörün geleceği açısından belirsizlik taşıyan hususları ise, özel sektör yatırımlarının nasıl teşvik edileceği ile elektrik üretim ve dağıtımına özel sektör katılımından neyin kastedildiğidir.

Zira Bakan Hilmi Güler'in 1 Eylül tarihli açıklamalarından elektrik üretim ve dağıtımına özel sektörün katılımı değil, bu alanın tamamen özel sektöre bırakılacağı anlaşılmaktadır. Bakanın “kamunun elinde tek üretim ve dağıtım tesisi kalmayacak” şeklindeki açıklaması “yeni dönem”de hızlı bir özelleştirme sürecinin başlayacağını göstermektedir.

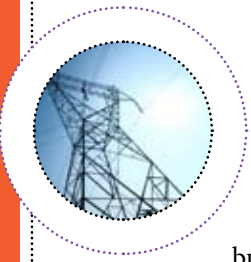
Öte yandan programda yerli kaynaklara ağırlık verileceği söylenip elektrik üretiminde doğal gazın payının azaltılacağı ifade edilmesine rağmen, gerek en güncel üretim projeksiyonları gerekse EPDK'ya yapılan yeni özel

Tablo 1. Toplam Güvenilir Üretim Kapasitesinin Enerji Kaynağı Türlerine Göre Gelişimi

(İşletmede, İnşa Halinde ve Lisans Almış Öngörülen Tarihlerde Devreye Girmesi Beklenen Santrallerle) (GWh)

YILLAR	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
LİNYİT	35894	36351	40679	43495	43936	45077	44975	44586	44587	44629
T.KÖMÜR+ASFALTİT	2677	2912	3322	3731	3731	3731	3731	3731	3731	3731
İTHAL KÖMÜR	11642	11862	11635	11642	11859	11615	11575	11076	11325	12016
DOĞAL GAZ	98656	101091	104025	105486	104451	103468	103012	103480	103640	104276
JEOTERMAL	272	392	423	454	454	454	454	454	454	454
FUEL OIL	11856	9865	9581	9887	10294	10294	10294	10294	10294	10294
MOTORİN	1186	1186	1143	1143	1143	1143	1143	1143	1143	1143
DİĞER	2949	2949	2949	2949	2949	2949	2949	2949	2949	2949
TERMİK TOP.	165133	166609	173757	178787	178817	178732	178133	177714	178124	179493
BİOGAZ+ATIK	177	238	238	238	238	238	238	238	238	238
HİDROLİK	40710	38102	40339	44095	47100	48576	48840	48362	48206	47397
RÜZGÂR	908	1925	2282	2366	2366	2366	2366	2366	2366	2366
TOPLAM	206928	206873	216615	225485	228521	229911	229577	228679	228933	229493

SEKTÖR' den

sektör yatırım başvuruları incelendiğinde bu durumun tam aksi yönde yaşanacağı görülmektedir.

Eylül ayında nihayet TEİAŞ ve EPDK'nın internet sitelerine konulan 2007-2016 yıllarını kapsayan "Üretim Kapasite Projeksiyonu"ndaki "Toplam Güvenilir Üretim Kapasitesinin Enerji Kaynağı Türlerine Göre Gelişimi" tablosu, inşası devam eden yatırımlar dikkate alındığında 2016 yılına kadar elektrik üretiminde yerli değil, ithal kaynakların payının ağırlığını koruyacağını göstermektedir.

Süren tüm özel ve kamu projelerine göre 10 yıl sonra, yani 2016 yılında, Türkiye elektrik üretimi 229 milyar 493 milyon kilovatsaate ulaşacaktır. Bu üretim içinde doğal gaz, ithal kömür ve fuel oil gibi ithal kaynakların payı 126 milyar 586 milyon kWh'e çıkarak yüzde 55 ile bugünkü seviyesini aynen koruyacaktır. 5 yıl sonrasında, 2012 yılında ise ithal kaynakların üretimdeki payı yüzde 54.5 seviyelerinde olacaktır.

Ancak son aylarda yaşanan bazı önemli gelişmeler, ithal payın öngörülerin çok üzerinde artmasına sebep olacak niteliktedir. 2007 yılının ortasından itibaren daha ciddi boyut kazanan elektrikte arz güvenliği sorunu ile birlikte Mayıs ayından Ağustos ayı sonuna kadar 4 aylık süre zarfında EPDK'ya özel sektör tarafından ardı ardına yeni büyük ölçekli doğal gaz ve ithal kömür santralı yatırım başvuruları yapılmıştır. Bu 17 yatırım başvurusunun toplam kurulu gücü 10 bin 826 megavatır ve bu tesislerin yaklaşık yıllık elektrik üretimi 82 milyar kilovatsattır (Bakınız Tablo 2).

Bu santralların büyüklüklerinin daha iyi anlaşılması için Türkiye'nin mevcut elektrik üretiminin neredeyse yarısını, toplam kurulu gücünün de dörtte birinden fazlasını oluşturduğunu söylemek gerekir. Türkiye'nin elektrik üretiminde ithal kaynakların payı yüzde 50 seviyesinin üzerinde iken 3-5 yıllık süreler zarfından mevcut tüketiminin yarısı kadar daha ithal kaynaklı santralların devreye alınması halinde bırakınız elektrik üretiminde ithal kaynaklarının payının azaltılması, bilakis ciddi oranda artması söz konusudur.

Tablo 2. 2007 Yılı Mayıs-Ağustos Döneminde Yapılan Yeni Özel Sektör Yatırım Başvuruları

Başvuran Şirket	Kurulacak Yer	Yakıt Türü	Kurulu Güç (MW)
Habaş Sınai ve Tıbbi Gazlar İstihsal Endüstrisi A.Ş.	İzmir Aliğa	İthal Kömür	600
Yalınkaya Enerji Üretim A.Ş.	Antalya	Doğal Gaz	450
Borascio Enerji ve Kimya Sanayi Ticaret A.Ş.	Samsun Çarşamba	Doğal Gaz	890
Cengiz Enerji San. ve Tic. A.Ş.	Samsun Tekkeköy	İthal Kömür	600
Ayas Enerji Üretim ve Ticaret A.Ş.	Adana Yumurtalık	İthal Kömür	800
Enka Enerji Üretim A.Ş.	İzmir Aliğa	İthal Kömür	750
İçdaş Çelik Enerji Tersane ve Ulaşım San. A.Ş.	Çanakkale Biga	İthal Kömür	600
Enerjisa Enerji Üretimi A.Ş.	Balıkesir Bandırma	Doğal Gaz	1000
Limgaz	Denizli Honaz	Doğal Gaz	810
San-Sal İnşaat Tesisat San. Ve Tic. A.Ş.	Çanakkale Ezine	İthal Taşkömürü	500
Maren	Kahramanmaraş	İthal Kömür	160
San-Sal İnşaat Tesisat San. Ve Tic. A.Ş.	Samsun Çarşamba	İthal Taşkömürü	500
Kaptan Demir Çelik Endüstrisi ve Ticaret A.Ş.	Tekirdağ Marmara Ereğlisi	İthal Kömür	135
Aksa Enerji Üretim A.Ş.	Samsun Çarşamba	Doğal Gaz	425
Akfen Enerji	Sinop Erfelek	İthal Kömür	1600
Akfen Enerji	Samsun Tekkeköy	İthal Kömür	800
Yalınkaya	Denizli Sarayköy	Doğal Gaz	205
			10826

minin yarısı kadar daha ithal kaynaklı santralların devreye alınması halinde bırakınız elektrik üretiminde ithal kaynaklarının payının azaltılması, bilakis ciddi oranda artması söz konusudur.

Ayrıca ülkemizin Çanakkale Biga, İzmir Aliğa gibi bölgelerinde ithal kömür santralları kurulmasının çevresel tahribat riskinin de mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Sonuç olarak, özel sektör yatırım başvurularında son birkaç ayda bu ka-

dar büyük ölçekli ithal yakıtlı projeler gündeme gelmişken yerli payın nasıl arttırılacağı bir soru işareti yaratmaktadır.

Eğer sektörün geleceği özel sektör yatırımlarına bırakılacak ve ithal enerjiyle çalışacak tüm santrallar devreye alınacaksa, programda yer alan "ülkemizin enerji üretiminde azami oranda iç kaynak kullanarak ithalata bağımlılığını azaltılması temel önceliği"nin yakalanacağını söylemek hayalcilik olacaktır.

Enerji Politikaları Masaya Yatırıldı

TMMOB Türkiye VI. Enerji Sempozyumu 22-24 Ekim tarihleri arasında, Ankara'da İMO Teoman Öztürk Konferans Salonu'nda yapıldı. "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği" başlığıyla düzenlenen sempozyumun açılışına Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler de katıldı. TES-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Bayram Eren, sempozyumda "Elektrik Sektörü ve Özelleştirme" başlıklı bir sunuş yaptı. Üç gün süren sempozyumda, akade-

misyenler, mühendisler, kamu ve özel sektör temsilcilerinin katıldığı çok sayıda oturum yapıldı. Sunulan onlarca bildiri ve tebliğde enerji sektörünün sorunları masaya yatırıldı.

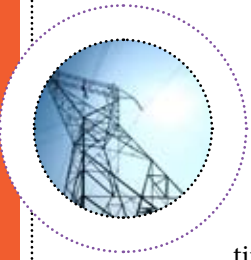
Sempozyum, TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı Mehmet Soğancı'nın konuşmasıyla başladı. Soğancı, enerji sektörünün ülke ihtiyaçlarına uygun programlar geliştirilmesi yerine uygulanan liberal politikalarla ülke ihtiyaçlarının tam tersine gelişen bir süreç

içerisine girdiğini belirtti.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, sempozyum açılışında yaptığı konuşmada eleştirilere cevap verdi. Eleştirmek yerine hızlı koşarak üretime geçmek gerektiğini söyleyen Güler, iş başına geldiklerinde, gördükleri manzaranın üzüntü verici olduğunu, doğalgaz konusunda yapılmış olan "al ya da öde" sistemli anlaşmalar bulunduğunu ve bunların üzerine kararlılıkla gittiklerini söyledi. Bakan Güler, kavanoz içindeki bioethanol'u göstererek 'Eğer petrolde dışa bağımlılığımız varsa, tarımın gelişmesini istiyorsanız, işsizliğe çare bulmak istiyorsanız, enerjide cari açığı gidermek istiyorsanız, sloganların önüne geçip üretmek lazım" diye konuştu. Bioethanolün şeker fabrikalarında heba edildiğini, ancak bunun yüzde 100 yakıt olarak kullanılabileceğini anlatan Güler, Bioethanol Türkiye'de ciddi bir şekilde tutulursa 350 bin aile bundan ekme yiyecek dedi.

TES-İŞ Genel Eğitim Sekreteri Bayram Eren, sempozyumun ikinci günündeki "Enerji Alanında Yeniden Yapılandırma ve Kamu İşletmeciliği" başlıklı oturumda "Elektrik Sektörü ve Özelleştirme" başlıklı bir sunuş yaptı. Türkiye'de son beş yıldır hızlı bir özelleştirme süreci yaşandığına dikkati çeken Eren "Hükümet, uluslararası sermaye kuruluşlarının da desteğiyle özelleştirme konusunda tam bir siyasi kararlılık gösteriyor. Bu kararlılığın bir sonucu olarak, başlangıcından 2002 yılına kadar 8 milyar dolar civarında bir özelleştirme yapılmışken, sadece son 5 yılda toplam 22 milyar dolarlık satış işlemi gerçekleştirildi" dedi. Elektrik dağıtım ve üretim tesislerinin geçtiğimiz dönemde özelleştirilememesinin "hükümetin elektrikte özelleştirmeye sıcak bakmadığı" gibi yanlış bir kanı doğurduğunu belirten Eren, buna karşılık AK Parti ve onun 60. Hükümetinin, genel seçim sonrası elde ettiği galibiyetin de etkisiyle, gerek Avrupa Birliği'ne

SEKTÖR' den

uyum, gerek IMF ve Dünya Bankası gözetimindeki yapısal dönüşüm süreçlerinde, önceki dönemde gerçekleştiremediği işlemlere hız vereceğini ilan ettiğini hatırlattı.

Bayram Eren, 1990'lardan günümüze kadar enerji sektörünün özelleştirilmesi gerektiğini savunanların gerekçelerini aktardıktan sonra, özelleştirmeci söylemin çelişkilerini anlattı. Eren, "Yerli ve yabancı özel sektör işletmeciliğinin kamunun yararına olduğuna dair hakim söylem ile bu zamana kadar ülkemiz elektrik enerjisi sektöründe yaşanan deneyimler taban tabana zıttır. Avrupa Birliği'nin 20 yıla yakın bir süredir dillendirdiği rekabet söyleminin işlevsiz kaldığı Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan belgelerde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra tek tek üye ülkelerin uygulamaları da özelleştirmecilerin söylemini desteklemektedir" diye konuştu,

Sunuşunda elektrik enerjisi sektöründe özelleştirme çabalarının tarihçesine ana hatlarıyla değinen Eren,

Türkiye elektrik enerjisi sektöründe özelleştirme ve yeniden yapılandırma çalışmalarının kimin hangi ihtiyacından doğduğunu ana çizgileriyle anlattı. Bayram Eren, Avrupa Birliği enerji politikalarının da söylemde farklı eylemde farklı olduğunu kaydederek şunları söyledi:

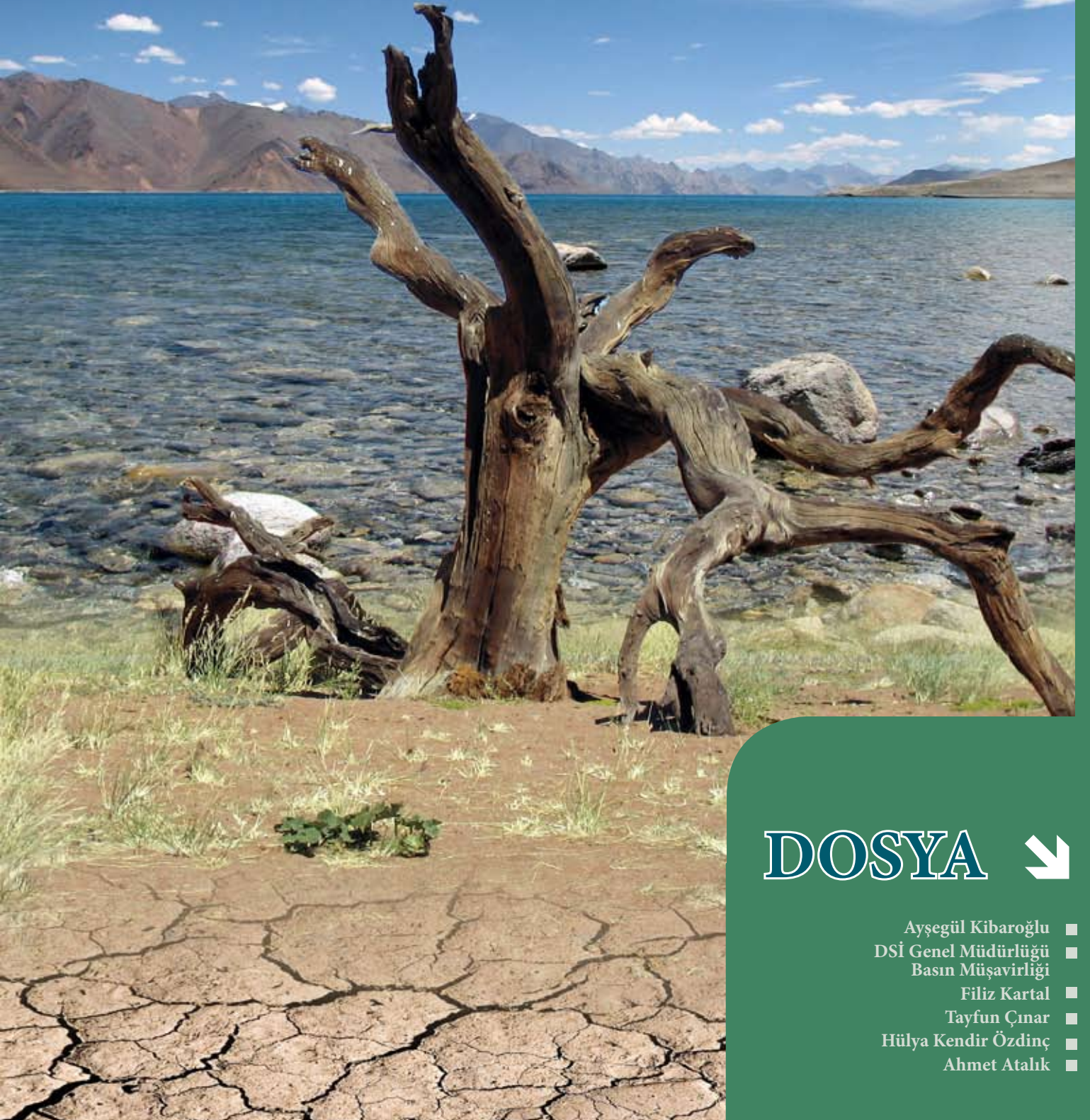
"Her ülke gibi, AB'nin de 'rekabet, şeffaflık, tedarikçiyi serbestçe seçmek' gibi içi boş ve hayata geçirilmemiş söylemleri bir yana, enerji politikalarındaki birincil amacı, enerji arz güvenliğini sağlamaktır. Bunun için Birlik ülkeleri açısından Rusya'nın dışında enerji temin edilecek ülkelerle alternatif ulaşım kanallarının geliştirilmesi önceliklidir. Bu kapsamda Türkiye, coğrafi konumu ile zengin hidrokarbon rezervlerine sahip Orta Asya ve Kafkasya bölgesinden enerji nakli için kritik önemdedir. Birlik kendi şirketleri vasıtasıyla Türkiyeden enerji naklini güvence altına almayı amaçlamaktadır. Bunun için de "piyasa işleyişinin AB ülkeleri ile uyumlu olması" söyleminin arkasında Türkiyeden özelleştirme ve "serbest-

leştirme" çalışmalarına hız verilmesini istemektedir. Çünkü ancak bu şekilde Birliğin dev enerji şirketleri kamunun boşalttığı alanları kendi belirledikleri kurullarla ele geçirebilecektir"

Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne, ülkenin en ucra köşelerine hizmet götüren, 46 bin kilometre nakil hattı çeken, 840 bin kilometre dağıtım şebekesi döşeyen, 28 milyon aboneye hizmet veren, Türkiye'nin her yerinde hidroelektrik santraller, barajlar, kömür santralleri kuran, kömür çıkaran, işleyen 120 bin kişinin çalıştığı kamuya ait enerji kuruluşlarının 'artık miadını doldurdukları ve gelecekte bu ülkenin ihtiyaçlarını karşılayamayacaklarına' karar verildiğini ve bu yönde adımlar atılmaya başlandığını belirten, sözlerini "Bu, bu ülkenin gerçekliğini bilen, o tesislere yıllarını verenlerin alabilecekleri bir karar değildir. Bu kararın arkasında, adına "uluslararası konjonktür, yıkılan duvar, değişen dünya, gelişen rekabet, yapısal uyum, reform, AB süreci" ne dersiniz deyin esasında dışsal, dayatmacı gerekçeler ve çıkarlar vardır" diye tamamladı.

Kuraklık ve Su Sorunları

DOSYA

- Ayşegül Kibaroğlu ■
- DSİ Genel Müdürlüğü ■
- Basın Müşavirliği ■
- Filiz Kartal ■
- Tayfun Çınar ■
- Hülya Kendir Özdiñ ■
- Ahmet Atalık ■

Küresel Su Politikalarının Evrimi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Ayrışan Yolları

Ayşegül Kibaroğlu

Doç. Dr., ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü

Su kaynakları politikası, sosyo-ekonomik yaşamın başlıca aktörleri tarım, sanayi ve içme suyu kullanıcıları arasında çatışan çıkarların yönetilmesidir. Çoğu zaman mevcut su kaynakları üzerindeki rekabet doğal hayatın sürdürülebilirliği için gerekli olan payı yeterince dikkate almadan gelişir. Bu rekabet aynı zamanda yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde ortaya çıkabilmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde su konusu, Dünya Bankası, Gıda ve Tarım Örgütü, Kalkınma Programı, Çevre Programı gibi Birleşmiş Milletler'in (BM) uzman kuruluşlarının stratejik değerlendirmelerinde ön sıralara yükselmiştir. 1970'lerden günümüze dünyada özellikle kurak ve yarı-kurak iklim kuşaklarında yer alan ülkelerin temiz ve yeterli su kaynaklarına ulaşmada karşılaştıkları güçlükler ve giderek artan bu su kıtlığının sosyal, ekonomik ve politik yaşama olan olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik bir dizi uluslararası konferans ve toplantı gerçekleşmiştir. Bu uluslararası girişimler, yeryüzüne dengesiz ve düzensiz dağılmış su kaynaklarının, hızlı nüfus artışı sonucu büyüyen talepler ve ekosistemlerin korunması gerekliliğini göz önüne alarak, etkin ve adil biçimde kullanılmasına ilişkin bir dizi ilke ve normlar ortaya koymuşlardır (Kibaroğlu, 2002).

Ancak yerel, bölgesel ve küresel düzeyde kritik su konularını belirlemeye ve bunlarla baş etme yolunda

genel ilkeler oluşturmaya yönelik bu küresel su politikası diyalogları, uzun bir dönem sektörel bir yaklaşımla içe kapanık bir tartışma platformu oluşturmuş ve kalkınma ile ilişkili diğer küresel diyalog süreçlerinden soyut bir biçimde gelişmişlerdir. 1977'de BM öncülüğünde Mar Del Plata'da (Arjantin) toplanan ilk küresel Su Konferansı'nda öncelikli sorunun "artan dünya nüfusunun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yeterli ve iyi kalitede su temini" olarak belirlenmesi; 1992'de "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio Gündem 21" belgesinde bir fasılın (Bölüm 18) tamamıyla su kaynakları kullanımı ve yönetimine ayrılmasına karşın, su kaynakları yönetimi esas ilişki kurulması gereken sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun giderilmesi gibi öncelikli uygulama alanlarından kopuk bir biçimde ele alınmıştır.

Bununla birlikte 21. yüzyıla girerken bir yandan küresel su diyaloglarında "bütüncül su kaynakları yönetimi" paradigması etkinliğini artırırken diğer yandan kalkınma odaklı uluslararası girişimlerde suyun sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için kilit kaynak olduğu görüşü hakim olmaya başlamıştır. Su kaynakları, gelişmekte olan ülkelerde yoksul halk için sürdürülebilir kalkınmaya erişme yolunda yaşamsal önemdeki tarım, sağlık, enerji ve çevre sektörleriyle doğrudan ilgilidir. BM Binyıl Kalkınma Hedefleri (2000) arasında dünyada bu imkânlardan yoksun 1 milyarı

aşkın insan için su kaynaklarına erişim ve 2 milyarı aşkın insan için de hijyen koşullarının sağlanması öncelikli yeri tutar. Bu amaçlarla BM Genel Sekreteri'nin öncülüğünde geliştirilen, su kaynakları yönetiminin kilit sektör kabul edildiği ve sürdürülebilir kalkınma uygulamalarının öncelikle gerçekleştirileceği ve sosyo-ekonomik kalkınmanın temel sektörlerini ve aralarındaki yapısal bağlantıları simgeleyen *WEHAB (Water-Energy-Health-Agriculture-Biodiversity)* girişimi ile su kaynakları yönetiminin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır (UNESCO, 2006).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren su kaynakları yönetimi ile ilgili gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında öncelik, ihtiyaç ve yaklaşım farklılıklarını ortaya koyan bir dizi "su kaynakları yönetimi paradigmaları" gelişmiştir. Sanayileşmekte olan ülkeler su kaynakları da dahil olmak üzere doğanın kontrol edilebileceği anlayışıyla 19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın ilk yarısı itibarıyla çok sayıda baraj ve sulama kanalları inşa ettiler. Su sektöründe, mühendislik kapasitesi, bilimsel gelişmeler ve devlet ve özel sektörün yatırım girişimlerini birleştiren ve "hidrolik misyon" olarak tanımlanabilecek çok sayıda baraj ve sulama kanalları yapımını içeren bu su kaynakları yönetimi yaklaşımı, 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere sanayileşmekte olan ülkelerin, enerji, gıda, içme suyu ve hizmet sektörlerinde artan ihtiyaçlarına cevap vermiş-

tir. Öte yandan hidrolik misyon, 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle, Büyük Britanya'nın kolonilerinde uygulanmış; Mısır ve Hindistan'da İmparatorluğun tekstil sanayiine girdi sağlayan pamuk tarlaları Nil ve İndus nehirlerinin su kaynakları ile beslenmiştir. Hidrolik misyon yalnızca kapitalist ülkelerde değil Sovyet Rusya'da da Orta Asya'nın verimli tarlalarında tarımsal faaliyetler ve su biriktirme havzalarında enerji üretmek için kullanılmıştır (Allan, 2003).

Hidrolik misyon, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Güney'e, gelişmekte olan ülkelere ihraç edilmiştir. Ancak, hidrolik misyon 20. yüzyılın son çeyreğine girildiğinde, Kuzey'in kalkınmış ülkelerinde artan nüfus ve şehirleşme sonucunda büyüyen taleplerle gelen su krizlerine çare bulamamıştır. Bir yandan büyük su projeleri için ekonomik olarak geliştirilebilecek uygun alanlar bulmak güçleşmekte öte yandan su yapılarına aktarılacak finans kaynakları yetersiz kalabilmektedir. Öte yandan 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelerde çevre hareketlerinin ortaya çıktığı dönemde, hızla ve çok sayıda gerçekleştirilen su altyapılarının doğayı kontrol etmekten çok çevreye büyük zararlar verdiği yolunda eleştiriler duyulmaya başlanmıştır. Önceleri merkezi yönetimde dirençle karşılaşan çevre hareketleri, zaman içinde bu ülkelerde seçmenlerin de dikkatini çekerek ve desteğini kazanarak; kurumsallaşarak, su yönetiminde önemli dönüşümlere yol açmışlardır. Böylelikle su kaynakları tarım, içme suyu, sanayi ve hizmetler yanında çevreye de tahsis edilerek ekosistemlerin dengesi korunmaya çalışılmıştır. Ancak çevre duyarlılığını vurgulayan ve Kuzey tarafından yeterli finans kaynakları ile de desteklenen bu paradigma, o yıllarda Güney ülkelerinin su kaynakları yönetiminde yer bulamamış ve benimsenmemiştir.

1980'lerin sonu itibariyle su kaynakları yönetiminde yine Kuzey ül-

keleri ve Dünya Bankası gibi fon kuruluşları tarafından desteklendiği biçimiyle farklı bir paradigma ön plana çıkmaya başlamıştır: Suyun "ekonomik bir meta" olduğu görüşü Kuzey ülkelerinde su kaynakları yöneticileri tarafından benimsenmeye başlanmıştır. Su kaynakları üzerinde giderek artan baskıyı kontrol etmek ve mevcut kaynakları daha etkin kullanmak için "fiyatlandırma", "su pazarları" ve "özelleştirme" gibi ekonominin araçlarının kullanılması bu paradigma ile vurgulanmıştır. Ancak suyun özellikle büyük miktarlarda tahsis edildiği tarım sektöründe başta olmak üzere kullanıcıların suyu sosyal bir kaynak olarak değerlendirdiği Güney'in kalkınmakta olan ülkelerinde, önerilen bu su kaynakları yönetimi araçları benimsenmemiştir.

Öte yandan Kuzey'in gelişmiş ülkeleri 1990'lı yılların sonları itibariyle su kaynakları yönetiminde "bütüncül su kaynakları yönetimi" paradigmasını öne çıkarmaya başlamışlardır. Bütün-

cül su kaynakları yönetimi, havza sınırları içinde yerüstü ve yeraltı sularını, su ve toprak kaynaklarını bir arada ele alan; havzanın aşağı ve yukarısı arasındaki ilişkileri, suyu farklı yerde farklı amaçlarla kullananlar ve yönetenlerin arasındaki ilişkileri ve suya gereksinim duyan eko-sistemlerin suyla olan ilişkileri gibi temel ilişkilerin belirlenmesini ve bu ilişkiler arasında işbirliğini sağlayacak yasal ve kurumsal mekanizmaların oluşturulmasını kapsamaktadır. Bu paradigma çerçevesinde, su yönetimi havza bazında planlanırken, bu planlamalar yalnızca enerji ve sulama üzerinde odaklanmayacak, havza içindeki ve komşu havzalardaki çevresel ve sosyal etkileşimler de göz önüne ele alınacaktır. Bu yaklaşım çerçevesinde, çevresel duyarlılık ve suyun liberal ekonominin araçlarıyla etkin kullanımı anlayışı güçlenerek devam etmektedir. Örneğin, "bütüncül su kaynakları yönetimi" yaklaşımının ana eksenini oluşturduğu ve su kaynakları

yönetiminde Avrupa Birliği'nin üst yasal kaynağı olarak sunulan Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi kapsamında "ekolojik kalite" ve "suyun gerçek (piyasa) değerinde fiyatlandırılması" gibi normlar yer almaktadır (Directive, 2000).

Bu iki unsura ek olarak "bütüncül su kaynakları yönetiminin" vurguladığı bir diğer husus da su yönetiminde havza temelinde teknik ve yönetişime ilişkin kurumsal yapılanmalarla etkin su kaynakları yönetimi mekanizmasının oluşturulabileceğidir. Kuramsal içeriği ve gelişmiş ülke coğrafyalarındaki uygulamalarıyla Kuzey'in ihtiyaçlarına yönelik olarak şekillenmiş bu yaklaşım, Güney ülkelerinde su yönetimini biçimlendiren sosyal, ekonomik, kültürel, tarihi ve coğrafi şartlar ile uyumsuzluklar gösterebilmektedir. Sanayileşmiş Kuzey ülkelerinin siyasi iktisat yaklaşımlarının bir ürünü olan "havza planlama yaklaşımı" gelişmekte olan ülkelerde tıpkı "hidrolik misyon"daki gibi doğrudan uygulanmaya çalışılırsa bu ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınma ve suyun stratejik rolü gibi öncelikleriyle örtüşmeyecektir (Kibaroğlu ve Sümer, 2007).

SINIRAŞAN SU KAYNAKLARI

Yeryüzünde iki ya da daha çok ülkenin sınırlarını aşan 263 nehir bu-

lunmaktadır. Sınıraşan nehir havzaları dünyanın karasal yüzeyinin yüzde 45'ini kaplar, dünya nüfusunun yüzde 40'ını barındırır ve küresel su akışının yaklaşık yüzde 60'ını oluştururlar. Toplam olarak 145 ülkenin toprağı sınıraşan havzalarda yer almaktadır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte sınıraşan nehirlerin sayısında önemli bir artış olmuştur. Örneğin, eski Sovyetler Birliği döneminde merkezi yönetim altında olan Aral Gölü havzası, 1991'de Birliğin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan beş cumhuriyet tarafından paylaşılr duruma gelmiştir (Wolf, 2002).

Sınıraşan nehir havzalarında uyumsuzlukların başlıca tarafları, nehirlerin kaynağında (membra ya da yukarı-kıyı) ve nehirlerin akışında (mansap ya da aşağı-kıyı) yer alan ülkeler olmaktadır. Örneğin, Nil havzasında Mısır mansap ülkesiyken, Etiyopya ve Sudan başta olmak üzere bir dizi doğu Afrika ülkesi memba ülkesi durumundadırlar. Öte yandan, Fırat-Dicle nehir sisteminde, Fırat nehrinin yaklaşık yüzde 90'ının Doğu Anadolu yüksekliklerinden kaynaklanması itibarıyla Türkiye memba ülkesi konumundayken, Suriye akış üzerinde orta-kıyı ülkesi (akışa yüzde 10 katkısıyla), Irak ise mansap ülkesi durumundadır. Dicle nehrinin yüzde 40'ı Türkiye'den doğmakta, geri kalan yüzde 40 ve yüzde 10 sırasıyla, Irak ve İran topraklarından kaynaklanmaktadır. Türkiye ve İran mem-

ba ülkesi konumundayken, Fırat ve Dicle'nin Şattül-Arap'ta birleşerek Basra Körfezi'ne döküldüğü aşağı havzada Irak mansap ülkesi konumundadır. Dicle nehri Suriye ve Türkiye arasında 40 kilometre kadar sınır oluşturmakta ve bu fiziksel konumuna dayalı olarak Suriye'nin sınırlı da olsa kullanımlarına olanak sağlamaktadır.

Sınıraşan nehir sistemlerinde, özellikle yarı-kurak ve kurak iklim kuşaklarında (Orta Doğu, Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya, Güney Afrika gibi) yer alan ülkeler arasında, su kaynaklarının paylaşımına ilişkin uzlaşmazlıklar benzer tarihsel ve coğrafi kurgu içinde gelişmiştir. Bu nehirlerin tarımsal ve diğer kullanımlara daha elverişli delta bölgelerinde yer alan mansap ülkeleri (Ör: Mısır, Irak), su kaynaklarını antik çağlardan buyana kullanımına istinaden "tarihsel (kadim) haklarını" ön plana çıkararak, nehir sistemlerinin yukarı kıyılarında yer alan ülkelere (Ör: Türkiye ve Etiyopya) su kaynaklarının akışında nicelik ve nitelik olarak değişiklik yapmamaları konusunda ısrarcı olmuşlardır. Buna karşın, memba ülkeleri ise sınıraşan suların ülke sınırları içinde kalan bölümleri üzerinde "mutlak egemenlik haklarını" vurgulayarak; artan gıda, enerji ve içmesuyu ihtiyaçlarını karşılamak, kırsal alanda yaşayan nüfuslarına sulamalarla gelebilecek istihdam ve yaşam olanakları sağlamak amacıyla nehirlerin orta ve yukarı havza bölümlerinde baraj ve sulama sistemleri inşa etmeyi hedeflemişlerdir.

İşte, 20. yüzyılın başlangıcından bu yana hızlı ekonomik büyüme sürecinde tüketime yönelik (sulamalar) su kullanımlarının arttığı nehir havzalarında, ülkelerarası su çatışmalarını çözmeye yönelik olarak gelişmekte olan uluslararası su hukuku, memba ve mansap ülkeleri arasında çatışan hak savlarını uzlaştırmaya yönelik örfi kurallar, ikili ve çoktarafli antlaşmalar ve yargı kararları üretmiştir. Nitekim, uluslararası hukuk alanındaki gelişmeler sonucun-

da tarihsel haklar ve mutlak egemenlik gibi çatışan doktrinlerin yerine gerek memba gerek mansap ülkesinin haklarını ve yükümlülüklerini vurgulayan “adil ve akılcı kullanım” doktrini ön plana çıkarılmıştır. Böylelikle memba ülkesinin ihtiyaçlara dayalı hakları olduğu kabul görmüş; öte yandan memba ülkesinin bu haklarını kullanırken mansap ülkesine önemli zarar vermeme yükümlülüğü içinde olduğu vurgulanmıştır. Aynı biçimde mansap ülkesinin su kullanım hakları ihtiyaçları doğrultusunda memba ülkesi tarafından sağlanacak ancak mansap ülkesi su kaynaklarını akılcı kullanım yükümlülüğü altında olacaktır (Kibaroğlu, 2002).

SU SAVAŞLARI: ULUSLARARASI MI? YEREL Mİ?

20. yüzyıl boyunca uluslararası su hukukunun tartışmalı ve çoğunlukla yaptırımdan uzak kuralları gelişedurun, yüzyılın ikinci yarısından buyana özellikle yarı kurak ve kurak iklim kuşaklarında sınıraşan nehirlerde yer alan ülkeler arasında artan su kullanımına paralel olarak hızlanan rekabetin sıcak çatışmalara hatta “su savaşlarına” neden olacağına ilişkin görüşler yoğun-

luk kazanmıştır. Su savaşları senaryoları ilgili ülkelerin siyasi liderlerinin iç politikaya yönelik olarak yaptıkları açıklamaları üzerine inşa edilmiştir. Gerçekte, siyasi liderlerin bu açıklamaları gerek iç siyasi ve ekonomik politikalarıyla gerek dış politikalarıyla tezat içinde olmuştur. Örneğin: Ürdün Kralı Hüseyin 1990’ların başında yaptığı bir açıklamada “Ürdün Krallığı’nın bir daha İsrail’le ancak su paylaşımı nedeniyle bir savaş yapabileceğini” vurguladığı tarihlerde, İsrail’le su paylaşımını da içeren Barış Antlaşması’nın (1994) kamuoyundan uzak bir biçimde müzakerelerini sürdürmekteydi (Selby, 2002).

Su savaşları senaryolarının en temel problemi mutlak bir kanıt yetersizliği içinde olmalarıdır. Su savaşları literatürü, su kaynaklarına egemen olma hedefini 1967 Arap-İsrail Savaşı ve İsrail’in Lübnan’ı işgali (1982) ile ilgili başlıca neden olarak öne sürerler. Oysa, nesnel, kapsamlı ve sistematik bilimsel çalışmaların tümü Arap-İsrail savaşlarıyla ilgili olarak suyun, diğer birçok sebep arasında sadece biri olduğunu ortaya koymuştur. Modern tarihte, sınıraşan su kaynaklarıyla ilgili sadece yedi adet hafif nitelikte çatışma

meydana gelmiştir ve bunların su kaynaklarına egemen olma hedefi dışında birçok temel nedeni bulunmaktadır (Wolf, 1999).

Su uyuşmazlıklarını “siyasi ekolojik” (*political ecology*) ve “ekonomi politik” (*political economy*) eleştirel bakış açılarıyla değerlendiren akademisyenler, realistlerin iddia ettiği gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi kurak ve yarı-kurak iklim kuşaklarında yer alan sınıraşan su havzalarında su paylaşımının devletler düzeyinde su çatışmalarına yol açacağı görüşüne karşı çıkarlar. Eleştirel yaklaşımı benimseyen bu uzmanlara göre Orta Doğu ülkelerinin milli gelirlerinde, ticaret hacimlerinde ve diğer makroekonomik ekonomik büyüme göstergelerinde tarım (suyu en büyük miktarlarda kullanan sektör) ve dolaylı olarak su kaynaklarının önemi giderek marjinalleşmektedir. Böylelikle Orta Doğu ülkelerini yöneten iktidarlar ve onların destekleyicisi sosyal ve ekonomik açıdan avantajlı durumda olan elit sınıf, komşu ülkelerle su kaynaklarının paylaşımı ne denli bir savaşa girmekte bir çıkar ya da kazanç görmezler. Eleştirel bakış, özellikle Şeria havzasını mercek altına almıştır. Eleştirel yaklaşımı savunanlar, bu havzada 1967 Arap-İsrail

Savaşı sonrasında, İsrail'in işgal ettiği topraklarda (Batı Şeria ve Gazze) ayrımcı ve adaletsiz su dağılımı politikası izlemesinin bölgede "yapısal su kıtlığına"¹ neden olduğunu ve bunun sonucunda ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve sosyal ortamın Batı Şeria'da Filistin Otoritesi'nin iç yapısında, şehir suyu kullanıcıları ve belediyeler, çiftçiler ve belediyeler gibi toplumun çeşitli kesimleri arasında gerginliğe ve zaman zaman sıcak çatışmalara yol açtığını tespit etmişlerdir.

Eleştirel yaklaşım, gerek realistlerin gerek liberalist kurumsalcıların analizlerini yalnızca devletlerarası hidropolitik ilişkiler düzeyinde yoğunlaştırdıklarını, Güney'in kalkınmakta olan ülkeleri içinde yerel düzeyde giderek şiddetlenen çatışma noktalarını yadsıdıklarını iddia eder. Marksist ekonomi politik görüşü benimsemiş olan aka-

¹Eleştirel bakış açısına göre, su kıtlığı realist ve liberal ekollerin iddia ettiği gibi yalnızca kurak iklim kuşaklarında yağışların azlığı ve düzensizliği gibi doğal nedenler ya da bu ülkelerdeki hızlı nüfus artış hızından kaynaklanmaz; yaşanan su kıtlığının esas nedenleri mevcut kaynakların adaletsiz dağılımında (yapısal kıtlık) aranmalıdır. Politik gücü ellerinde bulunduran elit varolan sınırlı su kaynaklarını geniş halk kitlelerine adaletli bir biçimde sunmaz.

demisyenlerden J. Selby, Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin egemen ekolleri realizm ve liberalist ekolü eleştirdiği makalesinde, Orta Doğu ülkelerinin kapitalist dünya ekonomisinin merkezinin (core) giderek gerisinde kalmakta ve merkeze giderek bağımlı hale gelmekte olduğunu ve bu ülkelerde siyasi otoritenin toplumsal sorunları çözmekte aciz kaldığını vurgular. Nitekim, J. Trottier'e göre ciddi su kıtlığı ve çatışmalar devletlerin iç yapısında toplumsal gruplar arasında yaşanmaktadır (Trottier, 1999).

Su savaşları senaryoları dikkatlerimizi gerçek çatışma noktalarından uzaklaştırmaktadır. Ciddi su kıtlığı ve çatışmalar devletlerin iç yapısında toplumsal gruplar arasında yaşanmaktadır. Filistin ve Irak'ta, savaşlar, işgal, çatışmalar, ambargoların sürdüğü 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın ilk yıllarında kentler ve kırsal alanda su dağıtım sistemleri çok ciddi hasarlar görmüştür. Bu ortamda yerel düzeyde gayriresmi ekonomik ilişkiler ortaya çıkmış ve bu gelişme toplumun farklı kesimleri içinde adaletsiz su dağılımı ve paylaşımına neden olmuştur. Bu adaletsiz dağılım ve Filistin Otoritesi'nin yetersiz yasal düzenlemelerinin yarat-

tığı ortamda, su dağıtım imtiyazı elde etmiş su satıcıları, belediye yöneticileri ve kasaba-kentli halk arasında sık sık gerginlikler yaşanmaktadır. Benzer yerel çatışmalara Güney'in diğer coğrafyalarında Kenya-Etiyopya sınırında kabileler arasında, Pakistan'da güvenlik güçleriyle çiftçiler arasında, Yemen'de yeraltı suyunu paylaşma yolunda çatışan köyler arasında rastlamaktayız.

KAYNAKÇA

- Allan, J. A. 2003. "Integrated Water Resources Management is a more Political than a Technical Challenge." In A.S. Alsharhan and W.W. Wood, eds. *Water Resources Perspectives: Evaluation, Management and Policy*. The Netherlands: Elsevier Science, ss. 9-23.
- "Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 Establishing a Framework for Community Action in the field of Water Policy." *Official Journal of the European Communities* L327, 22.12.2000.
- Kibaroglu, A. 2002. *Building A Regime for the Waters of the Euphrates-Tigris River Basin*, Kluwer Law International, The Hague.
- Kibaroglu A. ve V. Sümer. 2007. "Sınırtaş Nehirlerdeki Su Uyuşmazlıklarına Farklı Yaklaşımlar: Uluslararası İlişkiler Disiplini Ne Sunabilir?" *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt 3, Sayı 12, ss. 21-48.
- Selby, J. 2005. "The Geopolitics of Water in the Middle East: Fantasies and Realities", *Third World Quarterly*, Cilt 26, No. 2, ss. 329-49.
- Trottier, J. 1999. *Hydropolitics in the West Bank and Gaza*, Jerusalem, PASSIA.
- UNESCO World Water Assessment Programme. 2006. *World Water Development Report 2006*, <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001454/145405E.pdf>>
- Wolf, A. T. 1999. "Water Wars and Water Reality: Conflict and Cooperation along International Waterways", Lonergan, Stephen (der.), *Environmental Change, Adaptation, and Security*, Dordrecht, Kluwer Academic Press.
- Wolf, A. T. 2002. *Atlas of International Freshwater Agreements*, UNEP, FAO.

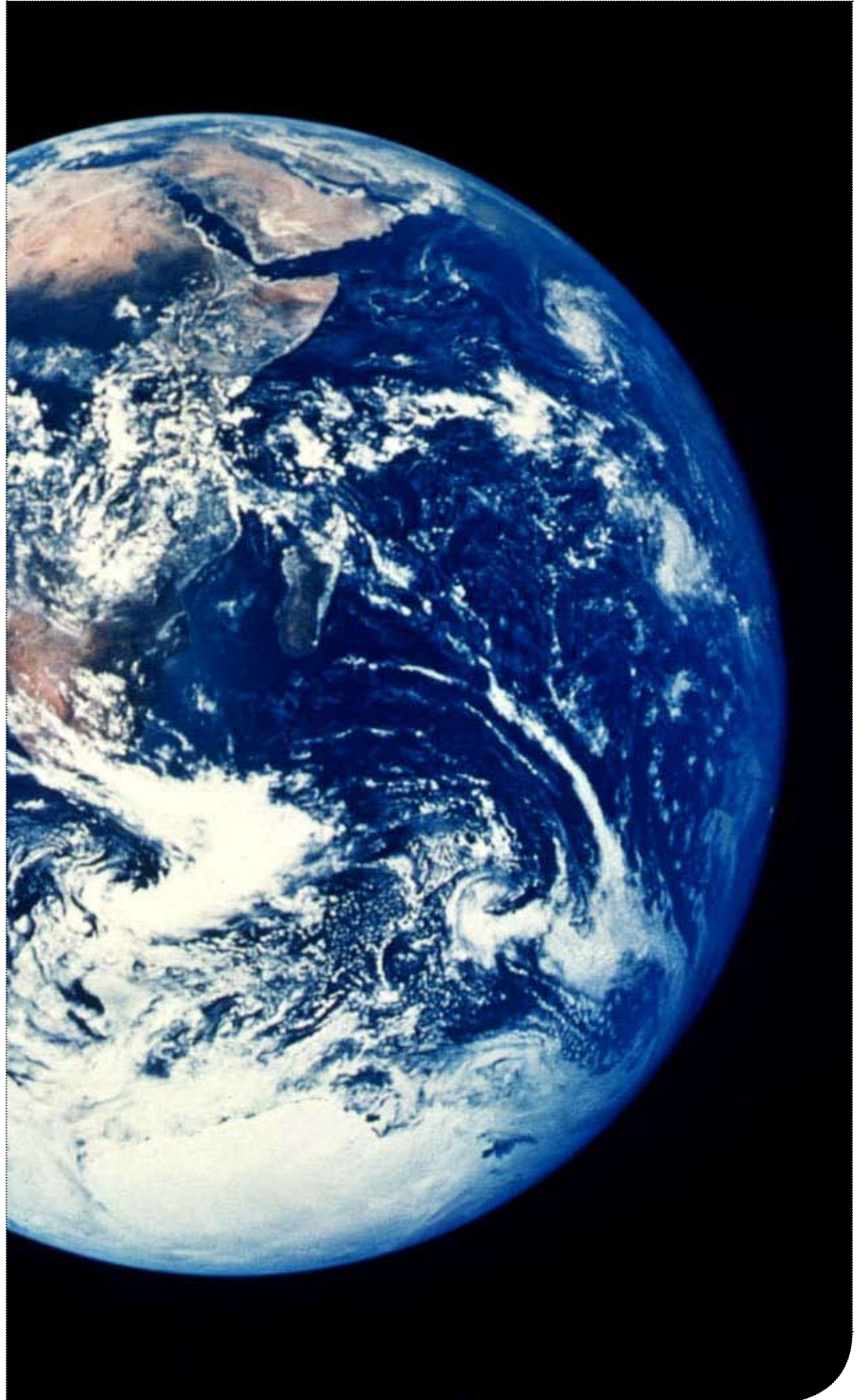
Su Kaynakları Açısından Türkiye'nin Dünyadaki Yeri ve Potansiyelleri

DSİ Genel Müdürlüğü

Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği

Dünyanın diğer ülkeleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin su potansiyeli nasıl bir görünüm vermektedir? Türkiye, su zengini mi yoksa su fakiri bir ülke midir?

Türkiye'de yıllık ortalama yağış yaklaşık 643 mm olup, bu da yılda ortalama 501 milyar m³ suya tekabül etmektedir. Bu suyun 274 milyar m³'ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m³'lük kısmı yeraltı suyunu beslemekte, 158 milyar m³'lük kısmı ise akışa geçerek çeşitli büyüklükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Yer altı suyunu besleyen 69 milyar m³'lük suyun 28 milyar m³'ü pınarlar vasıtasıyla yer üstü suyuna tekrar katılmaktadır. Ayrıca komşu ülkelere gelen yılda ortalama 7 milyar m³ su bulunmaktadır. Böylece ülkemizin brüt yer üstü suyu potansiyeli 193 (158+28+7) milyar m³ olmaktadır. Yer altı suyunu besleyen 41 milyar m³ de dikkate alındığında, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m³ olarak hesaplanmıştır. Ancak günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, çeşitli maksatlara yönelik olarak tüketilebilecek yer üstü suyu potansiyeli yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m³, komşu ülkelere gelen akarsulardan 3 milyar m³ olmak üzere yılda ortalama toplam 98 milyar m³'tür. 14 milyar m³ olarak belirlenen yer altı suyu potansiyeli ile birlikte ülkemizin tüketilebilir yer üstü ve yer altı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m³ olmaktadır.

Su varlığına göre ülkeler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır:

Su fakiri: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1 000 m³'ten daha az.

Su azlığı: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 2 000 m³'ten daha az.

Su zengini: yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 8 000-10 000 m³'ten daha fazla.

Türkiye su zengini bir ülke değildir. Kişi başına düşen yıllık 1 652 m³ su miktarına göre ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır.

Türkiye'de kişi başına su kullanım oranı dünyanın diğer ülkeleriyle karşılaştırıldığında ne durumdadır?

Ülkeler	m ³
Su zengini ülkeler (Kanada, ABD, Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri)	10.000+
Türkiye	1.652
Irak	2.110
Suriye	1.420
İsrail	300
Ürdün	250
Filistin	100

Tablo 1, bu soruya cevap vermektedir.

Türkiye, mevcut su potansiyelinin ne kadarını hangi alanlarda değerlendirilmektedir? Kullanmadığı potansiyeli var mıdır, varsa ne kadardır?

Sulama: 29,6 milyar m³ (% 74)

İçmesuyu-kullanma: 6,2 milyar m³ (% 15)

Sanayi: 4,3 milyar m³ (% 11)

Ülkemizin yer altı ve yer üstü su potansiyeli 112 milyar m³'tür. Sulama, içme ve kullanma ve sanayide kullanılan miktarlara baktığımızda kullanılabilir su kaynaklarımızın 1/3'ünü kullandığımız ortadadır.

Türkiye'nin enerji üretiminde suyun payı yıllara göre nasıl bir grafik göstermektedir?

Ülkemizde enerji üretiminde suyun payı yıllara göre farklılıklar göstermektedir. 2003 yılında su kaynaklarımızın % 25'i, 2004 yılında % 32'si, 2005 yılında % 27'si, 2006 yılında ise % 25'i enerji üretiminde kullanılmıştır.

Hidrolik enerjide Türkiye'nin kurulu gücü, üretim kapasitesi, fiili üretim kapasitesi ve kapasite kullanım oranları nedir? Kömür, akaryakıt ve doğal gazla karşılaştırıldığında nasıl bir tablo ortaya çıkmaktadır?

Ülkemizin hidrolik enerjide sahip olduğu kurulu güç 13 384 MW, üretim kapasitesi 130 milyar kWh, fiili üretim kapasitesi 44 milyar kWh, kapasite kullanım oranı ise % 25'dir. Kömürde 48 milyar kWh (% 28), akaryakıt 7 milyar kWh (% 4), doğalgaz 74 milyar kWh (% 43) oranında kullanılmaktadır.

Dünyada, gelişmiş ülkelerde, az gelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de 2030 yılına kadar elektrik enerjisi talebinde

hangi oranlarda artış beklenmektedir? Türkiye'nin artan enerji ihtiyacının karşılanabilmesinde hidroelektrik potansiyel nasıl bir rol oynayabilecektir?

Ekonomik durgunluklar dikkate alınmazsa, Türkiye'de elektrik tüketimi her yıl % 6-8 oranında artmaktadır. Bu talebi karşılamak için ülkemiz yeni enerji projeleri için her yıl 2-3 milyar ABD Doları ayırmak zorundadır. Ülkemizin enerji ihtiyacının karşılanması bakımından yerli kaynağımız olan hidroelektrik enerjinin payının artırılması gerekmektedir. Son yıllarda DSİ Genel Müdürlüğü hidroelektrik enerjiye son derece önem vermektedir. Enerji ihtiyacımızın su kaynaklarımızdan karşılanmasının çeşitli avantajları bulunmaktadır.

Hidroelektrik Santrallerin Üstünlükleri:

» Öz kaynağımızdır, dışa bağlı değildir, yenilenebilir ve ucuz enerjidir.

» Temiz enerji kaynağıdır, CO₂, SO₂ ve NO_x gibi zararlı gaz emisyonu ve kömür cürufu, kül ve dekapaj malzemesi gibi atık ve artıkları yoktur, çevreye zarar vermez.

» Diğer santrallerde arıza olması halinde HES'ler çabucak devreye girer ve elektrik sistemini ayakta tutar.

» PİK güç talebini en ucuz ve uyumlu şekilde karşılar.

» Frekans ve voltaj düzenler, kompensatör olarak çalışarak dengeleme yapar.

» Diğer santraller ile uyumlu ve ekonomik şekilde çalışır, ucuz ve kaliteli enerji sağlar.

» Barajlar; akarsuların rejimini düzenler, sulama ve içme suyu temin eder, taşkınları önler, gezi yerleri ve piknik alanları oluşturur, balıkçılık ve su sporları yapma imkânı sağlar, çok maksatlardır.

» Barajlar elektrik enerjisini su olarak depolar, istenildiği zaman kullanıl-

mak üzere hazır tutar.

» Termik santraller için yakıt temin ederken yapılan kazı ve taşımalar dolayısıyla ayrıca ilâve petrol tüketimi vardır. Çevre kirletilmekte, doğa tahrip olmaktadır.

» HES'lerde baraj, derivasyon, sulama yapısı, regülatör, iletim kanalı, enerji tüneli dolusavak, dipsavak gibi yapıların ömrü çok uzundur (100/200 yıl). HES'lerde türbin, generatör, şalt sahası ve yardımcı teçhizat gibi E/M ekipman ömrü ise 40/50 yıl kabul edilmektedir. Termik santrallerde ise bu ömür daha kısa olup, E/M ekipmanları 20/30 yılda bir defa yenilemek zorunludur.

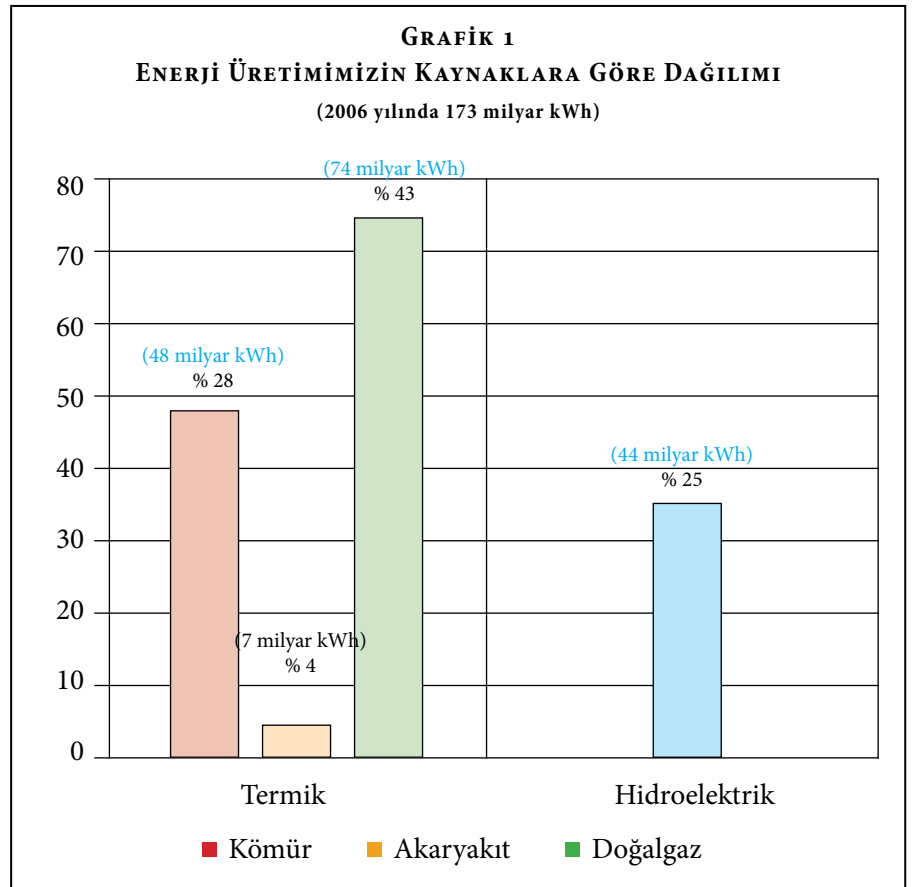
» HES'lerin ilk yatırım bedelleri yüksek fakat üretim ve işletme maliyetleri düşüktür, uzun ömürlüdür. İlk yatırım bedelini kısa sürede geri öder. Santrallerin üretim maliyeti yakıt, personel ve işletme - bakım giderlerinden oluşmaktadır. Termik santrallerde yakıt gideri, yakıt türüne göre kWh başına 3,6 ile 1,8 cent olarak değişkenlik

göstermekle beraber hidroelektrik santrallerde sıfırdır.

Türkiye, başka ülkelerle karşılaştırıldığında hidroelektrik potansiyeli (teknik ve geliştirilen potansiyel) bakımından avantajlı mı yoksa dezavantajlı bir konumda mıdır?

Türkiye'de teorik hidroelektrik potansiyel 433 milyar kWh, teknik olarak değerlendirilebilir potansiyel 216 milyar kWh, teknik ve ekonomik olarak değerlendirilebilir potansiyel ise yaklaşık 130 milyar kWh olarak hesaplanmıştır. Ülkemiz 2007 yılı itibariyle yaklaşık değerlendirilebilir hidroelektrik enerji miktarının % 35'ini kullanmaktadır. Bu oran gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında düşüktür. Ama geliştirilecek potansiyelin fazla olması, ciddi bir planlama ile ülkemizi başarıya götürecektir.

Türkiye'de enerji üretiminin kay-

naklara göre dağılımı nedir?

Bu soruya Grafik 1'de cevap verilmiştir.

Hidroelektrik enerji üretiminin toplam enerji üretimindeki payı nedir?

Bu sorunun cevabı Tablo 2'de verilmektedir.

Türkiye'nin hidroelektrik potansiyeli teknik olarak değerlendirilebilir, ekonomik ve ekonomik olmayan ayrımına göre nasıl dağılmaktadır?

Yeraltı ve yerüstü suları ülkemizin hidroelektrik potansiyelini oluşturmaktadır. Bir ülkede, sınırlara veya denizlere kadar bütün tabii akışların % 100 verimle değerlendirilebilmesi varsayımına dayanılarak hesaplanan hidroelektrik potansiyel, o ülkenin brüt teorik hidroelektrik potansiyelidir. Ancak mevcut teknolojilerle bu potansiyelin tamamının kullanılması mümkün olmadığından, mevcut teknoloji ile değerlendirilebilecek maksimum potansiyel teknik yapılabilir hidroelektrik potansiyel denir. Öte yandan teknik yapılabilirliği olan her tesis ekonomik yapılabilirliği olan tesis demek değildir. Teknik potansiyelin, mevcut ve beklenen yerel ekonomik şartlar içinde geliştirilebilecek bölümü ekonomik yapılabilir hidroelektrik potansiyel olarak adlandırılır. Türkiye'nin teorik hidroelektrik potansiyeli dünya teorik potansiyelinin % 1'i, ekonomik potansiyeli ise Avrupa ekonomik potansiyelinin % 16'sıdır.

Türkiye'de teorik hidroelektrik potansiyel 433 milyar kWh, teknik olarak değerlendirilebilir potansiyel 216 milyar kWh, teknik ve ekonomik olarak değerlendirilebilir potansiyel ise 130 milyar kWh olarak hesaplanmıştır. Avrupa Birliği'nin yeşil enerji için uyguladığı vergi indirimleri ve destekleme politikaları ekonomik olarak değerlendirilebilir potansiyelin artmasını sağlayacaktır.

Hidroelektrik santrallerin mevcut durumu, inşa edilecek olan, inşa halinde olan ve işletmede olan ayrımına göre nedir?

Günümüz itibarıyla Türkiye'de 150 adet hidroelektrik santral işletmede bulunmaktadır. Bu santraller 13 064 MW'lık bir kurulu güce ve toplam potansiyelin % 36'sına karşılık gelen 46 793 GWh'lik yıllık ortalama üretim kapasitesine sahiptir. 3 004 MW'lık bir kurulu güç ve toplam potansiyelin % 8'i olan 9 770 GWh'lik yıllık üretim kapasitesine sahip 36 hidroelektrik santral halen inşa halinde bulunmaktadır. Geriye kalan 73 370 GWh/yıllık potansiyeli kullanabilmek için ileride Türkiye'de 530 hidroelektrik santral yapılacak ve toplam 36 697 MW'lık kurulu güçle hidroelektrik santrallerin toplam sayısı 716'ya ulaşacaktır.

4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çerçevesinde su kullanım hakkı anlaşması ile tüzel kişiliğe sahip özel**sektör elektrik üretiminde bulunabilmektedir. Su kullanım hakkı anlaşması hidroelektrik üretimine ne gibi yenilikler getirmektedir?**

Sürekli artmakta olan enerji talebinin karşılanması için ülkemizin hidroelektrik enerji potansiyelinin mümkün olan en yüksek oranda değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda 26.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren "Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ekonomide bir milâttir.

Söz konusu yönetmelik ile yerli kaynakların etkin kullanılması konusunda özel sektöre imkân verilerek tarihi bir adım atılmıştır. Kuruluşumuz, Su Kullanım Anlaşması ile hidroelektrik enerji üretiminde özel sektörün önünü açmayı hedeflemiştir.

Su Kullanım Hakkı Anlaşması ile;

» Devlet, Özel Sektörün, yetersiz kaldığı baraj ve HES Projelerinde devreye girecektir.

» Özel Sektörün HES Projelerine ilgi duyarak devreye girmesi ile gelecekte muhtemel enerji açığının yerli kaynaklar ile karşılanması sağlanacaktır.

» Boşa akan su kaynakları milli ekonomiye kazandırılacaktır.

» Rekabet ortamı tesis edilerek, ucuz enerji temini sağlanacaktır.

» Sanayicimiz kendi işletmesinde daha ekonomik enerji kullanma imkânına kavuşacaktır.

» Özel sektör yatırımlarıyla projeler daha kısa sürede tamamlanacaktır.

» Dışa bağımlı değil tamamen yerli üretim sağlanacaktır.

» Elektrik enerjisi kırsal kesimlere daha kolay ve kesintisiz ulaşacaktır.

TABLO 2

HİDROELEKTRİK ENERJİ ÜRETİMİNİN TOPLAM ENERJİ İÇİNDEKİ PAYI

	2003 (MilyarkWh)	2004 (MilyarkWh)	2005 (MilyarkWh)	2006 (MilyarkWh)
Toplam Elektrik Enerjisi Üretimi	140.3	151.3	161	173
Hidroelektrik Enerji Üretimi	35.3	47.6	42	44
Hidroelektrik Enerjinin Toplam Enerji İçindeki Payı	% 25	% 32	% 27	% 25

Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet¹

Filiz Kartal

Dr., Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

AMAÇ

Bu yazının amacı suyun ticari mal gibi görülmesi ve metalaşmasının bir hak olarak suya erişim konusunda nasıl bir engel teşkil ettiğini sosyal adalet açısından tartışmaktır. Bildirinin bir boyutu suya erişim hakkı (su hakkı) bağlamında kamu sektörünün sorumluluklarından vazgeçemeyeceğinin vurgulanmasıdır. İkinci boyutu ise neo-liberal su politikalarının belirli bir liberal adalet anlayışı ile uyuşup uyuşmadığının sınanmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, John Rawls'un adalet teorisi çerçevesinde su hizmetlerinin özelleştirilmesinin değerlendirilmesidir.

GİRİŞ:

SU KRİZİ VE SUYA ERİŞİMDE EŞİTSİZLİK

Dünya üzerinde 1.2 milyar insan güvenilir içme suyundan yoksun yaşarken, 2.4 milyar insan da sağlık koşullarına uygun suya erişememektedir (1). Her gün çoğunluğu çocuk ve yaşlılardan oluşan yaklaşık 14 ila 30 bin kişi suyla ilgili önlenebilir bir hastalıktan dolayı yaşamını yitirmektedir (2). Dünyanın belli bölgelerinde (Afrika'nın büyük bölümü, Orta Doğu, Çin'in kuzeyi, Meksika ve Kaliforniya) su rezervleri tükenmek üzeredir. Ayrıca artan nüfus, kentleşme ve kişi başına tüketilen suyun artması nedeniyle suya olan talep arzı geçerken mevcut su kaynakları da sürekli kirlenmektedir. Büyüyen su krizi suyun kıt bir kaynak olması ya da teknolojik ve mali kaynakların yetersizliği ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Daha önemli bir fak-

tör olan hükümetlerin ve uluslararası camianın herkese su temin edilmesi konusundaki sorumlulukları dikkate alınmamaktadır.

Suya erişimde kuzey ve güney arasında bir eşitsizlik vardır. Dünyada kullanılan suyun %85'ini nüfusun %12'si tüketmektedir. Bu %12'nin de Üçüncü Dünya'da yaşamadığını belirtmeye gerek yoktur ve onlar büyüyen su krizinin sorumlularıdır (3). Aynı bölgede yaşayan farklı toplulukların suya erişimlerinde de adaletsizlikler vardır. Marjinal ve savunmasız grupların, özellikle de illegal yerleşim alanlarında yaşayan gruplar ya da azınlık topluluklarının suya erişimleri bilinçli bir şekilde engellenmektedir (örneğin Avrupadaki Roma cemaatleri; İsrailde tanımsız yerleşim alanlarında yaşayan Bedevî'ler) (4). Suyun kıt olduğu alanlardan biri de Orta Doğu'dur ve bu bölgede su ihtiyacı yer altı sularından karşılanmaktadır. Yer altı suları özellikle Arap Yarımadası'nda ve İsrailde aşırı sömürülmektedir. Batı Şeria'da İsraili yerleşimcilerin aynı bölgedeki Araplara oranla suyu dört misli fazla tükettikleri tahmin edilmektedir. İsrail hükümeti Arapların açabilecekleri kuyu sayısını, içme ve sulama suyu miktarını sınırlandırmaktadır (5).

Suyla ilgili altyapı ve kamu yatırımları konusunda farklı sınıflar arasında da eşitlikten söz edilemez: daha çok orta ve üst gelir gruplarının lehine ve alt gelir gruplarının aleyhine bir dağılım söz konusudur. Yoksullar hem gelişmiş ülkelerde hem de Üçüncü Dünya ülkelerinde kuraklıktan, su kirliliğinden, ya da aşırı tüketiminden doğan olumsuz

sonuçlara en çok maruz kalanlardır.

İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI

Su hakkı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde özellikle belirtilmemiş olmasına rağmen, yaşam hakkının (3. Madde) suya erişimi kapsadığı iddia edilebilir. Etik bir kavram olarak insan hakları 'insanların insan olmaktan dolayı sahip oldukları' diğer bir ifadeyle 'insanî olanakların geliştirilmesi' için gerekli hakları içerir. Kavramsal açıdan bakıldığında suya erişim hakkının insan haklarından biri olduğu açıktır. Çünkü insanca yaşamak için gerekli en temel koşuldur. 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programında herkesin yeterli standartlarda yaşama hakkı içinde su ve sağlığın korunması da yer almıştır. 1999'da Genel Toplantı Kararı (53/175) temiz suyu temel insan haklarından bir olarak tanımlamıştır.

Su hakkının yasal temeli olabilecek en açık uluslararası belge 2002'de BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan Genel Açıklama 15'tir (6). Bu açıklama aslında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Konusunda Uluslararası Anlaşma'nın (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (ICESCR) 1966) bir yorumudur. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi bu anlaşmada belirtilen elverişli yaşam standardının su hakkını zımnen içerdiği sonucuna varmıştır. Komite'ye göre herkesin kişisel ve evsel kullanım için yeterli, güvenli, fiziki olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişme hakkı vardır. Genel Açıklama'da

ayrıca ICESCR'de yer alan diğer bazı insan haklarının (örneğin beslenme hakkının) gerçekleşmesi için de suya gereksinim olduğunun altı çizilmektedir. Ancak, sosyal ve ekonomik bir hak olarak su hakkı, her bir vatandaşın doğrudan devletten talep edeceği suya erişim hakkını içermemektedir. Su hakkı, devletin halkın ödeyebileceği, güvenli içme suyuna suya erişimini sağlamakla yükümlü kılmaktadır. Devlet suya erişim için gerekli ekonomik, sosyal ve siyasal şartları yaratacak politikalar ve stratejiler geliştirmelidir. Su hakkı aynı zamanda toplumun marjinal ve savunmasız kesimlerinin suya erişimlerini de güvence altına almalıdır. Su hakkının sağlanması, liberal bir ekonomide özel şirketlerin rol almasını dışlamaz, liberal fakat düzenlenmiş (*regulated*) bir pazarda kamunun sunumunu öngörür.

Suya erişimin ayrı bir insan hakkı olarak kabul edilmesi konusu uluslararası hukukta tartışmalı bir konu olmakla beraber, suyun insan yaşamı ve onuru için hayati önemi düşünüldüğünde suya erişimin insan hakları kavramı içinde değerlendirilmesi kaçınılmazdır.¹ Fakat henüz bu konuda yerel, ulusal ve uluslararası yaptırımlar bulunmamaktadır.

SUYUN METALAŞMASI VE KAMU SEKTÖRÜNÜN SORUMLULUKLARI

Su kaynaklarının yönetimi konusu 1970'lerden itibaren uluslararası gündemde yer almıştır. DB ve OECD, 1990'lara kadar su kaynaklarının, desantralize birimlerce, kapsamlı plan-

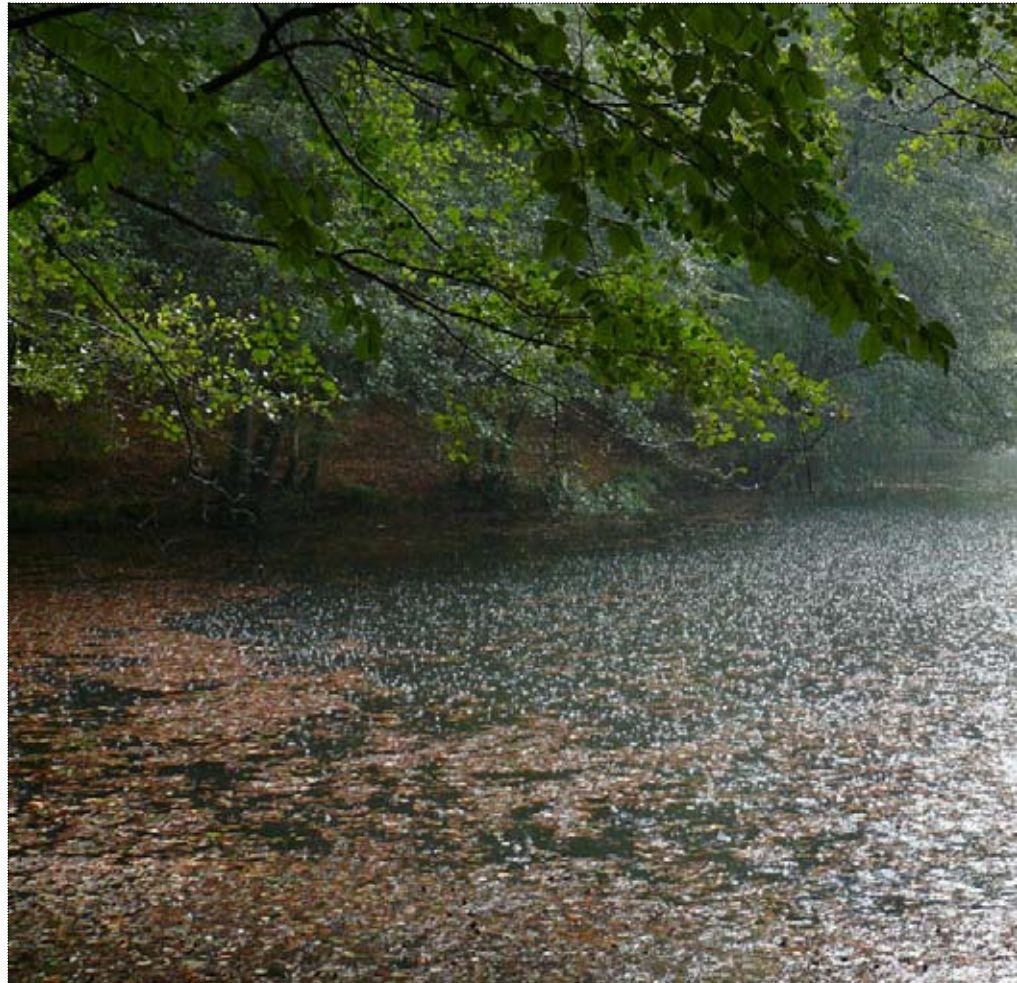
lama ve fiyatlandırma ilkesi ile etkin yönetilebileceği savunmaktaydılar. Bu dönemde piyasa mekanizmalarından söz edilmekle birlikte asıl vurgu kamu kuruluşlarına yapılarak, kamunun suyu 'ekonomik bir mal' gibi yönetmesini sağlayacak tedbirler üzerinde durulmuştur. Son yıllarda ise kamu kurumlarının ve kapsamlı planlama yaklaşımının olumsuzluklarından dem vurularak su kaynakları yönetiminde, fiyatlandırma ve özelleştirme politikaları önerilmektedir.

Suyun ekonomik bir mal olarak ele alınmasını açıkça öneren ilk uluslararası girişim, 1992'de Dublin'de toplanan Su ve Çevre Konulu Uluslararası Konferans olmuştur. Aynı yıl Rio'da gerçekleşen Çevre ve Kalkınma Konulu BM Konferansı'nda da suyun 'ekosistemin bir parçası, doğal bir kaynak, ve sosyal ve ekonomik bir mal' olarak algılanması gerektiği belirtilmiştir. Suyun aynı anda hem ekonomik hem

de sosyal bir mal olarak tanımlanması politika belirlenirken nasıl bir denge oluşturulacağı sorunu gündeme getirmektedir.

Suyu ya da su haklarını alınan, satılan yada pazar işlemlerine konu edilen bir mal gibi değerlendiren her türlü eylem ve politika suyun metalaşması olarak tanımlanabilir (7). Su hizmetlerinin kamu sektörünün kontrolünden çıkıp metalaşmasının arkasında suyun kavramsallaştırılmasındaki dönüşüm yatmaktadır. Suyun bir 'hak' değil 'ihtiyaç' olarak tanımlanılması suyun metalaşması ve özelleştirilmesini meşurlaştırmaktadır.

Suyun özelleştirilmesi konusunda da farklı politikalardan söz edilmektedir. Özelleştirme kısmi olabileceği gibi, tümünden de olabilir. Tümünden özelleştirmede hükümet sorumluluğu ortadan kalmaktadır. 'Kamu-özel sektör ortaklığı' diye adlandırılan kısmî özelleştir-

¹ Su hakkı kavramının uluslararası düzlemde yaygınlaştırılması bazı devletlerin bu kavramı kabul etmemelerinden dolayı da zorlaşmaktadır. Örneğin ABD su hakkının uluslararası kabulüne karşı çıkmıştır. Bu yaklaşım Cumhuriyetçi yönetimlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları desteklemede gösterdikleri isteksizlikle de uyumaktadır. Ayrıca Kanada, BM'in 2002 İnsan Hakları Komisyonu oturumunda, su hakkının varlığını kabul etmeyen tek ülke olmuştur. Kanadalı ve uluslararası sivil toplumun baskıları sonucu bu konudaki tutumunu yumuşatmıştır (4).

mede ise suyun kamusal mülkiyeti saklı kalmak koşuluyla hizmetin sağlanması ve dağıtılmasında özel sektörün rol alması önerilmektedir. Ortaklığı savunanlara göre, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin su hizmetinin yaygınlaştırılması için gerekli sermayeleri yetersizdir ve bu boşluğun şirketler tarafından doldurulması yoksulların suya erişimine hizmet etmektedir (8). Ortaklık formülünde kamu sektörünün su yönetimi üzerinde sıkı denetimine vurgu yapılmaktadır. Fakat özelleştirme uygulamalarının gerçekleştiği ülkelerde hükümetlerin zayıf olması dolayısıyla bu gerçekleştirilebilir bir hedef olarak görünmemektedir.

2000 yılında İkinci Dünya Su Forumu'nda (The Hague'da), 21. Yüzyıl İçin Dünya Su Komisyonu'nun yayınladığı politika bildirisine göre su yönetimi insanlığın karşılaştığı en ciddi sorundur ve çözümü suyun diğer mallar gibi işlem görmesi yani su yönetiminin

serbest piyasa rekabetine açılmasıdır. Komisyon, DB ve BM tarafından 1996'da kurulan Dünya Su Konseyi'nin (World Water Council –WWC) bir oluşumudur ve su 'piyasası'na hakim olan üç büyük çok-uluslu şirket (Suez, Vivendi ve RWE) ile sıkı bağları vardır (8).

DB ve IMF tarafından desteklenen uluslararası şirketler su hizmetlerinin yönetimini dünyanın pek çok ülkesinde ele geçirmektedir. Su endüstrisinin yıllık kârı (yaklaşık 1 trilyon USD) petrol sanayinin kârının %40'ına ulaşmıştır ve şimdiden ilaç sektörünün kârını geçmiştir (9). Dünya sularının henüz %5'inin özelleştirildiğini düşünürsek, ne kadar büyük bir kâr potansiyeli olduğunu anlaşılabilir (9). Bu şirketler suyu yaşam için gerekli sosyal bir kaynak olarak değil, pazar mekanizmalarıyla yönetilecek ekonomik bir kaynak olarak görmektedirler.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinin toplumsal faydalarından dem vurulmaktadır, ancak şirketlerin kontrolündeki su yönetiminde kâr maksimizasyonu, toplumsal ve çevreye ilişkin kaygılardan önce gelmektedir. Çok-uluslu şirketlerin pratikleri incelendiğinde ortaya çıkan durum: suyun yerel kullanıcılara maliyetinin artmasına paralel olarak şirket kârlarının artması, yolsuzluk ve rüşvet, su kalitesinde düşüş, kâr güdüsüyle kaynakların sömürülmesi ve vatandaş katılımının sınırlanmasıdır (10).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi devletlerin su konusundaki yükümlülüklerini saygı, koruma ve yerine getirme şeklinde sıralamaktadır. Saygı, devletlerin su haklarına keyfi müdahalelerden kaçınması anlamına gelmektedir –bu silahlı çatışmalarda sivillerin su tesisatlarına zarar verilmemesini ve kirletilmemesini de kapsamaktadır. Koruma yükümlülüğü ise üçüncü tarafların (bireyler, gruplar ya da şirketlerin) suya erişimi engellemelerine, haksız su kullanımlarına ve su kaynaklarının kirletilmesine imkân verilmemesini içermektedir. Su hizmetinin üçüncü taraflarca verildiği durumlarda, devletler suyun ödenebilir bir fiyattan sunulmasından yükümlüdürler. Devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri ise su hakkının yasal olarak ulusal siyasi ve hukuki sistemlerinde tanınmasını gerektirmektedir.

Ancak 2003'te Kyoto'da yapılan üçüncü Dünya Su Zirvesi'nde, BM Genel Açıklaması'nın tersine bir eğilimle, suyun bir insan hakkı olduğuna değinilmemiş ve su 'temel insan ihtiyacı' olarak nitelendirilmiştir. Terminolojideki farklılık devletlerin sorumluluklarının sınırlarını çizmektedir. İhtiyaç olarak tanımlandığında, devlet su konusundaki tüm yükümlükleri pazar mekanizmalarına teslim edebilir. Fakat hak olarak tanımlandığında devlet, bu hakkın yerine getirilmesi için gerekli sorumlulukları almalıdır.

DOSYA

Diğer taraftan BM yaklaşımı da suyun arzında ve dağıtımında özel sektör katılımını dışlamamaktadır. Özel sektörün rolü olabilir, fakat devlet halkın su hakkını korumalıdır. Örneğin devletin toplumun ihtiyaç duyan kesimlerine suyu ücretsiz ya da düşük fiyatla sunumunu sağlayan bir fiyatlandırma politikası olmalıdır. Kyoto Dünya Su Zirvesi, dünyanın büyük su arz ve dağıtım şirketlerinin girişimiyile kurulan Dünya Su Konseyi tarafından düzenlenmiştir. Konsey için sorun bir insan hakkı sorunu değil, fakat bir verimlilik sorunudur. Bu nedenle de gelişmekte olan ülkelerin gücünü aşan mega-projeleri finanse etme eğilimindedir. Sonuçta küresel finans kuruluşlarıyla çok-uluslu su şirketleri birlikte çalışmaktadırlar (11). DB aracılığıyla hükümetler ulusal piyasalara giren büyük şirketlere kâr garantisi vermektedir (örneğin Şili DB'nin koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonnaise des Eaux şirketine %33 kâr payı garantilemiştir) (10). DB, BM, su şirketleri ve hükümetler arasındaki iş birliği bu şirketlerin hükümet politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemelerine neden olmaktadır.

Hak-temelli söylemlerle, ekonomik gelişme ve sürdürülebilir kalkınma programları arasında bir çelişki görülmektedir. Hükümetlerin genel eğilimi neo-liberal siyasi ve ekonomik ajandanın su konusunda uygulanmaya çalışılmasıdır. Bu da, sübvansiyonların kaldırılması, özelleştirme, metalaştırma ve yönetimin desantralizasyonudur. Yakın zamana kadar su sunumu ve yönetiminde, kaynak yöneticisi, servis sunucu ve düzenleyici olarak tek aktör kamu sektörüyken, şimdi, neo-liberal pazar ideolojilerinin etkisiyle, pek çok ülkede su altyapısında yatırım ve tahsis aşamalarında özel sektörün, hükümetlerle ortaklıklar biçiminde ya da tek başına yer alması alternatif bir politika olarak görülmektedir. Politikadaki bu dönüşüm devletlerin özerk kararla-

rı gibi görünse de, uluslararası finans kuruluşları özel sektöre daha fazla yer verilmesi konusunda baskı yapmaktadırlar. Su sektöründe kamu ve özel sektörün rollerinin yeniden belirlenmesine yönelik müzakereler Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve onun Hizmetlerin Mübadelesine İlişkin Genel Anlaşması (GATS) çerçevesinde sürmektedir (12).

SOSYAL ADALET ANLAYIŞI

Suyun fiyatlandırılması ve özelleştirilmesi konusundaki politika ve uygulama düzeyindeki gelişmeler daha adil ve eşitlikçi bir dağılım mı sağlamaktadır? Küresel düzeyde su yönetimi politikalarının belirleyicisi olan uluslararası kuruluşlar ve çok-uluslu şirketler ile bu politikaların uygulayıcısı durumda olan ulusal hükümetlerin sosyal adalete ilişkin kaygıları ikinci plandadır. Sosyal adalet felsefesi, herhangi bir politikanın toplumun bütünü üzerindeki etkileri üzerinde durur. Fakat su politikalarının suyun metalaşması ilkesine göre yönlendirilmesi, toplumun bütün üyelerinin değil belli grupların refahını arttırmaktadır. Su politikalarının adet boyutunu çağın önemli adalet kuramcısı olan John Rawls'un adalet anlayışı çerçevesinden incelenmesinin nedeni Rawls'un adalet teorisini eşitlik ve sosyal adalet fikrine dayandırmasıdır. Ayrıca Rawls teorisini liberal pazar ekonomisinin hakim olduğu bir toplumu temel alarak geliştirmiştir.

Rawls "Bir Adalet Teorisi" başlıklı eserinde (13), liberal bir toplumdaki herhangi bir yeniden düzenlemenin adil olup olmadığını belirleyecek bir standart geliştirmeye çalışmaktadır. Rawls'un standardına göre, adaletin tesisi için, kaynakların dağılımı, hiçbir bireyin çıkarını yansıtmayacak şekilde gerçekleşmelidir. Rawls rasyonel bireylerin belli koşullar altında toplumda hakim olması gereken adalet anlayışının prensiplerini seçebileceğini söyler. Bunu kanıtlamak için 'ilk durum' (*original position*) dediği hipo-

tetik bir durum tasarlar. İlk durumda toplumun içinden herhangi bir bireyi 'bilinmezlik perdesi' (*veil of ignorance*) arkasına yerleştirir. Bilinmezlik perdesi bireyin adaletin ilkelerini belirlerken, toplumda nasıl bir konumu olduğunu bilmemesi demektir. Yani birey kendi istekleri, çıkarları, becerileri, sınıfsal konumu, cinsiyeti, etnik aidiyeti gibi özelliklerinden soyutlanmaktadır ki belirleyeceği ilkeler kişinin kendi durumundan etkilenmesin. İlk durumda ki bireyler toplumda varolan ekonomik ve sosyal ayrımların ve eşitsizliklerin bilgisine sahiptirler fakat kendilerinin hangi gruba dahil olduklarını bilmezler. Böylece birey kendisinin örneğin zengin ya da yoksul, kadın ya da erkek olarak toplumda yer alacağını bilmeden kendisine sunulan seçenekte en dezavantajlı sonucu seçecektir. Bu koşullarda Rawls rasyonel bir bireyin şu iki adalet ilkesini seçeceğini iddia eder: (a) toplumda herkes toplumun zenginliklerine eşit derecede erişebilir olmalıdır; (b) toplumdaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler en dezavantajlı durumda olanların durumunu iyileştirecek şekilde düzenlenmelidir.

Şimdi suya erişim hakkını ve suyun metalaşmasını Rawls'un bu iki adalet ilkesi açısından değerlendirelim: Pazar ekonomisinin hakim olduğu bir toplumdan herhangi bir rasyonel bireyi bilinmezlik perdesi arkasına yerleştirip (ki kişi Afrika'da yaşanan bir köylü mü yoksa Suez'in bir hissedarı mı olduğunu bilmeden karar versin), su politikasının ilkelerini belirlemesini istediğimizde bu bireyin standartları şöyle olacaktır: (a) herkesin suya eşit erişimi sağlanmalıdır; (b) eğer su politikası düzenlenecekse, yeni düzenleme en dezavantajlı durumda olanların durumunu iyileştirmelidir. Birinci ilke açıkça suya erişim hakkını ima etmektedir. İkinci ilkeye göre, suyun metalaşmasına ancak en kötü durumda olanların refahı artacaksa onay verilecektir. Yani fiyatlandırma ve özelleştirmeyi içeren bir su politikası suya erişimi fiziksel ya da

ekonomik nedenlerle kısıtlanan bireylerin durumunda iyileşme sağlıyorsa adildir. Bu yazının önceki bölümlerinde tartışıldığı üzere, bugün suya erişim konusunda en dezavantajlı olan kesimler yoksullardır, ve suyun özelleştirilmesi, su fiyatlarının artması demektir. Bu durumda hiçbir fiyatlandırma ya da özelleştirme politikası dünyanın ve ulus-devletlerin yoksul kesimleri açısından adil olarak nitelendirilemez.

SONUÇ

Suyun bir insan hakkı olması dolayısıyla su politikalarının adalet ve hakkaniyet ilkelerine dayanan etik bir çerçevesi olmalıdır. Hükümetler, bütün vatandaşların sağlık koşullarına uygun ve yeterli miktarda suyu sunmak için

gerekli harcamaları yapmak zorundadır. Kamu sektörünün bu konudaki sorumluluklarını özel sektöre devretmesi sosyal adalet anlayışına zarar vermektedir. Su politikalarını belirleyenler, bu politikaların eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine uygunluğunu da göz önünde bulundurmalıdır. Su bir hak olarak tanımlandığında, sadece verimlilik standardına göre sunulamaz. Su yönetiminde sosyal adalet boyutu, pazar araçlarıyla yönetim yaklaşımıyla tamamen zıttır (14). Liberal bir ekonomik yapı içinde adaletin ilkelerini belirleyen Rawls'un adalet teorisi de suya erişimde eşitliğin sağlanmasını ve su politikalarının en dezavantajlı durumda olan vatandaşların durumunu iyileştirecek biçimde düzenlenmesini öngörmektedir. Piyasa mekanizmalarının bu ilkeleri sağlamada yetersiz olduğu saptandığına göre, liberal bir ekonomide su sunumu pazar araçlarına bırakılmayacak hizmetlerden biridir.

KAYNAKLAR

- 1- UN Press Release, "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>
- 2- Scanlon, J., Cassar, A., and Nemes, N. Water as a Human Right? IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, 2004, p. 1.
- 3- Barlow, M., "Commodification of Water – The Wrong Prescription", *Water Science and Technology*, vol. 43, no. 4, 2001, pp. 79-84.
- 4- Khalfan, A., "Implementing General Comment No. 15 on the Right to Water in National and International Law and Policy" discussion paper, Right to Water Programme, Center on Housing Rights and Evictions, www.menschen_recht_wasser.de/downloads/Artikel_Ashfaq_zum_GC_15_03_05.pdf, (15 Kasım 2005).
- 5- Hilderling, A., *International Law, Sustainable Development and Water Management*, Eburon Publishers, Delft, 2004, 226 p.
- 6- United Nations, *The Right to Water: 20/1/2003. E/C.12/2002/11 (General Comments)*, Substantive Issues Arising in

the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 15 (2002), www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94?Opendocument (15 Kasım 2005).

7- Brown, J. R., "Understanding and Responding to the Commodification of Water" Amigos Bravos/Somos Vecinos-Commodification Project, Review Draft, <http://www.amigosbravos.org/projects/ABCCommodificationofwater.pdf>, (22 Kasım 2005).

8- Gleick, P., Wolffi G., Chalecki, E. L., and Reyes, R. "The New Economy of Water: The Risks and Benefits of Globalization and Privatization of Fresh Water", Pacific Institute in Development, Environment, and Security, California, 2002, www.pacinst.org (15 Kasım 2005).

9- Barlow, M. and Clarke, T., "Who Owns the Water?" *The Nation*, 2 September 2002, <http://www.thenation.com/docPrint.mhtml?i=20020902&s=barlow> (17 Kasım 2005).

10- Barlow, M., "Commodification of Water – The Wrong Prescription", *Water Science and Technology*, vol. 43, no. 4, 2001, p. 79-84.

11- Rajepakse, R., "Water as a Human Right: Legal, Social and Economic Implications" Conference on Global Ecological Integrity, Human Rights and Human Responsibilities, Urbino, Italy, 27 June-1 July 2003, p.4.

12- Laifungbam, D. R. "The Human Right to Water: Necessity for Action and Discourse" posted on December 12 2003 <http://www.jubileesouth.org/news/EpZyVVIyFygMevRBey.shtml>, (17 Kasım 2005).

13- Rawls, J. (1971) A Theory of Justice, Harvard University Press, Cambridge, 1971.

14- Syme, G., and Nancarrow, B. "Social Justice and Environmental Management: An Introduction" *Social Justice Research*, vol. 14, issue 4, Dec. 2001, pp. 343-347.

¹ Bu yazı daha önce *Su Politikaları Kongresi*, 2. Cilt, Ankara: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, s. 478-485, 2006'da yayınlanmıştır

Su Hizmetleri Yönetiminde Neoliberal Reform ve Uygulamalar

Tayfun Çınar

Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Dünyanın pek çok ülkesinde su hizmetlerinin örgütlenmesi, planlanması ve finansmanı merkezi bir yapılanma içinde öz kaynağa ve kamu finansmanına dayalı bir özellik göstermekte; su yönetimleri su yatırımlarını kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Buna karşın küresel ya da bölgesel düzeyde örgütlenmiş finans örgütleri ile çokuluslu su şirketleri, su hizmetlerinin örgütlenmesinde ve yürütülmesinde özel sektör katılımı ya da kamu özel ortaklığı modellerine işlerlik kazandırılmasına yönelik güçlü destek vermektedirler. Böylece su hizmetleri yönetimlerinin yerine getirmekle sorumlu olduğu hizmetlerin türlü yollarla özelleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda küresel su politikalarıyla suyun ticarileştirilmesi ve metalaştırılması anlayışı çerçevesinde “ödeme gücüne” dayalı su fiyatlaması demode ilan edilerek, suda sübvansiyon uygulamaları azaltılarak ortadan kaldırılmaya, bunun yerine neoliberal bir yaklaşımın uzantısı “kullanan öder” ilkesine işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemlerle, suyun sağlanması ve işletilmesinin küresel piyasa koşullarına ve özel sektör yatırımlarına açılması hedeflenerek su yönetiminde merkezi planlama ve örgütlenme yerine yerelleştirme ve özelleştirme yönünde politikalar uygulamaya geçirilmekte; su kullanıcılarının yönetim ve işletmesine dayalı “katılımcı” bir yöntem benimsetilmek istenmektedir.

Neoliberal içerikli küresel su politikaları dünyanın bazı ülkelerinde ve Türkiye’de kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde örgütlenmiş olan su yönetim-

lerini de etkisi altına almıştır. Neoliberal su politikalarının özünü oluşturan yerelleştirme, özelleştirme ve yabancılaştırma çerçevesindeki uygulamalar doğrultusunda Türkiye’de köy içme sularından sorumlu merkezi yönetim kuruluşu olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılmıştır. Bu kurumun kırsal su konusunda yetkileri il özel idarelerine devredilmiştir. Bunun yanı sıra kırsal su yönetiminde işletme ve bakım yetkileri DSİ’den su kullanıcıları numunda bulunan sulama birliklerine kaydırılmıştır. Kentsel su alanında ise İller Bankası yerel yönetimlere kentsel altyapı ve su yatırımlarında öz kaynaklara dayalı kamu kredileri sağlayan bir kurum olma amacından uzaklaşmıştır. İller Bankası 2006 yılında imzalanan Belediye Hizmetleri Projesi anlaşmasıyla Dünya Bankası’nca sağlanacak kredilerin aracısı haline gelmiştir. Ayrıca kentsel altyapı ve su yatırımlarında kamu kredilerine dayalı sistemin değiştirilmesiyle birlikte başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere belediyeler önemli miktarlarda dış borçlanma yoluna gitmek, bu kapsamda su hizmetlerinin karşılanmasında özelleştirme uygulamalarını devreye sokmak durumunda kalmışlardır. Kuruluşundan itibaren ülke düzeyinde su yatırımlarının en önemli planlayıcı ve yatırımcı kurumu durumunda bulunan DSİ ise özkaynaklarına dayalı su yatırımı yapan kuruluş olma işlevinden büyük ölçüde uzaklaştırılarak, DPT rakamlarına göre 2003 yılında gerçekleşen içme suyu yatırımlarının yarısından fazlasını dış kaynakla sağlayan bir kuruma dönüştürülmüştür. DSİ’nin internet sayfasında ve tanıtıcı yayınlarında “milli

bütçeden ayrılan payın yetersiz olması mevcut yatırımların gerçekleştirilmesi yönünde dış finansman aranmasını zorunlu kılmaktadır” denerek Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası, Kuveyt Fonu, İslam Kalkınma Bankası, Japon Uluslararası İşbirliği Bankası, Fransız ve Alman Kredi kuruluşları başlıca dış finansman sağlanan kuruluşlar olarak sıralanmıştır.¹

Türkiye’de su yönetiminde ortaya konan neoliberal reform sadece iç dinamiklere dayalı olarak gündeme gelmemiş, iç dinamiklerin yanı sıra dış faktörler değişim sürecinde önemli rol oynamıştır. Dünyada su yönetimi anlayışının değişmesinde çokuluslu su şirketlerince desteklenen uluslararası platformlarda suyu ticari bir meta olarak gören anlayışın 1990’lı yıllarla birlikte giderek egemen hale gelmesi önemli bir dönüm noktasıdır.² Çeşitli ülkelere Dünya Bankası gibi koşullu krediler sağlayan bölgesel kalkınma bankaları ile uluslararası kredi kuruluşlarının su finansman politikaları, Türkiye gibi ülkelerde geleneksel su hizmetleri yönetiminin neoliberal anlayış çerçevesinde değişmesinde etkili bir rol oynamıştır. Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllarla başlayan süreçte su hizmetlerinin yönetiminin kurumsal yapılanması ile finansmanında önemli politika değişiklikleri ve yapısal reformlar gündeme gelmiştir. Tarımsal ve kentsel su hizmetleri yönetiminde

¹ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

² http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

yerelleştirme ve özelleştirme uygulamaları bu dönemde hız kazanmış, bu doğrultuda ödeme güçleri zayıf olan toplumsal kesimlere yönelik sübvansiyon uygulamaları azaltılarak ortadan kaldırılırken, suyun maliyetinin geri dönüş oranlarının yükseltilmesi uygulamalarına başvurulmaya başlanmıştır.

Bu kapsamda bu makalenin konusunu küresel düzeyde yaşanan değişimin dinamikleri çerçevesinde Türkiye’de su hizmetleri yönetiminde önemli role sahip bazı kurum ve kuruluşların su politikalarının değişimi ve bu değişimin bazı önemli sonuçları oluşturmaktadır. Makalenin ilk bölümünde değişimin önemli belirleyicilerinden küresel su politikaları üzerinde durulduktan sonra, bu politikalar doğrultusunda ikinci bölümde Türkiye’de tarımsal ve kentsel su alanındaki neoliberal politikalar incelenerek, su hizmetleri yönetiminde önemli rol oynayan DSİ ve İller Bankası gibi kuruluşların politikaları, finansman yapıları ve uygulamaları gözden geçirilecektir. Bunun yanı sıra su yönetiminde giderek daha önemli özneler haline gelen yerel yönetimlerin özellikle büyükşehir belediyelerinin su politikaları ve su işletmelerinin ticarileştirilip, özelleştirilmeleri üzerinde durulacaktır.

1. NEOLİBERALİZMİN SUYLA DANSI: KÜRESEL SU YÖNETİMİ ARAYIŞI

Birleşmiş Milletler tarafından su hizmetlerinin yönetimine yönelik olarak uluslararası önemde ilk toplantı 1977 yılında Arjantin’de Mar Del Plata’da gerçekleştirilmiş bulunmasına rağmen, su hizmetlerinin yönetimi tartışmaları asıl olarak son çeyrek yüzyıldır önemli ölçüde küresel boyuta ve platformlara taşınmıştır. Başta Birleşmiş Milletler ve ona bağlı program, girişim ve kuruluşlar ile Dünya Bankası, OECD ve Bölgesel Kalkınma Bankaları gibi uluslararası, bölgesel ya da küresel düzeyde örgütlenmiş çok taraflı örgütlerin desteğiyle su yönetimi tartışmaları ele alınmıştır. Su hizmetleri yö-

netimine ilişkin yapılan tartışmalarda ortaya konan savların teknik olmanın ötesinde politik yanı daha ağır basmaya başlamıştır. Bu kapsamda suya yönelik gerçekleştirilen önemli uluslararası toplantılarda ve bu toplantılara yönelik hazırlanan yazanıklarda uluslararası kurum ve kuruluşlar, çokuluslu su şirketlerince desteklenen suya yönelik ticari ve piyasacı yaklaşıma yaklaşımlardır.

Küresel su politikasını etkileyen uluslararası toplantılardan önemli dönüm noktası 26-31 Ocak 1992 tarihleri arasında İrlanda’nın Dublin kentinde düzenlenen Uluslararası Su ve Çevre Konferansı’dır. Konferans sonunda yayımlanan Dublin Beyanı’nda “suyun ekonomik bir mal olarak ele alınması”, “su dağıtımının desantralize bir yönetimle bütünleştirilmesi”, “su fiyatlandırılmasına ekonomik bir araç olarak büyük bir önem verilmesi” ve “su yönetimine paydaşların geniş katılımının sağlanması” anlayışı benimsenmiştir. Su yönetimi çerçevesinde bu benimsenenler su yönetiminde o döneme değin geçerli olan suyun kamusal ve stratejik bir değer olduğuna dayalı politikalarından önemli bir kopuşu ortaya koymuştur. Dublin Beyanı’nda sayılan temel unsurlar 3-4 Haziran 1992’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndaki Gündem 21 ile de örtüşmüştür. Burada yer alan 18. bölümde suya yönelik ticari yaklaşımın etkisi açıkça görülmüştür.³

Küresel su politikalarının önemli belirleyicileri arasında yer alan Dünya Bankası’nın su politikasının çerçevesini çizen temel dokümanların en başında 1993 tarihli “Su Kaynaklarının İşletimi” raporu⁴ yer almaktadır. Bu rapor su hizmetlerinin yönetimi ve finansmanına ilişkin “ticari” ve “piyasacı” yeni bir model ortaya koyarak su yönetimi ve finansmanına yönelik ticari ve piyasa-

³ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

⁴ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

cı yaklaşımı savunanların yazdıklarına önemli bir temel teşkil etmiştir. Raporun İngilizce adı bile su kaynaklarını işletim (management) hammaddesi olarak gören bir tercih doğrultusunda su hizmetlerinin niteliğinin radikal değişiminin habercisi olmuştur. Böylece “su hizmetlerinin yönetimi” anlayışından “su hizmetlerinin işletimi” anlayışına paradigmatik bir geçiş gerçekleştirilmiştir. Bu rapor kapsamında Dünya Bankası su hizmetlerinin işletiminin etkinliğinin artırılması için su sektöründe “fiyatlandırmanın geniş kullanımı” ve “desantralizasyonun sağlanması”, “hesapverebilirlik”, “performans temelli kullanıcı katılımı”, “özelleştirme”, “mali özerkliğin sağlanması” ve “talep yönetiminin oluşturulması”nı gerekli görmüştür.

Dünya Bankası’na göre günümüzde dünyanın pek çok yerinde su, mülkiyeti ve işletmeciliği ile birlikte kamu yönetiminin tekelindedir. Suyun yönetimi “arz yönlü” yapılmaktadır. Bir başka deyişle su hizmetleri “düşük maliyetle”, “sübvansiyeye edilerek”, “ödeme gücüne bakılmaksızın” toplumsal yaşamın gereksinmelerini koşulsuz karşılama ilkesine göre sunulmaktadır. Bu sayılanlar aslında toplumsal bütünlüğün ve toplumsal barışın da anahtarı olan ilkelere dir. Ancak Banka, dünyanın birçok yerinde suyun sübvansiyeye edilerek piyasa fiyatının altında sağlanmasının suyun israfına neden olduğunu ileri sürmüş, su bol olduğunda suyu dikkatlice ölçme, izleme ve fiyatlandırmanın zorlaşmakta olduğunu savunmuştur. Bankaya göre, su kaliteli, bol ve ucuzsa buna kolay erişmekte olan tüketicilerin ek yatırım yapmalarına gereksinim kalmamakta, bu nedenle su hizmetlerinin sunumu kamu yönetiminin elinde giderek kötüleşmektedir.⁵

Sayılan bu nedenlerle Dünya Bankası, kamu yönetimi modelinin kaldı-

⁵ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

ırılmasını bunun yerine “talep yönlü” piyasacı ve ticari su işletim modelinin uygulanmasını savunmaktadır. Bunun anlamı, suyun tüm maliyetinin hesaba katılarak, piyasa fiyatlandırma sistemi üzerinden satışa sunulmasıdır. Diğer bir deyişle, su fiyatlandırmasıyla tüketicilerin etkin su kullanımı uygulamalarını benimsemeleri beklenmektedir. Ayrıca Banka tarafından ortaya konan su işletim modelinde suda desantrealizasyon, özelleştirme ve kullanıcı katılımı öngörülmekte; su kaynaklarına yönelik olarak özel sektörle kamu arasında varolan paylaşımın artık özel sektör lehine değiştirilmesi ve bu doğ-

rultuda özel sektör payının kısa sürede yukarıya çekilmesi gerektiği düşüncesi savunulmaktadır. Bu politika, suyu “ekonomik bir mal” kabul ederek su ve su kaynakları üzerinde özel mülkiyet hakkı kurulabilmesini, su yatırım maliyetinin tam geri dönüşünü sağlamak üzere “su fiyatlaması”, bu doğrultuda “sübvansiyonunun kaldırılması”, “piyasa mekanizmalarının kullanılması”, “su idarelerinin desantralize edilmesi” ve “su kaynak yönetiminde yetki devrinin gerçekleştirilmesini” içermektedir. Dünya Bankası'nın sunduğu model çerçevesinde politika önerenler, su kaynakları işletim modelinin gerçekleştirilmesi için “su piyasaları-

nın oluşturulması”, “özelleştirme”, “su fiyatlaması” ve “su yatırım maliyetinin tam geriye dönüşü”, “kirlilik ücretleri” benzeri piyasa teşviklerine dayalı ekonomik araçlardan yararlanmayı hedeflemektedirler.⁶

Bankaya göre su kaynaklarının işletimi merkezi yönetim eliyle olmalıdır. Yerel yönetim kapasitelerinin fizibilitesinin sağlanmasıyla birlikte desantralize mekanizmalara olan güvenin artması hükümetin sorumluluk kapsamını değiştirecektir. Bir başka deyişle Dünya Bankası'na göre, merkezi yönetimler suyun dağıtılmasında rol almak yerine, istenilen nitelikte ve ulaştırıldığı kadar düşük fiyattan suyun iletilmesi ve dağıtılmasını sağlamak üzere su girişimlerinin oluşturulmasının altyapısının hazırlanmasına odaklanmalı; merkezi yönetimler su sisteminin özelleştirilmesine yönelik kurumsal ve hukuksal altyapıyı hazırlamalıdır.⁷

Dünya Bankası politikaları doğrultusunda merkezi yönetim idaresindeki su sistemlerinin özel şirketlere, yerel yönetimlere ve su kullanıcı birliklerine transferi programı bazı Latin Amerika, Asya, Afrika ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmıştır. Bu politikaların uygulandığı ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. Suya yönelik desantrealize bir yönetimin etkin çalışabilmesi için su yönetimlerinin mali özerkliğini sağlayacak su harçları sisteminin kurulması yanında destekleyici yasal bir çerçevenin bulunması ve yeterli düzenleme kapasitesi gereklidir. Bunun da ulusal hükümetlerce kamu yönetimi ve yerel yönetimlere yönelik olarak neoliberal içerikli reformlarla gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'de bu doğrultuda sulama suyunda ve kentsel suda uygulanan Dünya Bankası kaynaklı neoliberal politikalar bundan sonraki bölümün konusunu oluşturmaktadır.

⁶ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

⁷ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

TABLO 1
SULAMA YÖNETİMİNİN DEVRİ

Yıl	Transfer Edilen Alan (Hektar)
1956-1992	63,000 (toplam)
1993	9,000
1994	195,000
1995	711,000
1996	222,000

Kaynak: Dünya Bankası

TABLO 2
DEVREDİLEN SULAMALARIN
DEVRALAN ÖRGÜTLERE GÖRE DAĞILIMI

Kurum/Örgüt Adı	Adedi	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Köy Tüzel Kişiliği	225	28,9	38 061	2,0
Belediye	143	18,3	58 348	3,1
Sulama Birliği	330	42,4	1 685 529	90,6
Kooperatif	77	9,9	77 999	4,2
Diğer	4	0,5	1 032	0,1
TOPLAM	779	100,0	1 860 969	100,0

Kaynak: DSİ

2. TÜRKİYE'DE SU HİZMETLERİ YÖNETİMİNDE REFORM

Türkiye'de su hizmetleri yönetiminden yatırımcı, izleyici ya da denetleyici olarak sorumlu çok sayıda kamu kurum ya da kuruluşu bulunmaktadır. Su politikalarının bazı önemli belirleyicileri arasında merkezi düzeyde Çevre ve Orman Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi çeşitli bakanlıklar ile Devlet Su İşleri ve İller Bankası sayılabilir. Merkezi yönetim dışında yerel yönetimler de su yönetiminden sorumludur. Türkiye'de su hizmetleri tarımsal su ve sulama, kentsel su ile endüstri suyu olmak üzere farklı sektörlerle ait sular olarak incelenmektedir.

2.1. Tarımsal Sulama Alanında Neoliberal Değişim ve Yerelleştirme Girişimleri

Makalenin başında da belirtildiği üzere Dünya Bankası'nın suya yönelik politikalarında paradigmatik değişiklik dönemi 1990'ların başına rastlamaktadır.⁸ Dünya Bankası'nın politikaları doğrultusundan Türkiye'de gündeme gelen politika değişikliklerinden en önemlilerinden biri de 1993 yılında tarımsal sulama alanında gerçekleşmiştir. Türkiye'de sulama hizmetlerinin önceleri büyük ölçüde DSİ tarafından yapılmasına rağmen, DSİ 1993 yılından bu yana "katılımcı sulama yönetimi" oluşturma adı altında "sulama tesislerinin verimli işletilemediği" gerekçesiyle, bu tesisleri sulama birlikleri ve çiftçi kuruluşlarına büyük ölçüde devretmiştir. Sulama birlikleri önceden de kurulmuş olmasına ve bu birliklere küçük çaplı ve işletmesi ekonomik olmayan sulama işlerinin sorumluluğunun DSİ tarafından devri yoluna başvurulmasına rağmen 1993 yılından itibaren büyük çaplı sulama tesislerinin Dünya Bankası'nın teşvikiyle su kullanıcı birliklerine devri "hızlandırılmış transfer programı"yla gerçekleştirilmiştir. Pilot yerler olarak

seçilmiş bulunan İzmir, Konya, Antalya ve Adana illerinde uygulamaya konan hızlandırılmış transfer programı diğer bölgelere de yaygınlaştırılmıştır.⁹

⁹ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

Hızlandırılmış transfer programı ile DSİ'nin işletme ve bakım sorumluluğu 1,2 milyon hektarlık sulama alanında su kullanıcı örgütlerine sözleşmeleri ve protokoller ile transfer edilmiştir. Su kullanıcı ör-

⁸ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

gütleri su kullanıcı birlikleri, kooperatifler, belediyeler ve köyleri içermektedir. Dünya Bankası tarafından 1992 ve 1993 yıllarında yapılan çalışmada su sektörünün temel problemi olarak sulamada işletme ve bakım hizmetlerinin merkezi yönetim tarafından sağlanmasının yetersiz, bu yöndeki sulama yatırımlarının da çok etkisiz olduğu iddia edilmiştir. Dünya Bankası raporlarında sulamaya yönelik büyük ölçekli kamu yatırımlarının sürdürülebilirliğini DSİ'nin işletme alanındaki yetersiz ve giderek azalan kamu fonlamasının tehdit ettiği belirtilerek, kullanılan su karşılığında yapılan ödemelerin düşüklüğü önemli bir sorun olarak ortaya konmuştur. Banka, 1992-1993 yıllarından önce DSİ tarafından kullanıcılardan alınacak su bedellerinin daha yükseltilmesini önermişse de, 1992 yılından sonra bu yöndeki politika artık tamamen yerelleştirme ve transfer yoluyla özelleştirme politikasına dönüştürülmüştür. DSİ geniş ölçekli sulama yönetim transferine 1993 ortalarında başlamıştır. Birkaç yıl içerisinde DSİ'nin işletmesinde olan sulama alanının %75'ini oluşturan 1,2 milyon hektarlık alanın sulama işletmesi su kullanıcı örgütlerine transfer edilmiştir.

2005 yılı itibarıyla ise su kullanıcı örgütlerine transfer edilen toplam alan 1,860,969 hektara ulaşmıştır. Bunun karşılığında DSİ'nin işletme ve bakım sorumluluğunda olan alan sadece 113,158 hektardır. Bu rakamlardan da açıkça ortaya çıktığı üzere DSİ'nin tarımsal sulamada işletme ve bakım sorumluluğundaki alan tüm sulama alanının sadece %6'sı civarına inmiştir.¹⁰

DSİ inşasını gerçekleştirdiği sulama projelerinin mülkiyetini değil, işletme bakım ve yönetim sorumluluğunu su kullanıcılarına devir etmektedir. Sulama tesisleri kamu hukuku tüzel kişilik-

leri olarak köylere, belediyelere ve birliklere; özel hukuk tüzel kişiliği olarak ise 1163 sayılı yasaya göre kurulmuş kooperatiflere devredilmektedir. Bu çerçevede DSİ tarafından inşa edilen ve işletilen sulama projelerinin büyük bir kısmı mülga 1580 sayılı ve günümüzde geçerli olan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 442 sayılı Köy Kanununa göre kurularak tüzel kişilik kazanan köylere, belediyelere ve sulama birliklerine devredilmiştir. Söz konusu devirlerin gerçekleştirilmesinde Dünya Bankası'nın önemli rolü olmuştur. 1997'de kabul edilen Dünya Bankası'nın yeni ülke yardım stratejisi ile sulamada özelleştirme ve yerelleştirme çabaları teşvik edilmiştir. Dünya Bankası'nca hazırlanan Sulama Yönetiminde ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi (PPIMIP) ve önceki katılımcı sulama projeleri kapsamında Banka tarafından ayrıca danışmanlık ve eğitim desteği de sağlanmıştır. Banka, DSİ yetkililerini ABD ve Meksika'ya geniş ölçekli bir sulama yönetim transferini gerçekleştirmeleri için gerekli güveni edinmeleri amacıyla göndermiş ve bunu finanse etmiştir.¹¹ 1998-2004 yılları arasında Dünya Bankası'ndan sağlanan kredi kullanımıyla Sulama Yönetiminde ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi (PPIMIP) tamamlanmıştır.¹²

2.2. Kentsel Su Hizmetleri: Merkezi Su Yönetiminin Yeniden Yapılanması, Su ve Kanalizasyon İdarelerinin Kuruluşu ve Su İşletmelerinin Özelleştirilmesi

Kentsel su hizmetleri alanında merkezi düzeyde asıl olarak DSİ ve İller Bankası'nın yanı sıra yerel yönetimler sorumlu kuruluşlardır. DSİ özellikle nüfusu yüz binden fazla olan kentlere yönelik içme, kullanma ve endüstri sularının sağlanması konusunda yetkili kuruluş olmuştur. Ancak neoliberal politikalar doğrultusunda DSİ'nin mil-

li bütçeden aldığı pay azaltılmış, Genel Müdürlük alternatif finansman yolları arayışına girmiştir. Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası, Kuveyt Fonu, İslam Kalkınma Bankası, Japon Uluslararası İşbirliği Bankası, Fransız ve Alman Kredi kuruluşları başlıca dış finansman sağlanan kuruluşlar olmuştur.

Kentsel su finansmanında özellikle içme suyu ve kanalizasyon alanında önemli rolü bulunan İller Bankası'nın 1980'li yılların ortalarından itibaren yerel yönetimlere kamu kredilerine dayalı kredi sağlayan yapısının değişme süreci başlamıştır. İller Bankası kanalıyla kamu kredisi sağlama yönündeki politikadan öncelikle büyükşehir belediyeleri ayrılmış, bu yönetimlerce doğrudan Hazine garantili ya da garantisiz dış borçlanma yolu tercih edilmiştir. İller Bankası'nın ortakları durumunda bulunan yerel yönetimlere sübvansiyonlu kamu kredisi sağlama işlevi çeşitli yöntemlerle erozyona uğratıldıkça, Büyükşehir belediyeleri dışında diğer belediyeler de zamanla proje finansmanı ve ticari kredilere yönelme eğilimi içine girmişlerdir. 2006 yılında İller Bankası ile Dünya Bankası arasında imzalanan 213 milyon Euro'luk Belediye Hizmetleri Projesi kapsamında da İller Bankası'nın, Dünya Bankası'ndan aldığı krediyi yerel yönetimlere belirli şartlarda kullandırması söz konusudur. Yerel yönetimler önceki dönemlerden farklı bir biçimde ortak olarak görmelerinden ziyade müşteri olarak algılanmaya başlanmışlardır. İller Bankası artık öz kaynaklarını yerel yönetimlere kamu kredisi olarak kullandıran bir kurum olmak yerine, Dünya Bankası'nın talep ettiği koşullarda kredi sağlayan bir kuruluş niteliğine dönüşmüştür. Bu süreçte İller Bankası'nın teknik altyapı sağlayan yapısının da ortadan kaldırılması İllbank A.Ş. yasa tasarısıyla gündeme gelmiştir.¹³

¹¹ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

¹² http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

¹³ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

Türkiye'de su sektörü alanında Avrupa Yatırım Bankası, Dünya Bankası ve Alman Kredi Kuruluşu KfW dış kredi sağlayan finansal kuruluşlardır. Bunun yanı sıra Suez, Thames ve Serco gibi çokuluslu su şirketleri çeşitli yerli şirketlerle birlikte konsorsiyumlar biçiminde su yatırımlarında yer almışlardır. Yerel yönetimlerin su yatırımı ve su işletmelerinde söz konusu özel sektör katılımının gerçekleştirilme süreci 1980'li yıllarla birlikte başlamıştır. 1980 askeri darbesi sadece demokrasiyi belirli bir süre için askıya almanın yanı sıra ülkede neoliberal dönüşüm için gerekli altyapıyı da hazırlamıştır. Bu dönemde Dünya Bankası'nın tavsiyeleri ışığında kentsel su hizmetlerinin karşılanmasında su kanalizasyon idaresi tipi yapılanmanın önemli bir adımı atılmıştır. Dünya Bankası kredisiyle özerk bir yapılmaya sahip İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) 1981 yılında 2560 sayılı yasayla kurulmuştur. Bu idarenin kuruluşu Dünya Bankası'nın bir kanalizasyon projesi için vereceği kredinin ön koşuluna dayanmıştır. Böylece kanalizasyon yatırımının belli bir zaman içerisinde tam geri dönüşünün belirli bir kârla sağlanması ve bu doğrultuda su fiyatlamasının gerçek-

leştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁴

Bu hedefin konmasıyla birlikte Türkiye'de suyun artık kamu hizmeti çerçevesinden ziyade ticari bir mal olarak algılanması söz konusu olmuştur. İSKİ başlangıçta İstanbul Belediyesi'nden bağımsız bir kurum olarak oluşturulmuşsa da, daha sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin kurulmasıyla anakent yönetimiyle birleştirilmiştir. 1984 yılında İstanbul dışında Ankara ve İzmir'de kurulan büyükşehir belediyelerinde de İSKİ tipi ticarileştirilmiş su ve kanalizasyon örgütlenmesine geçilmiştir. Bu tip örgütlenmelere kentsel su alanında önce küçük çaplı özelleştirmeler sayaç okuma işlerinin özel sektöre devri vb. gündeme gelmiş, ancak daha sonraları su finansmanında büyük ölçüde yabancı finansmana dayalı bir yapılmaya geçiş yapılmıştır.¹⁵

Bu süreçte daha büyük çaplı su dağıtım özelleştirmeleri de yaşanmıştır. Bunlar arasında en önemli örneklerden biri Antalya Büyükşehir Belediyesi'nce gerçekleştirilmiş bulunan su hizmetle-

¹⁴ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

¹⁵ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

rinin işletmesinin özelleştirilmesidir. Bir başka örnek İzmit'te yapılan Yuvaçık Barajı'nın Yap-İşlet-Devret modeliyle işletilmesidir. Yerel yönetim birliği oluşturma yoluyla su özelleştirmesinin önemli örneği ise Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (ÇALBİR) tarafından uygulamaya konmuştur. Bunun dışında dış projeye dayalı çok sayıda su finansmanını özel yatırıma açmaya dönük girişimler söz konusu olmuştur.

Antalya Büyükşehir Belediyesi kapsamında Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü (ASAT) 1994 yılında İSKİ örneği doğrultusunda kurulmuştur. 1995 yılında ise Antalya Büyükşehir Belediyesi'nce Dünya Bankası'ndan alınmak istenen krediye ilişkin sözleşmenin önemli koşullarından biri olarak Antalya Altyapı Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ALDAŞ) kurulmuştur. 1996 yılında ALDAŞ'ın aracılığıyla ASAT ile Fransız şirketi ANTSU A.Ş. arasında on yıllık imtiyaz sözleşmesi imzalanmıştır. ANTSU Fransız küresel su şirketi Suez'in kolu ONDEO'nun denetiminde olan bir şirket konumdadır. Dünya Bankası'nın kredisi ancak özelleştirme koşuluyla sağlanabilmiştir. ANTSU'nun kentin su işletmecili-

ğini devralmasından sonra su tarifeleri hızlı bir yükselme sürecine girmiş; 2002 yılında bu süreç belediye açısından önemli sınırları ve şirketle uzlaşmazlıkları ortaya çıkartmış ve uluslararası tahkime gidilmiştir.¹⁶

Antalya su işletmeciliğinin özel su şirketine devrine benzer bir başka örnek Çeşme ve Alaçatı Belediyeleri'nin kurduğu ÇALBİR eliyle gerçekleştirilmiştir. Bu örnekte özel su şirketinin işi devralabilmesi için uygun ölçeğin sağlanabilmesi amacıyla böyle bir birleştirmeye gidilmesi zorunlu görülmüştür. Dünya Bankası kredisi bu deneyimin gerçekleştirilmesinde kritik bir rol oynamıştır. Birlik eliyle su özelleştirilmesi sonucunda bu yerlerde su işletmesi Fransız şirket Veolia Water'ın büyük ortağı olduğu ALÇESU'ya devredilmiştir. Türkiye'de büyükşehirler dışında daha küçük nüfuslu kentlerde de su işletmelerinin dev çokuluslu şirketlere devrinin yapılmasına örnek oluşturması açısından önemli olan bu deneyim sonucunda da diğer yerlerde yaşanan durum ortaya çıkmış, su tarifelerinde yükselişler dikkat çekmiştir.¹⁷

Türkiye'de baraj özelleştirilmesi yoluyla toplu su özelleştirilmesi örneği İzmit Yuvacık Barajı'nın özel bir konsorsiyuma yaptırılarak işlettilmesidir. Uzun süre bütçe yetersizliği gerekçe gösterilerek DSİ tarafından bitirilmemiş olan Yuvacık Barajı'nın inşası ve işletmesi için 1995 yılında İzmit Büyükşehir Belediyesi ile büyük ortağı Thames Water şirketi olan İzmit Su A.Ş. (İSAŞ) arasında yap-işlet-devret modeliyle Hazine garantisinde 15 yıllık bir hizmet alım sözleşmesi imzalanmıştır. Proje kapsamında Yuvacık Barajı 1999 yılından itibaren işletmeye alınmıştır. Suda yap-işlet-devret modeli kapsamında tamamlanan ilk proje

niteliğinde olan bu proje sonucunda Hazine ağır bir mali yükü karşı karşıya kalmıştır. Bu mali yükün imzalanan antlaşma kapsamında eğer feshedilmezse 2014 yılına kadar devam edeceği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Sayıştay raporuna¹⁸ konu olmuş olan projenin olumsuz pek çok sonucu yapılan tartışmalarla da kamuoyuna yansımıştır. Bunlar içinde en önemlilerinden biri İzmit şehrinin büyük maliyetlere rağmen yakın zamanda su kesintileriyle karşı karşıya kalmış olmasıdır.

Son dönemde ise yap-işlet-devret modeli ile baraj yapımı, tarımsal sulama yapılması ve kentsel su sağlanması hükümetin gündemine girmiş görünmektedir. Büyük şehirlerde ve kırsal sulamada yaşanan su sorunlarına çözüm olarak kamuoyuna sunulan plan, 49 yıla kadar özel sektör kuruluşlarıyla imzalanacak imtiyaz sözleşmelerine dayalı yap-işlet-devret modeli doğrultusunda nehir özelleştirmeleri olmuştur. Barajlara yönelik gündeme gelen özelleştirme planlarının yanı sıra yerelleştirme politikaları doğrultusunda baraj yapımı ve işletmesinin de bundan sonraki süreçte Büyükşehir belediyelerinin sorumluluk alanına sokulması söz konusu sorunları daha da artırıcı ve derinleştirici etkilerde bulunacağı söylenebilir. Yerel yönetimler reformu olarak kamuoyuna sunulan değişiklik paketinin önemli yasalarından olan 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile "su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdukmak ve işletmek, derelerin ıslahını yapmak, kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak" görevi Büyükşehir Belediyelerine verilmiştir. Ancak merkezi yönetimin sorumlu olması gereken baraj kurmak gibi büyük mali yükümlülük getiren yatırım ve işletme alanının büyükşehir belediyelerine dolayısıyla su kanal idarelerinin görev alanına sokulmuş ol-

ması, su yönetiminde başta plansızlık ve eşgüdümsüzlük olmak üzere önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda kamu hizmetinin niteliği gereği baraj yapımından ve barajdan getirilecek suyun taşınacağı boruların döşenmesinden asıl olarak sorumlu olması gereken DSİ bu yatırımlarda adeta yerel yönetimlere yönelik olarak bir danışman kuruluş kimliğine bürünmekte, söz konusu yatırımların yerel yönetimlerce finansmanının sağlanıp işletilmesinde önemli sorunlarla karşılaşabilmektedir.

Özellikle son dönemlerde Ankara Büyükşehir Belediyesi ile DSİ arasın-

¹⁶ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

¹⁷ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

¹⁸ http://www.dsi.gov.tr/turkce_52_yil.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2007)

da yaşanan su krizi ve Ankara halkının bu sorundan etkilenmesi, sorunun ciddiyetini ve kapsamını ortaya koyan önemli bir örnektir. Bu sorunların ortadan kaldırılmasının temel yolu neoliberal küresel su politikaları ve yönetimi anlayışına karşı suyun kamu hizmeti niteliğini ve ulusal kalkınmadaki rolünü gözönünde tutan bir anlayışla yeni bir model oluşturulmasında yatmaktadır.

KAYNAKLAR

Birgül Ayman Güler (Ed.) *Su Hizmetleri Yönetimi: Genel Yapı*, TODAİE YYAEM, Ankara, 1999.

Cecilia Tortajada, Şahnaz Tigrek and Juan J. Sanchez-Meza, *Water Governance With Equity: Is Decentralisation the Answer? Decentralisation of the Water Sector in Mexico and Intercomparison with Practices from Turkey and Brazil*, *UNDP Human Development Report 2006*, Occasional Paper, 15.

Ferhunde Hayırsever Topçu, "Yerel Yönetim Birliği Eliyle Su Özelleştirilmesi: ÇALBİR Örneği", içinde *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri* (Eds. T. Çınar ve H. K. Özdiñç), Memleket, Ankara, 2006, s. 379-405.

Gülser Öztunalı Kayır ve Hüsnüye Akıllı, "Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme", *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri* (Eds. T. Çınar ve H. K. Özdiñç),

Memleket, Ankara, 2006, s. 317-365.

Hasan Özlü ve Öner Yorulmaz, "Participatory Irrigation Management in Turkey", *Institutional and Technological Interventions for Better Irrigation Management in the New Millennium: Proceedings of the INPIM's Ninth International Seminar on Participatory Irrigation Management*, (Eds. Hussain, I., Gill, Z.A., Zeeshan, N. ve Salman, S.) 4-8 December 2006, Lahore, Pakistan, 2007, s. 149.

İlhan Tekeli, *The Development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*, IULA-EMME, Kent, İstanbul, 1994, s.173.

Mark Svendsen, *Irrigation Management Transfer in Turkey*, International E-mail Conference on Irrigation Management Transfer, 2001.

Nilgün Görür, "Commercialization and Privatization of Urban Water and Sewerage services in turkey: Poverty Reduction View", *Water Development and Poverty Reduction* (Eds. İ.H. Olcay Ünver, R. K. Gupta, A. Kibaroğlu), Kluwer Academic Publishers, Great Britain, 2003, s. 181-184.

Matthias Finger and Jeremy Allouche, *Water Privatisation: Trans-national Corporations and the Re-regulation of the Water Industry*, Spon Press, London and New York, 2002.

Peter Robbins, "Transnational Corporations and the Discourse of Water Privatization", *Journal of International Development*, 15, 2003, s.1073-1082.

Sayıştay, *Yap-İşlet-Devret Modeli ile Yapılan "İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi" Hakkında Sayıştay Raporu*, Ankara, 2002.

World Bank, *Water Resources Management*, World Bank Policy Paper, Washington D.C., 1993.

World Bank, *Participatory Privatization of Irrigation Management and Investment Project, Implementation Completion Report* (Report No. 31391), 2005.

World Bank, *Participatory Privatization of Irrigation Management and Investment Project, Staff Appraisal Report* (Report No. 16525-TU), 1997.

Avrupa Birliği'nin Su Politikaları

Hülya Kendir Özdiç

Dr., Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Avrupa Birliği (AB), ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda üyelerinin tümünü bağlayan önemli kararlar alan ve bir mevzuat oluşturan uluslararası bölgesel birlik olma yolunda hızla ilerlemektedir. Son yıllarda çevre ve su politikaları AB'nin ortak politik ve hukuksal bir çerçeve oluşturmaya başladığı alanların başında gelmektedir. Bu durum, 1970'li yıllardan beri çevre konusunun farklılaşan içeriklerle dünya ve Avrupa çapında politik bir gündem oluşturmasının beraberinde getirdiği bir gelişme olmuştur.

AB'de su politikaları, çevre politikalarının temel bir bileşeni, başlıca boyutlarından biridir. Bununla birlikte, su politikaları giderek kendi başına AB'nin resmi toplantılarına, düzenlemelerine ve direktiflerine konu olma-ya başlamıştır. AB'ye üyeliğin temel bir politik hedef olarak konulduğu Türkiye'de, AB politikalarının bütün boyutlarıyla ele alınmaması ciddi bir sorundur. Bu yazının konusu doğrudan, AB su politikalarının Türkiye'ye etkilerinin değerlendirilmesi olmasa da, AB'nin su politikalarından bahsederken, aslında Türkiye'deki su politikalarıyla yakından ilgili olan bir olguyla karşı karşıya olduğumuzun unutulması gerekir. Dolayısıyla, bu yazıda AB su politikaları incelenirken amaçlanan bunun Türkiye'ye yansımalarının ne olabileceği üzerinden düşünce ve eleştiri üretilmesine katkıda bulunmaktadır.

1. AB'DE SU POLİTİKALARININ GELİŞİMİ

1970'lerin başından beri giderek belirginleşen AB su politikası üç döneme ayrılabilir. İlk dönem, su kaynaklarının

insan faaliyetlerinden korunmasının temel hedef olduğu ve bu kapsamda kalite standartlarının oluşturulduğu 1973-1988 yıllarıdır. İkinci dönem, düzenleme ve denetleme yaklaşımın hakim olduğu ve daha özel önlemlerin alınmaya başlandığı 1988-1995 yıllarıdır. 1995'ten itibaren Su Çerçeve Direktifi'nin hazırlıklarının yapılması süreciyle birlikte üçüncü bir dönem başlamıştır.¹

Su politikasının ilk dönemini öncelleyen ve ona kaynaklık eden, Avrupa ülkelerinin büyük ölçüde dahil olduğu, su kaynakları yönetimine ilişkin çeşitli uluslararası anlaşmalar ve önlemlerin başlangıcı 1950'li yıllara dayanır. Örneğin açık denizlerin kirliliğini önleme konulu anlaşma, 1958 yılında imzalanmıştır. Kuzey Atlantik Okyanusu ile ilgili anlaşmalara da 1969 tarihli Bonn Anlaşması'ndan beri Avrupa ülkeleri dahildir.

Avrupa iç suları ile ilgili sorunlar ve anlaşmaların geçmişi ise, neredeyse 20. yüzyılın başlarına uzanır. Bunlar, özellikle Ren, Meuse, Scheldt gibi sınır aşan ve birkaç Avrupa ülkesinin birden ekonomik çıkarlarını etkileyen nehirler hakkındadır. Örneğin 1932'de Fransa ve Hollanda arasında Ren Nehri üzerine başlayan anlaşmazlık 1950'de Ren Nehri Korumaya Komisyonu'nun (Commission for the Protection of the Rhine-ICPR) kurulmasıyla çözümlenmiştir. Komisyonun oluşturulmasında temel fikir, aşağı kıyıdaş ülkelerin içme

suyu üretiminin, yukarı kıyıdaş ülkelerin suya endüstriyel atık boşaltımlarından ve su kalitesini düşürmelerinden etkilenmesidir. 1963'de imzalanan Bern Anlaşması da, Ren Nehri'nin sınır aşan bir biçimde uluslararası yönetimini düzenlemiştir. Bu gelişmeler, 1992'de imzalanan Sınır Aşan Nehirler ve Göller Anlaşmasına öncülük etmiştir. Bir başka önemli örnek, 1936'da Hollanda ile Belçika arasında Meuse nehrinin kullanımını üzerine çıkan anlaşmazlıktır. Bu sorun, çok uzun zaman sonra 1994'de, iki ülke ve Fransa arasında, hem Meuse hem de Scheldt nehirlerini kapsayan anlaşmaların yapılmasıyla çözümlenmiştir. Sınır aşan nehirler üzerine bu iki olayın çözümlenmiş biçiminin Su Çerçeve Direktifi için esin kaynağı olduğu söylenebilir. Her iki anlaşma da, nehir havzası yönetiminin uluslararası düzeyde yapılabileceği yönündeki bir düşünceyi teşvik etmiştir.²

1960'lı yıllardan itibaren, Avrupa'da su kaynaklarının korunması üzerine, özellikle ekoloji alanındaki bilimsel gelişmelere paralel olarak, çeşitli tartışmalar başlamıştır. Zamanla su kaynakları ile ilgili konular, uluslararası, ulusal ve yerel düzeylerde politik karar verme süreçlerinin de önemli bir konusu haline gelmiştir. Aynı dönemde, Avrupa ülkeleri çevreye ilişkin kendi yasal ve yönetsel düzenlemelerini yapmaya başlamıştır. Ortak bir ekonomik birlik olma yolunda ilerlerken bu düzenlemeleri uyumlu hale getirmek zorunlu hale gelmiştir. Su, halk sağlığını ve çevreyi koruma ile ortak pazarı güçlendirme amaçları etrafında şekillenen AB çevre politikasının başından itibaren

¹ D. Aubin, F. Varone, "The Evolution of European Water Policy, Towards Integrated Resource Management at EU Level", Kissling-Naf, I. ve Stefan Kuks (ed.), *The Evolution of National Water Regimes in Europe*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 2004, s.51.

² A.k., s. 53-54.

temel sorun alanlarından biri olmuştur. Öte yandan, AB mevzuatının genel gelişimi de, bilimsel gelişmeler kadar su politikası üzerinde etkili olmuştur. Örneğin, serbestleştirme, yerelleşme, *subsidiarity*³ ilkesinin benimsenmesi gibi gelişmeler doğrudan su politikalarını etkilemiştir. Ayrıca, AB kararları ve düzenlemeleri üye ülkeleri bağlayan belgeler olduğu için, çoğu Avrupa ülkesinde ulusal su politikasının oluşmasında da AB su hukukunun büyük etkisi olmuştur.⁴

1972 Paris Zirvesi'ne katılan devlet ve hükümet başkanlarının çevrenin bir ortak politika alanı olmasına karar vermesiyle su politikasının da temelleri atılmıştır. 1972 yılından itibaren iki kuşak su direktifleri birbiri-

³ AB'de *subsidiarity* kavramı etrafında şekillenen yaklaşımın temeli, Birliğin yönetsel organlarının, üye ülkelerin merkezi ya da yerel yönetimlerinden daha etkili olmaması için duyulan kaygılara dayanır. 1993'de yürürlüğe giren ve kurucu niteliği olan Maastricht Anlaşması da kavramı bu niteliğiyle vurgulamaktadır. Anlaşmada, ilkeye, Birlik ile üye ülkeler arasındaki ortak yetki alanlarında üye devletlerin öncelikli eylem hakkını korumak amacıyla yer verilmiştir. Anlaşmada, *subsidiarity* kavramının diğer boyutu da, yerel birimlerin güçlendirilmesi ve özerkleştirilmesi temelinde tanımlanmaktadır. Bkz. B. Canatan, *Yerellik İlkesi*, Galeri Kültür Yayınevi, Ankara, 2001, s.37,87.

⁴ D. Aubin, F. Varone, *a.g.k.*, s. 49-51.

ni izlemiştir. Suyla ilgili ilk direktifler (1973-1988), su kullanımı üzerine kalite standartları getiren belgelerdir. Bu direktiflerle içme suyu, balıkçılığa izin verilen sular gibi farklı su kullanımları tanımlanmıştır; göl, nehir, deniz vb. gibi çeşitli su kaynakları için kalite standartları belirlenmiştir; özellikle insan faaliyetleri ile oluşan su kirliliği üzerine ciddi sınırlamalar getirilmiştir. İkinci kuşak su direktifleri (1991-1998) ise belli zararlı maddelerin suya boşaltılması üzerine kesin sınırlamalar getiren, düzenleme ve denetleme yaklaşımını yansıtan belgelerdir. Bu direktiflerin hazırlanmasında, ilk kuşak direktiflerle ulaşılmak istenen hedeflerin yakalanmaması, özellikle su kaynaklarının kirliliğinin ciddi bir çevre sorunu olmaya devam ettiğinin görülmesi çok etkili olmuştur. Dolayısıyla, bazıları kendi başına bir direktife konu olan bazı zararlı maddelerin suya boşaltımı tamamıyla yasaklanmış, diğer maddelere de ciddi sınırlamalar getirilmiştir; ayrıca denetleme mekanizmaları güçlendirilmiştir. Örneğin, "kaynağında önleme", Dördüncü Çevre Eylem Programında (1987-1992) temel bir öncelik olarak yer almıştır. Su direktiflerinin gelişimi, hedeflerin çok değişmediğini,

fakat araçların değiştiğini gösteren bir seyir izlemektedir.⁵ Bu gelişmelerin ardından gelen Su Çerçeve Direktifi, hem hedeflerin hem araçların içeriğini genişleten ve dönüştüren önemli bir adım olmuştur.

2000'li yıllara kadar, AB su politikasının daha çok içme suyu, balıkçılık, yüzme gibi kullanımlar için su kalitesinin korunması ve bazı temel kirleticilerin kontrolü üzerinde odaklandığı söylenebilir. Su Çerçeve Direktifiyle birlikte günümüzdeki su politikası, su kalitesinin korunmasını temiz su kaynaklarının ve arzının yönetimi ile bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlar etrafında 2010 yılında ulaşılmaması düşünülen bazı hedefler belirlenmiştir. Bunlar şu şekildedir: ⁶

Kentsel Atık Su Arıtma Direktifi ile 2010 yılının sonuna kadar tüm yerüstü ve kıyı sularının organik kirlilikten arındırılması. Bu alanda yerel yönetimler ve endüstri kuruluşları tarafından atık su arıtımına yatırım yapılması

⁵ A.k., s. 56-65.

⁶ <http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/cevre.html>, Erişim tarihi: 20.01.2006.

gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Üye devletlerin su fiyatlarının kalitesi, güvenilir su kaynakları sağlama ve sürdürmenin gerçek maliyetini yansıtmasını sağlaması. Bu şekilde hem yurttaşların hem endüstrinin suyu daha verimli kullanması ve israftan kaçınmasının teşvik edileceği öngörülmektedir.

1991 tarihli Nitrat Direktifi çerçevesinde, üye devletlerin tarımdan yerüstü ve yeraltı sularına nitrat sızıntısı düzeyini düşürmeyi sağlayan tarım uygulamaları için yasal düzenlemeler yapması. Bu amaçla, nitrat kirliliğinden fiilen ya da potansiyel olarak etkilenen sular belirlenerek, tarım uygulamaları ve organik gübre kullanımında hukuksal yaptırımları olan sınırlamalar içeren eylem programları geliştirilecektir.

Su kalitesi hedefine bağlılığının bir ölçütü olarak da, daha önce olduğu gibi kanalizasyon ve atık su arıtma tesislerinin inşasına destek verilmesi.

Bu hedeflerle birlikte Su Çerçeve Direktifi'nin, son ekonomik, politik ve sosyal değişimleri yansıtan bir su kaynakları yönetimi çerçevesi çizdiği

ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, AB su politikaları, 1970'lerden itibaren su kaynakları yönetimine ilişkin uluslararası eğilimlere paralel bir dönüşüm göstermiştir. 1990'lara kadar olan ilk dönemde, kaynakların desantralize birimlerce, kapsamlı planlama ve fiyatlandırma ilkesi ile etkin yönetilebileceği anlayışı hakimdir; piyasa mekanizmalarından söz edilmekle birlikte, kamu kuruluşlarının suyu ekonomik bir mal gibi yönetmelerini sağlayacak önlemler üzerinde durulmuştur. "Son yıllarda ise kamu kurumlarının ve kapsamlı planlama yaklaşımının olumsuzlukları ön plana çıkarılmakta, su kaynakları yönetimi fiyatlandırma ve özelleştirme gibi politikaların uygulanması olmazsa olmaz koşul olarak ileri sürülmektedir."⁷

2. AB SU ÇERÇEVE DİREKTİFİ

2000 yılında imzalanan Su Çerçeve Direktifi,⁸ su kaynakları yönetimine

⁷ B.Güler (ed.), *Su Hizmetleri Yönetimi, Genel Yapı*, TODAİE Yayını, Ankara, 1999, s.7.

⁸ AB Su Çerçeve Direktifi, Komisyonun teklifi ve Bölgeler Komitesi ile Ekonomik ve Sosyal Komitenin görüşleri dikkate alınarak, 18 Temmuz 2000 tarihli Uzlaşma Komitesi metninin ışığında 23 Ekim 2000'de Lüksemburg'da hazırlanmıştır; AB

ilişkin yukarıda sözü geçen yönetsel-politik eğilimlerin ve hedeflerin birleştirildiği bir belge olmuştur. Direktif suyun ticari bir meta olarak tanımlanmasıyla birlikte, geleneksel kamu yönetimi yerine yönetim kurumlarını önermektedir. Bu kapsamda, su kaynakları yönetiminde yeni kurumlar, aktörler, ilişkiler tarif etmekte, bunların yerleşmesi için stratejiler çizmektedir. Direktifin incelenmesi AB'nin 2000'li yıllardaki su politikasını büyük ölçüde yansıtmaktadır.

Su Çerçeve Direktifinin Temelleri ve Amaçları

Direktifin giriş bölümünde, AB su politikaları açısından belgenin dayandığı temeller açıklanmaktadır. Buna göre, su sağlanması, Komisyonun Avrupada kamuoyunun genel yararı için hizmetler hakkındaki yazılarında tanımlanan haliyle, genel kamuoyu yararına bir hizmettir. Bu bağlamda, Su Çerçeve Direktifinin ortaya çıkmasının nedenleri ve gerekliği üç boyut üzerinden açıklanmaktadır. Birincisi, suyun korunması ve sürdürülebilir yönetiminin enerji, taşımacılık, tarım, balıkçılık, bölgesel politika ve turizm gibi diğer Birlik politika alanlarına bütünleştirilmesi gereklidir. İkincisi, üye devletlerin, Birlik sularının korunmasını nitelik ve nicelik bakımından geliştirmek, sürdürülebilir su kullanımını teşvik etmek, sınır aşan su sorunlarının denetimine katkıda bulunmak, su ekosistemlerini, karasal ekosistemleri, bunlara doğrudan bağlı bulunan bataklik bölgeleri korumak, Birlik sularının potansiyel kullanıcılarını korumak ve geliştirmek amaçlı çabalarını koordine etmek için ortak ilkeler gereklidir. Üçüncü boyut, Birlik su politikasının şeffaf, etkili ve tutarlı bir yasal çerçeve gerektirmesidir. Bir başka deyişle, su konusunda eylem için ortak ilkeler ve genel bir çerçeve sağlanmalıdır. Direktif böyle bir temeli sağlamalı; Birlik

Resmi Gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Su Çerçeve Direktifi, 26 Madde ve 11 Ekten oluşan bir metindir.

içinde suyun korunması, sürdürülebilir kullanımı için yardımcı olma prensiplerine uygun olarak, uzun vadede, genel ilkeler ve yapılar geliştirmelidir.

Su Politikasının Anahatları

AB Su Çerçeve Direktifi'nin giriş ya da açıklama metni diyebileceğimiz ilk satırları, "suyun diğerleri gibi bir ticari ürün olmayıp, tarihsel miras olarak korunması, savunulması ve ele alınması gereken bir miras" olduğunun vurgulanmasıyla başlamaktadır.

Su hizmetleri ise evler, kamusal kurumlar ya da herhangi bir ekonomik aktivite için sağlanan bütün hizmetler şeklinde tanımlanmaktadır (Madde 2).

Su Çerçeve Direktifi ile ilgili kılınan *suların nitelikleri ve bu konuda yapılması gerekenler* ise şu şekilde açıklanmaktadır:

a) İyi su kalitesi ile halka içme suyu sağlanması güvenceye alınmalıdır.

b) Suyun nitelik bakımından ve çevresel koruma amacıyla ilgili olması halinde nicelik bakımından statüsünün ortak tanımları yapılmalıdır. Yerüstü ve yeraltı suyunun iyi statüsünün Birliğin her yerinde gerçekleştirilmesi ve suların statüsünün bozulmasının Birlik düzeyinde önlenmesi için çevresel ölçütler oluşturulmalıdır.

c) Su miktarının kontrolü iyi su kalitesinin korunmasında yardımcı bir unsurdur ve bu nedenle, iyi kalitenin sağlanması amacına hizmet eden miktar konusunda da önlemler oluşturulmalıdır.

d) Yerüstü suları ve yeraltı suları yenilenebilir doğal kaynaklardır; özellikle yeraltı suyunun iyi statüsünün sağlanması, erken harekete geçmeyi ve koruyucu önlemler bakımından suyun oluşumu ve yenilenmesindeki doğal süreye bağlı olarak, istikrarlı uzun dönem planlamasını gerektirmektedir. İyileştirme için gerekli süre belirlenirken, yeraltı suyunun iyi statüsünün

sağlanması ve yeraltı suyundaki herhangi bir kirleticinin yoğunluğundaki önemli ve sürekli yukarıya doğru bir eğilimin geri çevrilmesi konuları dikkate alınmalıdır. Bir yeraltı su kütlesinin nicel statüsü yerüstü suyunun ve bu yeraltı suyu kütlesiyle ilişkili karasal ekosistemlerinin ekolojik kalitesi üzerinde etkiye sahip olabilir.

e) Tehlikeli maddelerin suya emisyonu aşamalı olarak azaltılmalıdır.

f) Etkili ve tutarlı bir su politikasında, kıyıları ya da haliçlere yakın su ekosistemlerinin ve körfezlerde ya da oldukça kapalı denizlerdeki su ekosistemlerinin dengelerinin, onlara akan iç suların kalitesinden güçlü biçimde etkilenmesi nedeniyle, zayıf olduğu dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, nehir yatakları içindeki su kalitesinin korunmasının, kıyılarıdaki dahil olmak üzere, balık nüfusunun korunmasına yönelik katkılarıyla ekonomik yararlar sağlayacağı göz önünde tutulmalıdır.

Genel olarak, Direktifin başarıyla uygulanması, Birlik, üye devlet, yerel düzeylerde yakın işbirliği, tutarlı eylem ve aynı zamanda kullanıcılar dahil ka-

muoyunun bilgilendirilerek sürece dahil edilmesine bağlanmaktadır.

Nehir Havzaları Yönetimi

Direktifte *Nehir havza bölgesi*, nehir havzaları yönetimi için ana birim olarak, bir ya da daha fazla komşu nehir havzalarının ilgili yeraltı suları ve kıyı suları ile birlikte oluşturduğu kara ve deniz alanı şeklinde tanımlanmaktadır (Madde 2).

Direktifte, nehir havzalarının nasıl belirleneceği ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Buna göre (Madde 3):

1. Üye devletler, ulusal sınırları içinde bulunan nehir havzalarını belirleyecektir. Küçük nehir havzaları daha geniş nehir havzalarıyla birleştirilebilir ya da uygun olan yerlerde komşu küçük havzalar birbirleriyle birleştirilebilir. Yeraltı sularının tam olarak belli bir nehir havzasını izlemediği yerler belirlenerek, en yakın ya da en uygun nehir havzası bölgesine dahil edilecektir. Aynı şekilde, kıyı suları belirlenerek, en yakın ya da en uygun nehir havzası

DOSYA

bölgesine dahil edilecektir.

2. Üye devletler, kendi topraklarındaki nehir havzası bölgelerinde, Direktifin kurallarının uygulanması için, uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil, idari düzenlemeler yapacaktır. Üye devletler, Direktifin amaçları bakımından yetkili makam olarak mevcut bir ulusal ya da uluslararası organı belirleyebilir.

3. Üye devletler birden fazla üye devletin topraklarını kapsayan bir nehir havzasının, bir uluslararası nehir havzası bölgesi oluşturmasını sağlayacaktır. İlgili üye devletlerin talebi üzerine, Komisyon bu gibi uluslararası nehir havzası bölgelerini tahsis etmek üzere harekete geçecektir. Üye devletler de, herhangi bir uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında yer alan bölümünde, Direktifin kurallarının uygulanması için, uygun yetkili makamın belirlenmesi dahil, idari düzenlemeler yapacaktır.

4. Üye devletler, Direktifin şartlarına uyulmasını ve özellikle bütün önlem programlarının, nehir havzası bölgesinin bütününde uygulanması için, koordinasyonunu sağlayacaktır. Uluslararası nehir havzası bölgelerinde, ilgili üye devletler koordinasyonu hep birlikte sağlayacak ve bu amaçla uluslararası sözleşmelerden doğan mevcut yapıları kullanabilecektir. Bu konuda da AB Komisyonu, üye devletlerin talebi üzerine, harekete geçebilir.

5. Bir nehir havzası bölgesinin Topluluk sınırları ötesine uzanması halinde, ilgili üye devlet ya da devletler ilgili üye olmayan devletlerle, Direktifin amaçlarının nehir havzası bölgesinin tamamında gerçekleştirilmesi amacıyla uygun koordinasyonu kurmaya çaba gösterecektir.

Direktifte, üye devletlerin nehir havzası bölgelerini belirleyip ilgili yasal düzenlemeleri yerine getirdikten sonra yapacakları yönetsel düzenlemeler sı-

ralanmaktadır:

a. Üye devletler nehir havzası bölgeleri ya da bir uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında kalan kısmı için, özelliklerinin analizini, insan faaliyetlerinin yerüstü suları ve yeraltı sularının statüsü üzerindeki etkisinin gözden geçirilmesini ve su kullanımının ekonomik analizini sağlayacaktır (Madde 5).

b. Üye devletler, nehir havzası bölgeleri ya da bir uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında kalan kısmı için, yukarıda sözü edilen analizleri dikkate alarak, bir önlemler programı hazırlayacaktır. Bu önlem programları ulusal düzeyde yürürlüğe konulan mevzuattan doğan ve bir üye devletin topraklarının tamamını kapsayan önlemlere atıfta bulunabilir (Madde 11).

c. Üye devletler tamamen kendi sınırları içinde yer alan nehir havzası bölgeleri için bir nehir havzası yönetim planı hazırlayacaktır. Tamamen Topluluk sınırları içinde yer alan bir uluslararası nehir havzası bölgesinin söz konusu olması halinde, tek bir uluslararası nehir havzası yönetim planı hazırlanması amacıyla koordinasyona geçeceklerdir. Bunun hazırlanamaması halinde, üye devletler uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında kalan kısmı için, ayrıca nehir havzası yönetim planları hazırlayacaktır. Topluluk sınırlarını aşan bir uluslararası nehir havzası bölgesi için de aynı yol izlenecektir. Nehir havzası yönetim planları, su yönetiminin özel yönlerini ele almak için, alt havza, sektör, sorun ya da su tipi için daha detaylı programlar ve yönetim planları ile tamamlanabilir (Madde 13).

d. Üye devletler, bu Direktifin uygulanması sürecine, özellikle nehir havzası yönetim planlarının hazırlanması, gözden geçirilmesi ve güncelleştirilmesine bütün ilgili tarafların aktif biçimde katılımını teşvik edecektir. Üye

devletler, her bir nehir havzası bölgesi için bir çalışma takvimi ve iş programını, önemli su yönetimi konularının ara dönem genel değerlendirmesini, nehir havzası yönetim planının taslak kopyalarını yayınlayacak; kullanıcılar dahil kamuoyunun yorumuna sunacaktır. Ayrıca, taslak nehir havzası planının geliştirilmesinde kullanılan arka plan belgelere ve bilgilere ulaşma olanağı sağlanmalıdır (Madde 14).

“Kirlenen Öder” İlkesi

“Kirlenen Öder” ilkesi, Su Çerçeve Direktifinde nehir havzaları yönetiminin düzenlenmesi kadar önem verilen bir konu olarak yer almıştır. İlk olarak, giriş bölümünde, AB'nin çevre politikasını dayandığı ilkelere biri olarak bu ilkedен söz edilmektedir. Bu bağlamda çevre politikası, çevrenin kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi amaçlarının takibine yönelik olacak; doğal kaynakların tedbirli ve rasyonel kullanımına ve önlem alma ilkesine, çevresel zararı öncelikle kaynağında giderme ve kirlenenin bedelini ödemesine yönelik önleyici eylem ilkelerine dayalı olacaktır. Birlik çevre politikasını hazırlarken, mevcut bilimsel ve teknik verileri, Birliğin çeşitli bölgelerindeki çevresel şartları, bir bütün olarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı, bölgelerin dengeli kalkınmasını, bunun yanı sıra bu alandaki eylemlerinin ve eylem yapmamanın yararlarını ve bedelini dikkate alacaktır.

Direktifte üye ülkelerin su politikalarında yapması gereken değişikliklerle ilgili maddelerinde de “kirlenen öder” ilkesinin yerleştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Buna göre, üye devletler, su hizmetlerinin bedelinin ödenmesi konusunu, çevresel ve kaynak masrafları dahil, kirlenen öder ilkesine uygun biçimde dikkate alacaktır. Bu bağlamda, 2010 yılına kadar şunları sağlayacaklardır:

- Su fiyatlandırma politikaları kullanıcılarının su kaynaklarını verimli

şekilde kullanmaları ve böylece Direktifin çevresel objektiflerine katkıda bulunmaları için yeterli teşvikler sağlama,

-Farklı su kullanımlarının, en azından endüstri, evsel kullanım ve tarım olarak ayrılmak üzere, (anlaşmanın eklerinde tanımlanan haliyle) yapılan ekonomik analize dayalı olarak, su hizmetlerinin masraflarının karşılanması yeterli katılımı.

Su Çerçeve Direktifinin Yükümlülükleri

Su Çerçeve Direktifi'nin giriş bölümünde, üye ülkelere getireceği yükümlülükler yer almaktadır. Buna göre, ilk olarak, üye devletler en azından iyi su statüsünün tanımlanması ve uygulanması amacıyla, mevcut Birlik şartlarını dikkate alan, entegre programlar ve önlemler içinde, gerçekleştirmeyi hedeflemelidir. İyi su statüsünün zaten mevcut olduğu yerlerde bu durum sürdürülmelidir. Yeraltı suyu için, iyi statü şartlarının yanı sıra, herhangi bir kirleticinin yoğunluğunun artış eğilimi belirlenmeli ve tersine çevrilmelidir. İkincisi, sözü geçen önlemler programının parçası olarak, üye devletlerin ekonomik araçları kullanmasının uygun olacağı üzerinde durulmaktadır. Önerilen yol, su hizmetlerinin masraflarının karşılanması, özellikle de kirleten öder ilkesidir. Bu amaçla, nehir yatağı bölgelerinde, su için uzun dönem arz ve talep tahminlerine dayalı su hizmetleri ekonomik analizinin gerekliliği belirtilmektedir. Ekonomik araçların bir parçası olan bir diğer öneri, üye devletlerin, Direktifin uygulama masraflarını yayması amacıyla önlem programının uygulanmasını aşamalara bölmeleridir. Ancak, takvimde yapılacak herhangi bir uzatma uygun, açık ve şeffaf kriterlere dayalı olarak yapılacak; üye devletler tarafından nehir yatağı yönetim planlarında gerekçelendirilecektir. Üçüncüsü, bu tür analizleri de içeren nehir havzası yönetim planlarının yapılması ve güncelleştirilmesine,

su kullanıcıları dahil genel kamuoyunun katılımını sağlamak için, planlanan önlemler hakkında düzenli bilgi sağlanması ve uygulamalardaki çeşitli aşamalara kamuoyunun dahil edilmesi gerektiği görüşü savunulmaktadır; bunun için rapor yayınlama usulü önerilmektedir. Dördüncüsü, Direktifin tam ve düzenli bir şekilde uygulanması amacıyla, üye devletlerin mevzuatlarında uygun cezalar getirmelerinin gerektiği belirtilmektedir. Bu cezaların etkili, orantılı ve caydırıcı olması istenmektedir.

Direktifin Uygulanması

Su Çerçeve Direktifi için geliştirilen uygulama stratejisinde, Direktifin üye devletler için ilgili mevzuatlarında uygun yasal düzenlemeleri yapmalarıyla birlikte bir sorumluluk oluşturduğu belirtilmektedir. Strateji ile ulusal, bölgesel, yerel düzeylerde karşılaşılabilecek özgün sorunlara karşı Direktifin tamamıyla ve düzgün bir şekilde uygulanması için yollar çizilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca aday ülkelerin, özellikle de AB ülkeleriyle ortak su havzasına sahip olanlarının, bir an önce Direktife uyum çalışmalarına başlamaları gerektiği üzerinde durulmuştur.⁹

AB'nin su politikası hedeflerine bağlı olarak, üye ülkelerdeki su yönetimi politikasının yasal çatısı, ulusal önlemler ve Birlik yasalarından türetilen önlemlerin bileşimini içermektedir.¹⁰ Su Çerçeve Direktifi kapsamında belirlenen hedeflere ulaşmak için, AB devletleri suyu rasyonel olarak yönetmek ve su kirliliğini azaltmak için kalite hedefleri ya da standartları belirlemektedir. Örneğin, suya boşaltımlarının durdurulması gereken birinci derece tehlikeli maddeler ve bazıları gözetim altındaki öncelikli maddeler tanımla-

⁹ EU, *Strategic Document, Common Strategy on the Implementation of the Water Framework Directive*, 2 May, 2001, s. 4, 19-20.

¹⁰ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Su Havzaları Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, 2001, s.10.

arak bir liste oluşturulur. Bu anlamda, AB direktifleri aşılanması gereken zorunlu değerleri ve üye devletlerin uymaya çalıştığı kılavuz değerleri saptar.

Öte yandan, çeşitli araştırmalar AB ülkelerinde Su Çerçeve Direktifinin uygulanmasında çok az yol kat edildiğini göstermektedir. Avrupa çevre hukuku ile ilgili yapılan araştırmalarda Su Çerçeve Direktifinin en az uygulanan direktif olduğu ve Avrupa Adalet Divanı'na götürülen davalara sıklıkla konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu duruma yol açan çeşitli nedenler üzerinde durulmaktadır: Genel olarak, AB çevre hukukunun uygulanması için koyulan yaptırımlar yeterli değildir; bunlar ulusal düzeyde politikacılar, özel sektör ve diğer ilgili taraflar üzerinde etkili olamamaktadır. İkinci olarak, AB su mevzuatı karmaşık, birbiriyle çakışan hükümler barındırmaktadır; bu da uygulamada büyük güçlükler çıkarılmaktadır. Ayrıca, bazı AB ülkelerinde de Su Çerçeve Direktifi ile getirilen hedefler zaten 1990'larda aşılmıştır; dolayısıyla uygulanacak bir şey yoktur. Ancak, aynı araştırmalar, özellikle su kaynaklarına ilişkin ulusal bilgi, gözetim ve denetleme sistemlerinin geliştirilmemesi nedeniyle, Avrupadaki nehir havzalarında zararlı tarım uygulamaları yapılması gibi politikaların yol açtığı, giderek artan kirlilik sorunlarının devam ettiğini de göstermektedir.¹¹

Bütün bunlar AB üyesi ülkelerde bile Su Çerçeve Direktifinin içeriğinin ve uygulamalarının hâlâ tartışma konusu olduğunu ve henüz üzerinde tam bir mutabakata varılmadığını göstermektedir.

3. AB SU POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

Türkiye, Helsinki'de yapılan AB Konseyi'nde resmen "aday ülke" ola-

¹¹ D. Grimeaud, "The EC Water Framework Directive-An Instrument for Integrating Water Policy", *Reciel*, S.13/1, 2004, s.27-28.

DOSYA

rak tanındığı Aralık 1999'a kadar, AB'yle olan çeşitli ilişkileri içinde AB'nin çevre ve su politikalarından etkilenmiştir. Türkiye'de su ile ilgili hizmetlerin özelleştirilmesi ve piyasalaştırması, özelleştirme politikalarının önemli bir boyutu olmuştur. Öncelikle, yerel yönetimlerin sorumluluk alanı içinde olan su hizmetlerinin özelleştirilmesi süreci başlamıştır. Bu süreçte, yerel yönetimler için, Avrupa Yatırım Bankası'ndan (AYB) alınan krediler ve üye olmayan ülkelerin de yararlanabildiği AB fonları, Dünya Bankası, yerli ve yabancı özel bankalardan sağlanan kredilerin yanında, önemli bir mali kaynak olmuştur. Dolayısıyla, 1980'lerin sonundan itibaren kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi yolunun seçilmesiyle birlikte, AB su politikaları ile ilişkilene daha çok mali ilişkiler üzerinden yürümüştür. Ancak, bu kredi-hibe alma süreçlerinin, piyasa mantığına göre değiştirilmek istenen hizmet tanımı ve kurumsal yapının dönüşmesinde 'büyük katkıları' olduğu açıktır.

AYB, Türkiye'ye MEDA kapsamında ve 1992'den itibaren, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası kapsamında kredi sağlamıştır. Helsinki öncesinde, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve MEDA I kapsamında alınan mali destek 544.5 milyon Avro AYB kredisi ve 376 milyon Avro hibeden oluşmaktadır. Bu kaynaklarla desteklenen projelerin çoğu, eğitim, sağlık ve KOBİ desteği gibi çeşitli sektörleri kapsamaktadır. AB'nin kredi ve/veya hibe aracılığıyla desteklediği projelerin içinde içme suyu ve kanalizasyon projeleri de yer almaktadır. İçme suyu ve kanalizasyon projelerine AYB aracılığıyla 493.5 milyon Avro kredi verilirken, yaklaşık 53 milyon Avro hibe sağlanmıştır.¹²

MEDA II (2000-2006) çerçevesinde, Türkiye için ayrılan pay iki katına

çıkartılmıştır. Bu miktar, şu anda hibe olarak 889 milyon Avro (Komisyon idaresinde) ve kredi olarak 1.470 milyar Avro (AYB idaresinde) düzeyindedir. Bu da, Türkiye'ye yılda 127 milyon Avro hibe sağlanması anlamına gelmektedir. AB-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönemece girildiğini gösteren bu durum, Türkiye'nin, hem MEDA hibelere, hem de bir aday ülke olarak AB'nin aday ülkelerin katılımına açtığı program ve kredi yardımlarından yararlanması yolunu açmaktadır.¹³

2000'li yıllarda Türkiye'de, AB su politikalarına ve Su Çerçeve Direktifine uyum amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları AB fonlarının katkısıyla ya da üye ülkelerle işbirliği halinde gerçekleştirilmiştir. "Su Çerçeve Direktifinin Türkiye'de Uygulanması İçin Katılım Öncesi Program Projesi (MATRA)" ile Çevre ve Orman Bakanlığı için hazırlanan "Yüksek Maliyetli Çevresel Yatırım Planlama Projesi (ENVEST Araştırması)" ve "Türk Su Sektörünün AB Su Direktiflerine Uyumu İçin Yeniden Yapılandırılması" araştırmaları bu çalışmaları oluşturur.

Su Çerçeve Direktifinin Türkiye'de Uygulanması Projesi, Hollanda Ekonomik İşler Bakanlığı (SENER) tarafından desteklenmiştir; AB'ye aday ülkelerin AB müktesebatına uyumuna yönelik olarak ilgili ülkelere destek sağlamanın yanında, Hollanda ve destek alan ülke arasında ilişki kurulmasını amaçlayan MATRA Katılım Öncesi Programı kapsamındadır. Proje "Su yönetiminde sorumluluk sahibi kurumlar ve organizasyonlar arasında işbirliğini hızlandırmak ve Türkiye'de su yönetimi planlamasında entegre yaklaşımı geliştirmek" hedefiyle geliştirilmiştir.¹⁴ Proje faaliyetleri içinde su politikaları için bir ulusal platformun kurulması ile yöntemin ve pilot projenin oluş-

turulmasına yönelik bir el kitabının hazırlanması, eğitim, Türkiye ile Hollanda arasında bilgi değişimi ve proje sonuçlarının yaygınlaştırılması yer almaktadır.

ENVEST projesi, AB tarafından sağlanan mali yardımla Çevre ve Orman Bakanlığı için uluslararası bir konsorsiyum olan Invest Planners tarafından 2002-2005 yılları arasında yürütülmüştür. Proje, AB'nin entegre kirlilik yönetimine ilişkin su kalitesi, atıksu dahil atık yönetimi, hava kalitesi şartlarının uygulanması için gerekli altyapının oluşturulması, altyapı yatırımlarının planlanması ve bu konularla ilgili mali araçların belirlenmesini konu almaktadır.

Türk Su Sektörünün AB Su Direktiflerine Uyumu İçin Yeniden Yapılandırılması araştırması, İngiltere Çevre, Gıda ve Tarım Bakanlığı tarafından Çevre ve Orman Bakanlığı için hazırlanmış 2005 tarihli bir çalışmadır. Çalışma, İngiltere deneyimini aktararak Türkiye'nin AB su mevzuatına uyum sürecine katkıda bulunulması amacıyla Türkiye'deki yasal-yönetimsel yapı ile uygulamanın Su Çerçeve Direktifi temelinde değerlendirilmesini konu almaktadır.

Sözü geçen araştırma ve projelerin tümünde, Türkiye'nin AB Su Çerçeve Direktifine uyumu konusunda önemli eksikliklerinin olduğu ve gerekli yasal ve yönetsel düzenlemeleri bir an önce yapması gerektiği vurgulanmaktadır.

SONUÇ

1970'li yıllardan itibaren çevre ve su kaynakları yönetimi uluslararası gündemin en önemli meselelerinden biri olmuştur. Bu konuların bütün insanlığın ortak çıkarını ilgilendiren sorunları içerdiği gerekçesine dayanılarak çeşitli uluslararası toplantı ve anlaşmalar yapılmıştır. AB, bu uluslararası gündemi hem etkileyen hem de bu gündemden etkilenen önemli bir bölgesel birliktir. Bu anlamda AB'nin su politikalarının gelişimi, su kaynakları yönetimindeki

¹³ A.k.

¹⁴ A. Efeoğlu, "Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Bu Alanda Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar", <http://www.dsi.gov.tr>, Erişim tarihi: 22.11.2005, s.24-27.

¹² "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Bütünleşme Süreci ve Türkiye", <http://www.diplomatikgozlem.com/ozeldosya>, Erişim tarihi: 11.02.2006.

değişen eğilimleri bütünüyle yansıtmaktadır.

Türkiye, AB üyeliğini temel bir politik hedef olarak koymuştur; son yıllarda neredeyse her türlü tartışma AB politika, ilke ve uygulamalarına atıfla yapılmaktadır. Su kaynakları yönetimi ve bununla ilgili kamu hizmetlerinin dönüşümü de AB'ye uyum tartışmalarının temel bir başlığıdır. Bu anlamdaki tartışmaların sağlam bir zemin üzerinde yürümesi için öncelikle AB politikalarının içeriğinin tam anlamıyla kavranması önemlidir. AB su politikalarının hedeflediği yol suyun ticarileştirilmesi, su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve buna uygun hukuki ve yönetsel değişikliklerin yapılması yönündedir. Bu bağlamda, suyu kullanan maliyetini karşılayacaktır. Su kaynakları, geleneksel kamu yönetimi kurumlarıyla değil, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinin dahil olduğu yönetim kurumları eliyle yönetilecektir. Su kaynakları yö-

netimi için uygun bulunan ölçek nehir havzalarıdır. Su yönetimi için bir tür "havza yönetimi" oluşturulacaktır.

Halen su hizmetlerinden toplumun tüm kesimlerinin yeterli biçimde yararlanamadığı Türkiye'de, hangi ad altında olursa olsun, suyun ticari bir meta olarak ele alınmasına, su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı durmak ve bu politikalar üzerine eleştiri ve farklı çözüm yolları üretmek, yakın geleceğin önemli bir meselesi olarak önümüzde durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aubin, David, Frédéric Varone, "The Evolution of European Water Policy, Towards Integrated Resource Management at EU Level", Kissling-Naf, I. ve Stefan Kuks (ed.), *The Evolution of National Water Regimes in Europe*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 2004.
- Canatan, Bilal, *Yerellik İlkesi*, Galeri Kültür Yayınevi, Ankara, 2001.

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Su Havzaları Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT, Ankara, 2001.

Efeoğlu, Ayla, "Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Bu Alanda Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar", www.dsi.gov.tr, 22.11. 2005.

EU, *Strategic Document, Common Strategy on the Implementation of the Water Framework Directive*, 2 May, 2001.

Grimeaud, David, "The EC Water Framework Directive-An Instrument for Integrating Water Policy", *Reciel*, S.13/1, 2004, s.27-39.

Güler, Birgül A.(ed.), *Su Hizmetleri Yönetimi*, TODAİE, Ankara, 1999.

"Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Bütünleşme Süreci ve Türkiye", <http://www.diplomatikgozlem.com/ozeldosya>, Erişim tarihi: 11.02.2006.

<http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/cevre.html>, Erişim tarihi: 20.01.2006.

Küresel Isınma, Su Kaynakları ve Tarım Etkileşimi

Ahmet Atalık

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası İstanbul Şube Başkanı

KÜRESEL ISINMA

Küresel ısınmayı en basit şekliyle “atmosferin alt kısımları ile okyanuslar, denizler ve kara kütleleri yüzeyindeki sıcaklık artışı” olarak tanımlayabiliriz. Dünyamız 4,65 milyar yıllık tarihi boyunca birçok kez ısındı ve soğudu. Bugüne dek meydana gelen iklim değişiklikleri, dünya eksenindeki ve yörüngesindeki küçük sapmalar; güneş ışınlarının şiddetindeki değişiklikler ve yanardağ-volkanik patlamalar nedeniyle meydana gelmiştir.

Bugün dünyamız yine ısınma sürecine girmiştir. Ancak bugün yaşanan ısınma, yukarıda belirtilen doğal nedenlerle değil, insan faaliyetleri sonucu meydana gelen sera gazları ve bunların oluşturduğu sera etkisi nedeniyle.

SERA GAZLARI VE SERA ETKİSİ

Atmosferdeki kimi gazlar, tıpkı se-

radaki camlar gibi dünya yüzeyine ulaşmış tekrar uzaya geri yansıyan ışınların bir bölümünü engelliyor ve dünyanın ortalama sıcaklığının artmasına yol açıyorlar. Sera etkisi oluşturan başlıca gazları su buharı, karbon dioksit, metan ve azot oksitler şeklinde sıralayabiliriz.

Isınma ve buna bağlı buharlaşmanın etkisiyle atmosferde en fazla bulunan sera gazı su buharıdır. Doğal olarak atmosfere dahil olmalarının yanında karbon dioksit, metan ve azot oksitler ise fosil yakıtlar, katı atıklar, ağaç ve ağaç ürünlerinin yakılması, motorlu taşıtların kullanılması gibi insan faaliyetleri sonucu da dahil olmaya başladılar. Aynı miktardaki karbon dioksit göre metan 23 kat, azot oksitler ise 300 kat daha fazla sera etkisi oluşturabiliyor. 18. yüzyılın ortalarında gerçekleştirilen Sanayi Devrimi öncesi miktarları ile karşılaştırıldığında at-

mosferdeki miktarları karbon dioksitin %35, metanın %148, azot oksitlerin ise %18 oranında artmıştır.

Modern ve teknolojik bir hayatın devamı için gerekli birtakım üretim işlemleri sonucunda meydana çıkan perflorlu bileşikler, hidroflorokarbonlar, kloroflorokarbonlar da oldukça güçlü sera etkisi yaratabilmektedir.

SEKTÖREL BAZDA SERA GAZI EMİSYONLARI

Atmosfere sera gazı katkılarını sektörel bazda incelersek; %21’lik pay ile enerji üretim santrallerinin birinci, %17’lik pay ile sanayinin ikinci, %14’lük pay ile motorlu taşıtların üçüncü, %13’lük payla tarımsal üretimin dördüncü sırayı aldığını görüyoruz. Geri kalan %35’lik kısmı ise sırasıyla fosil yakıtların çıkarılması işlenmesi ve taşınması, konutlar ticarethaneler

ve diğer kaynaklar, arazi kullanımı ve biyokütle yakılması, atıkların depolanması ve yönetimi oluşturmaktadır.

Karbon dioksit emisyonlarında enerji üretim santralleri ile endüstriyel üretimin, metan ve azot oksit emisyonlarında da tarımsal faaliyetlerin ilk sırayı aldığını görmekteyiz.

ÖLÇÜMLER DÜNYAMIZIN ISINDIĞINI GÖSTERİYOR

Aletsel ölçümün yapılmaya başlandığı 150 yıldan bu yana en sıcak 20 yılın, 1990'dan bu yana olan yıllar ve en sıcak 5 yılın ise 2000'li yıllar olduğunu görüyoruz. Tüm veriler ise 2007'nin en sıcak yıl olacağı sinyali vermektedir. Geçtiğimiz yüzyılda sıcaklık 0.75 °C civarında arttı. Bilim insanları, tedbir alınmaksızın olumsuz koşulların bugünkü haliyle devam etmesi durumunda 2100 yılına kadar dünyanın ortalama sıcaklığının 2-4.5 °C arasında artacağını tahmin etmektedirler.

SERA ETKİSİNİN OLUMLU ETKİSİ

Dünya üzerindeki tüm yaşamlar sera etkisi ile yakından ilişkilidir. Sera etkisi olmayan bir dünya, yaklaşık 33 °C'lik bir soğuma ile karşı karşıya kalır ki, dünyanın ortalama yüzey sıcaklığının 15 °C civarında olduğunu göz önüne alırsak bu da dünyamızın bir kutuptan diğerine buzlarla kaplanması, hayatın son bulması anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan ise sera gazlarının atmosferde aşırı bir şekilde artması sürekli ısınma şeklinde dengelerin bozulması tehdidini yaratmaktadır.

ISINMANIN YERKÜREDEKİ OLUMSUZLUKLARA ETKİLERİ

Küresel ısınmaya bağlı olarak özellikle son yarım yüzyılda kuzey yarıküredeki kar örtüsü %10 civarında azaldı. Göl ve nehirlerin yıllık buzla kaplı kalma sürelerinde yaklaşık 2 haftalık bir kısalma oldu. Yine son yarım yüzyılda dağ ve deniz buzullarında %10-15 ora-

nında küçülme yaşandı.

Buzullardaki erimeyle bağlantılı olarak 20. yüzyılda deniz seviyesinde de ortalama 17 cm'lik bir artış görüldü. Deniz seviyesindeki yükselme ekolojik yaşam ile birçok kıyı yerleşimini olumsuz yönde etkileyecek. Bilimsel araştırmalar günümüzden 125 bin yıl önce buzulların erimesiyle bağlantılı olarak denizlerin bugünkü seviyelerinden 4-6 m daha yüksek olduğunu göstermektedir. 21. yüzyılda da deniz seviyesinde 18-59 cm arasında yükselme olacağı tahmin edilmektedir.

Kar örtüsündeki ve yağışlardaki azalma su kaynaklarını da olumsuz etkilemektedir. Örneğin, dünyanın en büyük dördüncü gölü olan Aral, kendini besleyen su kaynaklarının bilinçsiz kullanımı nedeniyle tamamen kurumuş, balıkçı tekneleri göl tabanındaki kumların üzerine oturmuştur.

Sürekli ısınan bir dünyada yağış miktarı da artacak. Ancak, bu yağış genellikle sağanak şeklinde olacağından sık sık sellerle karşılaşılacak. Sert ve devamlı rüzgârlar suyun topraktan buharlaşma hızını artıracak, sel ve kuraklık bir arada yaşanacak. Gücünü suyun buharlaşmasından alan kasırgalar daha sık ve daha güçlü görülecek.

Sıcaklık ve nemin artmasıyla tarım alanlarına ve ormanlara daha fazla böcek ve hastalık musallat olacak. Sıcaklığın etkisiyle bitkiler, hayvanlar ve böcekler dağlık bölgelere ve daha kuzeye göç edecekler. Ancak, göç yolları üzerinde büyük kentler ve geniş tarım alanlarıyla karşılaşanlar buraları aşamayacaklarından yok olacaklar.

İlerleyen süreçte insanlar da iklim göçleri yaşayacak. 2003 yılında Avrupada yaşanan sıcak dalgaları, kimi kaynaklara göre 35 bin kişiye kaybetmesine yol açmıştır. Aynı yıl İskoçya'da ise akarsulardaki ısınmanın etkisiyle sulardaki oksijenin çözünürlüğünün azalmasından kaynaklı toplu somon

balığı ölümleri görülmüştür.

TÜRKİYE'DEKİ ETKİLER

Türkiye, küresel ısınmanın olumsuz etkilerinin en fazla görüleceği Akdeniz kuşağında yer almaktadır. Ülkemiz küresel ısınmanın kuraklık, su kaynaklarının zayıflaması, orman yangınlarının artması, yeni haşere ve hastalıkların görülmesi gibi olumsuz yönlerinden oldukça fazla etkilenecek.

Dünyadaki suyun %97.5'i tuzlu, ancak %2.5'i tatlı sudur. Tatlı suların da ancak %0.3'ü ulaşabileceğimiz göller, akarsular ve barajlarda bulunmaktadır. Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için yılda ortalama kişi başına 10 bin m³ kullanılabilir su potansiyeline sahip olması gerekir. Kişi başına kullanılabilir su potansiyeli 1.000 m³'ün altında olan ülkeler "su fakiri" olarak kabul edilirler. Kişi başına düşen kullanılabilir su potansiyeli 1.500 m³ civarında olan ülkemiz, su fakiri olmamakla birlikte su sıkıntısı bulunan ülkeler arasında yer almaktadır.

Geçtiğimiz yüzyılda Türkiye'de her 10 yılda sıcaklık 0.2 °C arttı ve yağışta da yaklaşık %10 azalma yaşandı. 2100 yılına kadar ülkemizde sıcaklığın 3-4.5 °C arasında artacağı, yağış miktarında da düşüş olacağı öngörülmektedir. Özellikle yaz kuraklığı artacaktır.

Türkiye, teknik ve ekonomik ölçütlere göre 8.5 milyon hektar sulanabilir araziye sahip. Ancak 83 yıllık Cumhuriyet tarihimiz boyunca bu alanın ancak %60'ı sulamaya açılmış durumda. Yatırım hızı göz önüne alındığında geri kalan kısmın tamamlanabilmesi için daha 80 yıla ihtiyaç olduğu görülmektedir. Oysa, dünyadaki sulanan alanlar ekili alanların sadece %18'sini oluşturmalarına karşın toplam bitkisel üretimin %40'ı bu alanlardan elde edilmektedir. Bu da bize suyun tarımdaki önemini göstermektedir. Diğer taraftan suyun, özellikle sıcak iklimlerde yanlış kullanımı da toprakta tuzlan-

DOSYA

maya neden olmakta ve çölleşmeye yol açmaktadır.

Kuraklık tarımsal üretimde muhtemelen azalmalara neden olacaktır. Birim alandan daha düşük verim alınacağından tarım arazilerinin korunması ve amacı dışında kullanılmaması gerekmektedir. FAO'ya göre son yıllarda kişi başına düşen tarım arazisi gelişmiş ülkelerde %14.3, gelişmekte olan ülkelerde %40 azalmıştır. Kişi başına düşen tarım arazisi miktarı 0.23 hektar olup, 2050 yılında bu miktar 0.15 hektara düşecektir.

Kıtlık ve açlığın dünyayı ciddi olarak tehdit ettiği 21. yüzyılda toprak ve su en önemli stratejik maddeler olarak kabul edilmektedir.

Uzun süreli kuraklıktan sonra düşen sağanak yağış erozyonu hızlandırmaktadır. Dünyada erozyonla kaybedilen toprak miktarı yılda 24 milyar ton olup, ülkemizde bu miktar 500 milyon tondur. Erozyonla kaybettiği toprakla birlikte Türkiye her yıl 9 milyon ton bitki besin maddesini de yitirmektedir. Bu da hem verimliliği düşürmekte hem de su kaynaklarının kirlenmesine neden olmaktadır. Ülkemizde erozyonla meydana gelen toprak kaybı Avrupa'da oluşanın 9.5 katı, Avustralya'da oluşanın 2.9 katı ve ABD'de oluşanın 1.6 katıdır. Erozyonla verimli toprak katını kaybetmiş bir toprağın su tutma kapasitesi de düşmektedir.

Ülkemizde erozyonun fazla olması barajlarımız açısından da büyük olumsuzluklara yol açmaktadır. Barajların ekonomik ömrü 50-70 yıl arasında olması gerekirken Karamanlı 13 yıl, Altınapa 10 yıl, Kartalkaya 19 yıl, Keşer barajı da 22 yılda dolarak işlevini yitirmiştir.

Ülkemiz sıcaklık ve kuraklığın artışıyla daha fazla orman yangınlarına maruz kalacak. Isınmanın etkisiyle iklim kuşaklarının yaklaşık 500 km kuzeye kaymasıyla insan sağlığını ciddi

boyutlarda tehdit eden birçok haşere ülkemizde görülmeye başlanacak ve mücadele amaçlı daha fazla kimyasal kullanılmasından kaynaklı çevre kirliliği sorunu yaşanacak.

KÜRESEL ISINMANIN TARIMSAL ÜRETİMİMİZE ETKİSİ

78 milyon hektar yüzölçüme sahip ülkemizin ancak %36'sı ekilebilir arazilerden meydana gelmekte, bunun da 3/4'ünde tahıl ekimi yapılmaktadır. Tahıllar yazlık ve kışlık olarak ekilmekte olup içlerinde en yaygın ekilene de buğdaydır. Kışlık ekim Kasım-Aralık aylarında yapılmakta olup bu aylar ülkemizde oldukça kurak geçmiş, çimlenemeyen tohumlar toprakta çürümüştür. Olanacağı olan çiftçiler Aralık ve Ocak aylarında sulama yaparak tohumlarını kurtarmaya çalışmışlar, bu olanağı olmayanlar ise tarlalarını sürerek yeniden ekmişlerdir. Ayrıca verim ve kalitenin yüksekliğini sağlayan vernalizasyon (soğuklanma) dönemi zamanında yaşanmamıştır. Bu da kışlık tahıl üretimimize ve kalitesine olumsuz yansıtacaktır. Trakya, İç Anadolu, Çukurova ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri önemli tahıl yetiştirme merkezlerimizdir. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre bu yörelerin kış periyodu boyunca ciddi bir kuraklık yaşadığını görüyoruz.

Yine vernalizasyonu yaşayamayan birçok meyvede de verim ve kalite düşüklüğü olacağı kaçınılmazdır. Yağışın azlığıyla birlikte kışlık sebze üretimimizde de olumsuzluklar yaşanacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2005 yılına göre 2006 yılında tahıl ürünlerinin üretiminde %5, sebze üretiminde %2.3 oranında azalma yaşandı. Tahıllar içinde en önemlisi olan buğdayda yaklaşık %7'lik azalmayla üretim 20 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Yağış miktarı kadar yağışın düşme periyodu da oldukça önemlidir. 2006 sonbaharında pamuk hasat döneminde Çukurova'ya düşen sağanak pamuk-

ta kalite kaybına yol açmış, sonrasında ise aylarca süren kurak periyoda girilerek kışlık tahıl ve sebze üretiminde olumsuzluklar yaşanmıştır.

Türkiye'de 400 mm civarında aldığı yağışla en kurak yerlerinden biri olan Konya ovasında açılmış olan kuyulardan yer altı suyu kontrolsüzce çekilmiş, seviyesi 300 m civarına inmiş ve tuzlanmaya başlamıştır. Yeraltı suyunun aşırı kullanım nedeniyle derine inmesi tuz gölünün sularının aşağılara çekilmesine neden olmuş ve su yüzeyi küçülmeye başlamıştır. Son derece stratejik öneme sahip yeraltı suları kendi kendilerini temizleyemediklerinden kirlenmeleri sonucu bir daha kullanılamaz duruma gelmektedirler.

Önemli ürünlerimizden çay ve fındık Karadeniz kıyısına sıkışmış bir üretim alanına sahiptir. Küresel ısınmanın olumsuz etkileri nedeniyle bu ürünler ülkemizi muhtemelen ya terk edecekler ya da üretilmeleri ekonomik olmaksızın olacaktır.

Sebze üretimi konusunda ülkemiz oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak sebze üretimi sulamaya ihtiyaç gösterdiğinden su kaynaklarında yaşanacak darlık ve su kullanılan alanlarda görülecek tuzlanma sorunu üretimi olumsuz etkileyecektir.

Hayvancılığımız da olumsuz etkilenecek tarımın diğer alt sektörlerden biridir. Özellikle sıcak stresi hayvanlarımızda et ve süt kaybına neden olacaktır. Kuraklık, bedava yem kaynağı olarak kullanılan meralarımızın vejetasyonunda oluşturacağı değişikliklerle hayvancılığın verimine olumsuz etkide bulunacaktır. Ayrıca yem yapımında kullanılan arpanın üretiminde yaşanacak sıkıntılar da yem sanayini ve hayvan yetiştiricilerini zora sokacaktır.

Kuraklık iç sulardaki balık türlerinde azalmalara yol açacak. Suların sıcaklığının artması balıklarda üreme bozukluğuna yol açacak, yaşam mekânlarında meydana gelecek kü-

çölmeyle de yok olacaklardır. Gerek denizler gerekse iç sularda sıcaklığın artmasına paralel hastalıkların da artmasından dolayı kültür balıkçılığı ekonomik olmaktan çıkacaktır.

1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla zaman içinde kimi balıkların Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz'den Akdeniz'e, Akdeniz'dekilerin Ege'ye, Ege'dekilerin de Marmara ve Karadeniz'e geçmeye başladıkları görülmüştür. Ancak daha serin olduğu için en kuzeydeki Karadeniz'i seçmiş olan Hamsi'nin gidebilecek yeri olmadığından, burada sıcaklık artışıyla birlikte muhtemelen yok olacaktır.

KARBON DİOKSİT MİKTARININ TARIMSAL ÜRETİME ETKİSİ

Atmosferde bulunan karbon dioksitin miktarı şartlara bağlı olarak tarımsal üretim üzerine hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir.

Sıcaklık ve nemin optimum düzeylerde olması halinde tarımsal üretimde artış sağlanmaktadır. Atmosferde karbon dioksit miktarı ne kadar fazla

artarsa, bitki fotosentez için gerekli karbon dioksiti yaprak yüzeyindeki stomalarını çok daha az açmak suretiyle alabilmekte, bu nedenle de buharlaşma yoluyla daha az su kaybetmektedir. Karbon dioksitin ortamda azalması durumunda stomalar tam açılmakta ve su kaybı da artmaktadır. Bu veriler ışığında kuzey enlemlerde tarımsal üretimin artacağını söyleyebiliriz.

Ancak, aynı zamanda bir sera gazı olan karbon dioksitin atmosferdeki miktarının artması sera etkisi dolayısıyla sıcaklığı artırması ve kuraklığa neden olmasından dolayı tarımsal üretimde düşmelere neden olmaktadır. Ülkemiz de bu olumsuzlukları yaşayacaktır.

TEDBİR ALINMAZSA...

Paris'te Şubat 2007'de 2500 bilim adamı ve 800 uzman tarafından hazırlanarak açıklanan rapora göre ortalama sıcaklığın 2 °C'yi aşması durumunda dünyanın bu değişime uymakta zorlanacağı, önlem alınmazsa 2100 yılına kadar sıcaklıktaki artışın 4 °C'yi bulacağı, bu durumda tarımsal üretimin

duracağı dünyanın büyük bir felakete sürükleneceği belirtilmektedir.

Şu anda küresel ısınmaya yol açan olumsuzluklar tamamıyla önlenirse dahi sera gazları atmosferde kalmaya devam edeceklerinden dolayı etkileri daha 50-200 yıl arasında devam edecektir.

OLUMSUZLUKLAR BİRBİRİNİ TETİKLİYOR

Karbon dioksitin atmosferdeki miktarı konusunda okyanusların oldukça hassas bir işlevi bulunuyor. Şayet sera etkisinin artmasına bağlı olarak okyanus sularında ısınma meydana gelirse, okyanuslardan atmosfere verilen karbon dioksit miktarı artmakta atmosfer daha sıcak olmaktadır. Ters olarak da atmosferde soğuma olduğunda da atmosferden karbon dioksitin emilmesi dolayısıyla okyanuslar bu sefer de soğumayı arttırıcı bir etkiye sahiptir.

Ormanlar günümüzde hızla yok ediliyor. Oysa ormanlar, fotosentezde

DOSYA

kullandıkları karbon dioksitteki karbonu vejetatif aksamını oluşturmak üzere bağlaması nedeniyle en önemli karbon yutak alanlarıdır ve atmosferden bu yolla karbon dioksiti eksiltirler. Ancak yandıklarında ise bünyelerinde yıllarca hatta yüzyıllarca biriktirdikleri karbonu bir anda atmosfere vermek suretiyle karbon dioksiti hızla arttırlar.

Sibirya'nın batısında 11 bin yıldır donmuş halde bulunan ve yaklaşık Fransa ve Almanya büyüklüğündeki turbalıklar, küresel ısınmanın etkisiyle 3-4 yıldır erimeye başladı. Bilim insanları donmuş halde bulunan bu turbalıklarda 580 milyar ton karbon olduğunu ve erimenin devam etmesiyle gelecekte bunun metan gazı olarak atmosfere dahil olacağını bildiriyorlar. Bu durum çoğu bilim insanını endişelendirmekte ve kimileri son verileri toplamaya zaman bile kalamayacağını beyan etmektedir.

YAPILMASI GEREKENLER

Sera gazı üretiminde dünyada birinci ve ikinci sırayı enerji üretimi ve sanayinin paylaştığı gibi Türkiye'de de sera gazı çıkışından %77 oranında enerji üretimi, %9 oranında sanayi, %5 oranında tarım sorumludur. Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere küresel ısınmanın önlenmesinde olumlu bir adım atmak için öncelikle enerji ve sanayi üretiminde fosil yakıtların kullanılması yerine daha temiz ve doğayla dost yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim sağlanması gerekmektedir.

İnsan sağlığı açısından baktığımızda ise kent alanları içerisinde daha geniş yeşil alanların bulunması bir zorunluluktur. Yeşil alanlar kentin hava akımını sağlayarak serinlik oluştururlar. Beton ve asfalt gündüz emdiği güneş enerjisini gece dışarı vermekte ve bu nedenle de beton yığını çarpık kentler kırsal alanlarla oranla gündüzleri 1 °C, geceleri ise 6 °C'ye kadar daha sıcak

olmaktadır. Bu da klimalar vasıtasıyla enerji kullanımını ve dolayısıyla sera gazı salınımını artırmaktadır. Sıcak, insanda strese yol açmakta ve özellikle de yaşı ilerlemiş kişilerde ölüme yol açmaktadır.

Denizlerin yükselmesi karşısında risk taşıyan alçak kıyı düzlükleri şimdiden tespit edilerek seddeler oluşturulmalı, kıyı koruma tedbirlerini oluştururken de doğanın dengesini bozmamaya özen gösterilmelidir. Aynı şekilde kıyılardaki sulak alanlar da koruma altına alınmalıdır.

Değişen yetiştirme periyotlarına paralel bitkisel üretimde ekim zamanlarının da değiştirilmesi gerekir. Özellikle kurağa dayanıklı çeşitler geliştirilmelidir.

Tarımda suyun israfına yol açan vahşi sulama yöntemlerinin terk edilerek, suyun daha tasarruflu kullanıldığı damla ve yağmurlama sulama yöntemlerine geçilmelidir.

Yağışın az ve dolayısıyla su kaynaklarının kısıtlı olduğu yörelerde çeltik gibi bol su isteyen ürünlerin tarımından vazgeçilerek, bu ürünler kaynakların nispeten daha bol olduğu bölgelere kaydırılmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin üretim planlamasını en kısa sürede yapmasının zamanı gelmiştir.

Ormanlarımız en önemli karbon yutak alanları olup onları daraltmak yerine kurağa dayanıklı ağaçlar dikerek genişletmeli, yangınlara karşı korumalıyız.

Biyçeşitliliğin devamını sağlamak açısından ülkelerin işbirliği ile bitki ve hayvanlar için göç yolları oluşturulması gerekir.

Su kaynaklarını bundan sonra artırmamız söz konusu olamayacağına göre mevcutları korumalı, onları kirletmemeliyiz. Özellikle atık suların arıtılarak kullanım suyu olarak defalarca kullanılması sağlanarak alternatif su

kaynakları sağlanmalıdır.

Türkiye belirgin bir su politikası derhal oluşturmalıdır. Gerek su gerekse toprak kaynakları ile ilgili yetkiler kurumlar arasında dağıtılmamalı, tek bir elde toplamalıdır.

KAYNAKÇA

APAYDIN, Ahmet, Mavi Gezegen Dergisi, Sayı:3, Ankara, 2000

"Climate Change 2001: The Scientific Basis", Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) report, 2001

"Climate Change 2001: Synthesis Report", IPCC, 2001

"Climate Change and Biodiversity", IPCC Technical Paper V, April, 2002

"Climate Change 2007: The Physical Science Basis", IPCC, 2007

"Climate Change", US Environmental Protection Agency

"Global Warming", (http://encarta.msn.com/encyclopedia_761567022/Global_Warming.html)

"Desertification", (http://encarta.msn.com/encyclopedia_761587988/Desertification.html)

"Dünya İklimine Sibiryalarımı", (http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/08/050811_climate.shtml)

"First National Communication on Climate Change", Ministry of Environment and Forestry, Republic of Turkey, January 2007

"İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu", DPT Yayın No:2532, ÖİK:548, Ankara, 2000

"Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi ÖİK Raporu", DPT Yayın No:2555, ÖİK:571, Ankara, 2001

www.meteor.gov.tr

20.01.2007 tarihli TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Basın Açıklaması

Çalışma Hayatı Takvimi

Hazırlayan: Çiğdem ŞAHİN

09 Haziran Cumartesi

• Özelleştirme İdaresi Başkan Yardımcısı Osman Demirci, Türkiye'nin son 4 yıl, değerlendirildiğinde özelleştirmede dünya birincisi olduğunu söyledi.

10 Haziran Pazar

• Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan bir araştırmada, dünyada 600 milyon insanın aşırı çalıştığı tespit edildi.

11 Haziran Pazartesi

• Cenevre'de yapılan ILO Konferansında konuşan Genel Direktör Juan Somavia, dünyada sendika karşıtlığının devam ettiğini söyledi.

• Cenevre'de yapılan ILO Konferansında konuşan TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, Türkiye dahil tüm dünyada sendikal hareketin baskılarla karşı karşıya olduğunu söyledi.

13 Haziran Çarşamba

• DPT, 2008 yılı enflasyon hedefini yüzde 4, büyüme hedefini ise yüzde 5.6 olarak açıkladı. DPT, 2008 yılında 1.4 milyon kişiye istihdam yaratmayı da planlıyor.

20 Haziran Çarşamba

• TÜRK-İŞ'e bağlı T.Harb-İş Sendikası Mayıs ayı açlık sınırını 630,63 YTL, yoksulluk sınırını da 1.892,35 YTL olarak açıkladı.

21 Haziran Perşembe

• TÜRK-İŞ Genel Mali Sekreteri ve Demiryol-İş Sendikası Genel Başkanı Ergün Atalay, Maliye Bakanı Kemal Unakıtan'ın "Hem kıdem tazminatı hem de işsizlik maaşı olmaz" şeklindeki sözlerine tepki göstererek

"Kıdem tazminatına dokundurtmayız" dedi.

• T.Kamu-Sen Mayıs ayı açlık sınırını 853,44 YTL, yoksulluk sınırını da 2.240.10 YTL olarak açıkladı.

23 Haziran Cumartesi

• TİSK tarafından yapılan yazılı açıklamada, sağlıkta tek çatının işçi ve işverene prim yükü getirmemesi gerektiği kaydedildi.

• SGK Başkanı Birol Aydemir, tıp merkezlerini uyararak "Katkı payı isterseniz gereğini yaparız" dedi.

25 Haziran Pazartesi

• OECD ülkeleri arasında yüksek okul mezunu işsizliğinin en yüksek olduğu ülkenin Türkiye olduğu bildirildi.

27 Haziran Çarşamba

• Kamuda çalışan 320 bin işçiyi kapsayan toplu sözleşme görüşmelerinde anlaşma sağlandı. Bu yıl işçiyeye 140 YTL den az olmamak üzere yüzde 10 zam yapılacak, 900 YTL'nin altında ücret alanlara 50 YTL'lik iyileştirme zammı verilecek.

• TÜRK-İŞ'in kamu toplu iş sözleşmelerinde Hükümetle imzaladığı zam protokolünün üye sendika genel başkanları tarafından büyük bir çoğunlukla olumlu karşılandığı ve sendikacıların bu zammın bir nevi seçim yatırımı olarak kabul edilebileceğini dile getirdikleri bildirildi.

• TÜRK-İŞ Haziran ayı açlık sınırını 623,36 YTL, yoksulluk sınırını da 2.030,49 YTL olarak açıkladı.

• Hükümetin TÜRK-İŞ ile kamu toplu iş sözleşmeleri için uzlaşmaya varmasının ardından, memurların

da enflasyon farkı beklentisi içerisine girdikleri, haziran ayının enflasyon rakamlarının açıklanmasını bekledikleri bildirildi.

2 Temmuz Pazartesi

• TÜRK-İŞ tarafından Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Tebliği konusunda hazırlanan raporda, yeni uygulamayla birlikte sigortalı bir vatandaşın, özel hastaneye gitmesi halinde cebinden 100 YTL fark ödemek zorunda kalacağı kaydedildi.

3 Temmuz Salı

• Yılın ilk 6 aylık döneminde tüketici fiyat endeksinin yüzde 4'ün altında kalması nedeniyle SSK ve Bağ-Kur emekli aylıklarına Temmuz'dan itibaren yüzde 3.87 oranında zam yapılmasının planlandığı öğrenildi.

• TÜİK, Haziran 2007 ayında Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) de artış oranının yüzde 0.24, Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) de ise 0.11 oranında gerilediğini açıkladı.

4 Temmuz Çarşamba

• TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, PETKİM'in genel seçimler öncesinde özelleştirilmek istenmesine tepki gösterdi.

16 Temmuz Pazartesi

• TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, 22 Temmuz seçimleri nedeniyle yaptığı açıklamada, "Sadece üreten değil, ürettiğini dünyaya satan ülke olmamız" dedi.

17 Temmuz Salı

• Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının işkollarındaki işçi sayıları ve sendikaların üye sayılarına ilişkin tebliği 17.7.2007 tarih ve 26585 sayılı

ÇALIŞMA TAKVİMİ

Resmi Gazete'de yayımlandı. Buna göre Türkiye'de kayıtlı çalışan 5 milyon 292 bin 796 işçiden 3 milyon 91 bin 42 si sendikalı. Sendikalaşma oranı ise yüzde 58.40 olarak gerçekleşti.

21 Temmuz Cumartesi

• KESK tarafından yapılan araştırmada, geniş tanımlı işsiz sayısının 5 milyon 870 bin, işsiz oranının da yüzde 21.5 olduğu tespit edildi.

26 Temmuz Perşembe

• TÜRK-İŞ Temmuz ayı için açlık sınırını 622.00 YTL, yoksulluk sınırını da 2 bin 26 YTL olarak açıkladı.

31 Temmuz Salı

• TÜRK-İŞ Yönetim Kurulunun, TÜRK-İŞ'in 55.kuruluş yıldönümü dolayısıyla yaptığı açıklamada, konfederasyonun, farklı siyasal eğilimlerden işçilerin büyük bir hoşgörü içinde birlikte bulunduğu, ortak çıkarlar için meşru ve demokratik çizgide çaba gösterdiği bir emek ocağı olduğu vurgulandı.

1 Ağustos Çarşamba

• TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, toplu sözleşme görüşmelerinde THY'de grev kararı alan Hava-İş ile Türk Telekom'da uyuşmazlık başlatan Haber-İş sendikalarının arkasında olduklarını belirterek "İşçi de kazançtan pay alsın" dedi.

7 Ağustos Salı

• TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, uyuşmazlıkla sonuçlanan ve resmi arabulucu sürecine giren Türk Telekom A.Ş. 7.dönem toplu iş sözleşmesi hakkında bilgi almak üzere Haber-İş Sendikası'nı ziyaret ettiği açıklandı.

23 Ağustos Perşembe

• TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, ITUC'a bağlı Pan Avrupa Bölge Konseyi'ne uygun politikaların belirlenmesi ve strateji oluşturulması için Başkanlar Kurulunu 23-24 Ağustos'ta

Bakü'de topladı.

28 Ağustos Salı

• TÜRK-İŞ, Ağustos 2007 ayı açlık sınırını 627.65 YTL, yoksulluk sınırını da 2 bin 44 YTL olarak açıkladı.

1 Eylül Cumartesi

• 12 ülke ve 22 sendikadan delegelerin katılımıyla gerçekleştirilen Avrupa Gıda, Tarım, Orman ve Turizm İşçileri Federasyonu toplantısında konuşan TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç, çalışma hayatında yeni dengelelerin kurulduğunu söyledi.

11 Eylül Salı

• DİSK tarafından gerçekleştirilen araştırmada 2.5 milyon resmi işsize karşın şu ana kadar ayda sadece 100 bin kişinin işsizlik sigortasından yararlandığı tespit edildi.

15 Eylül Cumartesi

• T. Kamu-Sen tarafından yapılan bir araştırmada, hükümetin bu ücret politikasıyla memurların ancak 11 yıl sonra bugünkü refah seviyesine ulaşabilecekleri tespit edildi.

16 Eylül Pazar

• TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç basına yaptığı açıklamada, işçi sendikalarının güç birliği yapması için tek konfederasyon çağrısını yineledi.

• T.İş Kurumu iş başvurusu yapanların sayısının temmuz ayında geçen yılın aynı ayına göre yüzde 32.1 oranında artarak 48 bin 835'e çıktığı açıklandı.

18 Eylül Salı

• TÜİK'in işsizliği yüzde 8.8 olarak açıklamasına karşın, gerçek işsizlik oranının yüzde 15.3 olduğu öğrenildi.

23 Eylül Pazar

• TÜRK-İŞ'in, Hükümetten IMF ile yollarını ayırmasını ve Brezilya ve Arjantin için yapılan uygulamanın Türkiye için de uygulanmasını istediği öğrenildi.

27 Eylül Perşembe

• TÜRK-İŞ'in araştırmasına göre; dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 655.65 YTL, yoksulluk sınırı da 2.135.65 YTL'ye yükseldi.

3 Ekim Çarşamba

• TÜİK, 2007 Eylül ayı enflasyon rakamlarını açıkladı. Buna göre Tüketici Fiyatları Endeksi'nde (TÜFE) artış yüzde 1.03 oranında, Üretici Fiyatları Endeksi'nde (ÜFE) ise artış 1.02 oranında gerçekleşti.

15 Ekim Pazartesi

• Kamu çalışanlarının, 2008 yılında hafta sonlarında 104, milli ve dini bayramlarda da 11 gün olmak üzere toplam 115 gün resmi tatil yapacakları tespit edildi.

16 Ekim Salı

• TÜRK-İŞ Genel Başkanı Salih Kılıç ve Yönetim Kurulu Üyeleri, Türk Telekom Ankara İl Müdürlüğünde grev başlatan işçileri ziyaret etti.

• TÜİK, Haziran-Temmuz-Ağustos dönemine ilişkin işsizlik rakamlarını açıkladı. Buna göre, işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 45 bin kişi artarak 2 milyon 296 bin kişiye ulaştı.

17 Ekim Çarşamba

• TES-İŞ, Türk Milli Futbol Takımı ve Haber Türk kanalının ortaklaşa düzenlediği "Terörle Mücadele Kahramanlarına Destek Kampanyası"na 5 Milyon YTL ile katıldı. Bu rakam, kampanya kapsamında yapılmış olan en yüksek bağış miktarlarından biri. Genel Başkan Kumlu: "Katkımızla eğer bir şehit evladının yüzünü güldürebilirsek, bir şehit eşinin evine, aşına katkıda bulunabilirsek ne mutlu bize" dedi.

18 Ekim Perşembe

• TÜRK-İŞ'e bağlı TES-İŞ ve Sağlık-İş Sendikaları, Haber-İŞ'in Türk Telekom'daki grevini desteklediklerini açıkladı.

Mustafa Kumlu

Genel Başkan

M. Murat Aytemiz
Genel Başkan YardımcısıMustafa Şahin
Genel SekreterHasan Tahsin Zengin
Genel Mali SekreterMehmet Özyılmaz
Genel Araştırma ve Mevz. SekreteriEsat Durmuş
Genel Teşkilatlandırma SekreteriBayram Eren
Genel Eğitim Sekreteri

TES-İŞ GENEL MERKEZİ: Şenyuva Mah. Meriç Sk. No: 23, 06510 Beştepe - Ankara Tel: (312) 212 65 10 (20 hat) Faks: 212 65 52 - 212 65 42

TES-İŞ ŞUBELERİ

ADANA ŞUBE (Başkanı): Mustafa ÖĞÜT
İnönü Caddesi TEKSİF İş Merkezi Kat:2 No:5 Seyhan-ADANA
Tel: 0.322. 352 34 44 – 352 48 00 Faks: 352 34 09ADAPAZARI ŞUBE (Başkanı): Sedat ÇOKOL
Semerciler Mah. Yenibosna Cad. No:58 ADAPAZARI
Tel: 0.264. 282 33 40 Faks: 282 33 41AFŞİN ŞUBE (Başkanı): Sıttık SERT
Afşin Bey Caddesi No:41 Afşin-KAHRAMANMARAŞ
Tel: 0.344. 511 42 68 Faks : 511 20 51ANKARA 1 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Dural KARAKOÇ
Süleyman Sırrı Sok. No:2/11 Yenişehir-ANKARA
Tel: 0.312. 435 36 55 Faks: 435 29 40ANKARA 2 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Mehmet KILINÇ
Karanfil Sokak No:34/ 7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0.312. 419 11 41-42 Faks: 419 26 86ANTALYA ŞUBE (Başkanı): Hacı Mevlüt ÜNAL
Fabrikalar Mah. Hasan Tahsin Cad. 3002 Sok. No: 1 ANTALYA
Tel: 0.242. 334 34 00 Faks: 344 78 68AYDIN ŞUBE (Başkanı): Mustafa AYDIN
Efeler Mah. Atatürk Bulvarı Eylül Sokak Piramit Sitesi No:2 Kat:1 AYDIN
Tel: 0.256. 225 89 54-213 62 02 Faks: 225 88 17BALIKESİR ŞUBE (Başkanı): Ferudun YÜKSELİR
Gözem Sokak No:4 Kat:4 BALIKESİR
Tel: 0.266. 241 36 01 Faks: 241 67 61BURSA ŞUBE (Başkanı): Necati İÇÖZ
Çakırhamam Temiz Cad. Sütmen İşhanı Kat:2 No:14 BURSA
Tel: 0.224. 225 58 71-221 40 02 Faks: 221 03 41ÇAYIRHAN ŞUBE (Başkanı): Sinan TÜRKEL
Gazi Mah. İşçiler Sok. Nazmi Bıyıklı Pasajı Üstü Çayırhan-ANKARA
Tel: 0.312. 796 15 40 Faks: 796 03 02DİYARBAKIR 1 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Ali ÖNCÜ
İstasyon Cad. Oryol 20 Apt.Kat:2 No:3 DİYARBAKIR
Tel: 0.412. 229 39 94 Faks: 228 48 23DİYARBAKIR 2 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Şükrü KAÇMAZ
Ofis İstasyon Cad. Kupik Apt. No:1 DİYARBAKIR
Tel: 0.412. 223 63 06 Faks: 224 83 20EDİRNE ŞUBE (Başkanı): Adnan BAYRAKTAR
Talat Paşa Cad. Özdiç Pasajı Kat:1 EDİRNE
Tel: 0.284. 225 24 56 Faks: 212 53 33ELAZIĞ ŞUBE (Başkanı): Hayrettin TAŞKIN
Bosna Hersek Bulvarı No: 17/C ELAZIĞ
Tel: 0.424. 233 92 25 Faks: 236 07 62ERZURUM ŞUBE (Başkanı): İsmail BİNGÖL
İsmet Paşa Cad. No:4/2 ERZURUM
Tel: 0.442. 234 76 75 Faks: 233 53 52ESKİŞEHİR ŞUBE (Başkanı): Ünal DAR
Ulus Cad. Bili Sokak No:12 ESKİŞEHİR
Tel: 0.222. 233 27 86 Faks: 234 41 56ISPARTA ŞUBE (Başkanı): Mustafa KAYA
Mimar Sinan Cad. Halı Sarayı C Blok Kat:2 ISPARTA
Tel: 0.246. 218 36 13 Faks: 218 29 01İSTANBUL 1 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Ersin AKMA
Sivritaş Sok. Elbir İşhanı No:18/3 Mecidiyeköy-İSTANBUL
Tel: 0.212. 217 43 97-98 Faks: 217 40 00İSTANBUL 2 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Nevzat ÖZBAY
Büyükdere Cad. No:56/2 Mecidiyeköy-İSTANBUL
Tel: 0.212. 275 72 30-31 Faks: 266 17 42İSTANBUL 3 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Hüseyin ÖZİL
Mithatpaşa Cad. No:5 Kat:4 Daire:30 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 0.216. 412 45 50 Faks: 412 65 42İZMİR 1 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Seydi ÖNDER
1401 Sokak Bastıyalı Apt. 24/A Kahramanlar-İZMİR
Tel: 0.232. 421 70 89 Faks: 422 39 23İZMİR 2 NO'LU ŞUBE (Başkanı): Hüseyin İNAL
1356 Sokak Gökdemir Apt. No:1/3-4 Alsancak-İZMİR
Tel: 0.232. 421 45 79 Faks: 421 07 62KAHRAMANMARAŞ ŞUBE (Başkanı): Lütfi ERGİN
İsa Divanlı Mah. Şeyh Adil Cad. No: 41 Mert - Han Kat: 2 / 9
KAHRAMANMARAŞ Tel: 0.344. 221 36 94 Faks: 221 36 95KAYSERİ ŞUBE (Başkanı): Rifat PAKKAN
Sahabiye Mah. Kanal Cad. No:6/2 KAYSERİ
Tel: 0.352. 231 21 40 Faks: 222 72 67KONYA ŞUBE (Başkanı): Mehmet SOLAK
Alaaddin Cad. Zafer Çay Bahçesi Arkası No:19/2 KONYA
Tel: 0.332. 351 20 18 Faks: 350 66 62KÜTAHYA ŞUBE (Başkanı): Eşref ERDEN
Ethem Erdiç Cad. Ali Kalfa Çarşısı Kat:1 KÜTAHYA
Tel: 0.274. 224 56 22 Faks: 224 56 23SAMSUN ŞUBE (Başkanı): İrfan ÜNLÜ
Şevketiye Cad. Erçallar İşhanı No:1 Kat:2 SAMSUN
Tel: 0.362. 231 38 00-01 Faks: 233 28 48SİVAS ŞUBE (Başkanı): Tervik GÜVERİ
Hükümet Meydanı Meydan Ticaret Mrk. No:303/4 SİVAS
Tel: 0.346. 221 18 60 Faks: 221 39 16SOMA ŞUBE (Başkanı): C. Tayyar GÜZEL
Gazi Osman Paşa Cad. No:1 Soma – MANİSA
Tel: 0.236. 613 53 62-613 23 36 Faks: 613 10 33ŞANLIURFA ŞUBE (Başkanı): Ramazan DÜZME
Esentepe Mah. Temiz. Sok. TES-İŞ Ap. ŞANLIURFA
Tel: 0.414. 313 79 03 Faks: 313 21 85TRABZON ŞUBE (Başkanı): Cengizhan GÜNDOĞDU
İskender Paşa Mah. Sümer Sok. İhsan Bey Kültür Mrk. Ark.
PK.17 TRABZON Tel: 0.462. 326 49 64 Faks: 323 30 19VAN ŞUBE (Başkanı): Naif BALANDI
Bahçıvan Mah. Zübeyde Hanım Cad. Odalar İş Mrk. No:5 K: 2 VAN
Tel: 0.432. 216 19 99 Faks: 216 18 74YATAĞAN ŞUBE (Başkanı): Fatih ERÇELİK
Yeni Mah. İnönü Bulvarı Ünal Toksöz Cad. No:22/B Yatağan - MUĞLA
Tel: 0.252. 572 69 66 Faks: 572 25 03ZONGULDAK ŞUBE (Başkanı): Ahmet HASANEFENDİOĞLU
Terakki Mah. Dereçi Sk. Aydın İşhanı No:2 Kat:2 ZONGULDAK
Tel: 0.372. 253 01 95 Faks: 253 10 89